

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ
ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК ОРТАЛЫҒЫ**

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
РЕСПУБЛИКАНСКИЙ УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЦЕНТР
ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

**Қазақстан аумағында оқушылармен туристік жорықтар,
экспедициялар және саяхаттар ұйымдастыру және өткізу
нұсқаулығы**

Әдістемелік ұсынымдар

**Инструкции по организации и проведению туристских
походов, экспедиций и экскурсий с обучающимися на
территории Казахстана**

Методические рекомендации

Астана, 2016

«Қазақстан аумағында оқушылармен туристік жорықтар, экспедициялар және саяхаттар ұйымдастыру және өткізу нұсқаулығы» әдістемелік ұсынымдары - «Республикалық қосымша білім беру оқу-әдістемелік орталығы» РМҚК – Астана, 2016 жыл, - 209 б.

Методические рекомендации «Инструкции по организации и проведению туристских походов, экспедиций и экскурсий с обучающимися на территории Казахстана» – РГКП «Республиканский учебно-методический центр дополнительного образования» – г. Астана, 2016 год –209 стр.

«Қазақстан аумағында оқушылармен туристік жорықтар, экспедициялар және саяхаттар ұйымдастыру және өткізу нұсқаулығы» әдістемелік ұсынымдары жорықтар, экспедициялар және саяхаттар өткізу ретін анықтайды.

Нұсқаулық білім беру ұйымдарының жетекшілеріне, жеткіншектердің бос уақытын пайдалы өткізуді ұйымдастырушыларға арналады.

Методические рекомендации «Инструкции по организации и проведению туристских походов, экспедиций и экскурсий с обучающимися на территории Казахстана» определяют порядок проведения туристских походов, экспедиций и экскурсий.

Инструкции адресованы руководителям организаций образования, организаторам полезной досуговой занятости подростков.

*ҚРБЖҒМ Республикалық қосымша білім беру оқу-әдістемелік орталығының оқу-әдістемелік кеңесі ұсынған
(2016 жылғы 12 тамыздағы № 4 хаттама)*

*Рекомендовано к печати Методическим советом
Республиканского учебно-методического центра дополнительного образования
(протокол от 12 августа 2016 года №4)*

©Республикалық қосымша білім беру оқу-әдістемелік орталығы, 2016

©Республиканский учебно-методический центр дополнительного образования, 2016

Мазмұны

1	Кіріспе	5
2	Заманауи жағдайларда балалар-жасөспірімдер туризмін дамытудың өңірлік аспектілері	8
3	Қазақстан аумағында оқушылармен туристік жорықтар, экспедициялар және саяхаттар ұйымдастыру және өткізу нұсқаулығы. Жалпы ережелер	18
4	Білім алушылардың саяхаттарға, туристік жорықтар мен экспедицияларға қатысу рұқсаты	35
5	Туристік, саяхаттық топтардың және экспедициялық жасақтардың жетекшілері, жетекшілердің орынбасарлары	38
6	Туристік, саяхаттық топтар және экспедициялық жасақтар жетекшілерінің, жетекші орынбасарларының міндеттері	39
7	Жорық, экспедиция, саяхатқа қатысушылардың құқықтары мен міндеттері	46
8	Туристік жорықты, экспедицияны, саяхатты өткізуші ұйымның жетекшісінің құқықтары мен міндеттері	48
9	Жалпы білім беру мектептерінде туристік, өлкетану және саяхат жұмыстарын ұйымдастыру	50
10	Туристердің қауіпсіздігі	51
11	Саяхат, жорық және экспедиция өткізу кезінде білім алушылардың шомылатын жерін таңдау және ұйымдастыру	58
12	Балаларға қосымша туристік-өлкетану білім беру ұйымдарының жұмыс тәжірибесінен	59
13	Қорытынды	68
14	1-қосымша. Қауіпсіздік ережесі бойынша нұсқамалық өткізудің журналы	70
15	2-қосымша. Жаяу, тау жорықтары және саяхатүшін жүктеменің үлгілік нормалары	70
16	3-қосымша. Жалпы білім беретін ұйымның ұсынылатын туристік жарақтарының тізімі	81
17	4-қосымша. «Менің Отаным – Қазақстан» - «Ұлы Дала елі» туристік-өлкетану экспедициялық жасақтарының республикалық слетін өткізу ережелері	83
18	5-қосымша. 2013-2016 жылдарға спорттық туризм бойынша разрядтық талаптар	87
19	Қолданылған әдебиеттер тізімі	104

Содержание

1	Введение	107
2	Региональные аспекты развития детско-юношеского туризма в современных условиях	110
3	Инструкции по организации и проведению туристских походов, экспедиций и экскурсий с обучающимися на территории Казахстана. Общие положения	120
4	Обязанности руководителей, заместителей руководителей туристских, экскурсионных групп и экспедиционных отрядов	138
5	Руководители, заместители руководителей туристских, экскурсионных групп и экспедиционных отрядов	140
6	Обязанности руководителя похода и его заместителя	142
7	Права и обязанности участников похода, экспедиции и экскурсии	149
8	Права и обязанности руководителя организации, проводящей туристский поход, экспедицию и экскурсию	150
9	Организация туристской, краеведческой и экскурсионной работы в общеобразовательной школе	152
10	Безопасность туристов	158
11	Выбор места и организации купания обучающихся во время проведения похода, экспедиции и экскурсии	160
12	Из опыта работы организаций дополнительного туристско-краеведческого образования детей	161
13	Заключение	170
14	Приложение 1. Журнал проведения инструктажа по технике безопасности	172
15	Приложение 2. Примерные нормы нагрузки для пешеходных и горных походов и путешествий	172
16	Приложение 3. Рекомендуемый перечень туристского снаряжения общеобразовательной организации	185
17	Приложение 4. Правила проведения Республиканского слета туристско-краеведческих экспедиционных отрядов «Менің Отаным – Қазақстан» - «Ұлы Дала Елі»	187
18	Приложение 5. Разрядные требования по спортивному туризму на 2013-2016 годы	191
19	Список использованных источников	207

Кіріспе

Туристік-өлкетану бағыты Қазақстанның ұзақ мерзімді жоспарында ұлттық экономиканың экономикалық тиімді және экологиялық қауіпсіз саласы ретінде ел дамуының құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Ішкі туризмнің негізгі басым бағыттарының бірі балалар-жасөспірімдер туризмінің белсенді түрлерін дамыту болып табылады. Балалар-жасөспірімдер туризмі мақсатқа талпынушылық пен қайсарлық, ержүректілік пен жігерлік, дербестік пен ынта-ықылас, табандылық пен батылдық секілді жасөспірімдер бағалайтын мінез-құлық ерекшеліктерін қалыптастырады. Балаларды өз халқының, елінің тарихына, мәдени құндылығына араластыруға оқушылар арасында жорықтар, экспедициялар мен саяхаттар ұйымдастыру ықпал етеді.

Туризм тәрбие жұмысының бір түрі ретінде балалардың өзін-өзі басқаруы және өзіне өзі қызмет етуі арқылы барлық міндеттерді тиімді шешуге мүмкіндік береді. Жорықта, экспедицияда балалар ұжымының автономиялық тіршілік әрекетіне бірегей жағдай жасалады, олар ұжым мен оның кейбір мүшелерін өздігінен бағалау, шешім қабылдау және өздігінен әрекет қылуды алдына мақсат қояды. Спорттық-сауықтыру туризмінің әр түрінің арасында жаяу туризм танымал – онымен сұралғандардың 41%-ы, респонденттердің 36 %-ы тау туризмімен, тауға шығумен, 23%-ы су туризмімен шұғылданғысы келеді.

Сұралғандардың 57%-ы Қазақстан бойынша туристік-өлкетану жол бағдарын жүріп өткілері келеді. Соңғы он жыл ішінде туристік-өлкетану бағытында дамудың оң динамикасы (2004 ж. – 5033 бала қамтылған 9 ұйым, 2014 ж. – 19532 балалар қамтылған 36 ұйым) байқалады.

Туристік-өлкетану бағытындағы республикалық және облыстық жарыстар, слеттер және байқаулар өткізілуде. Осындай іс-шараларды өткізу балалар мен жасөспірімдердің шығармашылық қабілеттерін дамытуға, тұрақты қызығушылықтарын және ерте кәсіби бағытталуын қалыптастыруға мүмкіндік туғызады.

Жыл сайын «Каспий маңы өңірінде туризмді дамыту бойынша» халықаралық форумды өткізу аясында Маңғыстау облысы және Байқоңыр қаласының әкімдігі арасында балалар туризмін дамыту бойынша ақпарат алмасу дәстүрге айналды.

Павлодар облысының «Экотуризм және өлкетану» облыс орталығының базасында «Менің Отаным – Қазақстан» туристік экспедициясының жобасы табысты іске асырылуда. Осы орталықтың оқу процесі өлкетану жұмысында жеке және командалық жоғары жетістіктерге, сондай-ақ туристік-спорттық дағдыларға жетуге бағытталған.

Қазақстанның жас бағдар берушілері мен жартасқа өрмелеушілері Азия, Еуропаның, әлем біріншіліктерінің чемпиондары мен жүлдегерлері болды.

800 мыңнан астам балалар мен жасөспірімдер туристік-өлкетану қозғалысындағы оқушылардың «Атамекен», «Болашақ», «Жас ұрпақ», «Шұғыла», «Туған елге – тағзым» және т.б. әртүрлі бағдарламаларын іске асыруға қатысады.

Оқушылардың «Менің Отаным – Қазақстан» туристік өлкетану экспедициясы аясында жыл сайын мыңдаған жас туристер және олардың жетекшілері қатысатын әртүрлі маршруттар бойынша оншақты жаяу, шаңғыдағы, судағы, велосипедтегі жорықтар, экспедициялар, саяхаттар ұйымдастырылады.

Жергілікті табиғи және тарихи ескерткіштерден бастап Отанымыздың бас қаласы Астанаға және еліміздің басқа өңірлеріне оқушылардың «Туған өлкенің көрікті жерлерінен – Қазақстанның киелі жерлеріне» экспедициялары ұйымдастырылады. Дене, рухани және әлеуметтік сауықтырудың, Отанды танып білу, шығармашылық әлеуетті ашу және спорт жетістіктерін жетілдіру шешімдерінде тиімді әдістерінің бірі спорттық-сауықтыру жылжымалы шатырлы лагерьлер мен сапарларға балалар мен жастарды белсенді түрде тарту болып табылады. Жыл сайын республикада **1600** бейінді, киіз үйлі, шатырлы лагерьлер, онда **170 мыңнан** аса балалар денсаулықтарын сауықтырады және туристік дағдыларын арттырады.

Батыс Қазақстан облысының балалар-жасөспірімдер туризмі және экология орталығы туристік-өлкетану қызметінің түрлі формалары бойынша мол тәжірибе жинады. Бұл орталық 1960 жылы құрылып, қазіргі уақытта осы саладағы Қазақстанның қосымша білім беру орталықтарының ішінде жетекші орталық болып табылады. 36 туризм орталығының 14 орталығы Батыс Қазақстан облысында.

Оқушылардың «Жайық - Орал» судағы экспедициясы танымал болды. Ол үгіт-насихат акциясынан Батыс Қазақстан, сондай-ақ Жайық өзенінің алқабындағы іргелес Ресейдің басқа өңірлерінің бірталай жастарын біріктіретін экологиялық қозғалыстың қуатты негізіне өз құрылымы мен жүйесі бар кешенді туристік-экологиялық экспедициясына айналды.

Бұл іс-шараның бағдарламасына «Орал өңірінің кіші өзендері» экологиялық-өлкетану экспедициясы, «Таза ауыл», «Орал өңірінің жасыл желкені», «Турист, өз ағашыңды ек» акциялары, спорттық орнитология бойынша жарыстар және «БҚО табиғатының ескерткіштері» экологиялық экспедициясы кіреді.

Оқушылармен туристік жорық, экспедиция және саяхаттардың қоғам дамуының қазіргі заман кезеңіндегі басқа қызмет түрлерінен

үлкен жетістігі – қоршаған әлемді белсенді, шектелмеген түрде, эмоциялық-қызметтік тануына және қоршаған ақиқатта баланың нақты орнын анықтауға мүмкіндік бере алуында. Аталған қызмет түрінде біздің елде көп жылдық практикалық, конструктивті тәжірибе жинақталған және өңделген, туристік жорықтарда және басқа формаларда танымдық қызмет жүйесі дайындалған.

Оқушылардың туристік өлкетану экспедициясы аясында жыл сайын әртүрлі маршруттар бойынша жаяу, шаңғымен, судағы, велосипедпен жорықтар, экспедициялар, экскурсиялар өткізген жөн.

Жергілікті табиғи және тарихи ескерткіштерден бастап Отанымыздың бас қаласы Астанаға және еліміздің басқа өңірлеріне «Туған өлкенің көрікті жерлерінен – Қазақстанның киелі жерлеріне дейін», «Ұлы Дала Елі», «Қазақстан – менің алтын бесігім», «Сенің алғашқы өмірдегі өткелің», «Алтын компас» және т.б. тақырыптар бойынша оқушылардың экспедициялары мен саяхаттарын ұйымдастыруды іске қосу маңызды.

Қазір республиканың кейбір өңірлерінде балаларға қосымша білім берудің туристік-өлкетану бағытын дамыту бойынша тиімді шараларды іске асыру тәжірибесі қалыптасқан. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасында балалар-жасөспірімдер туризміне әсер ететін жағдайлар мен факторларды талдағанда, республикада бұл бағыттың қарқынды дамуын қиындататын негізгі себептерді белгілеуге болады.

Балалар мен жасөспірімдердің дене және адамгершілік дамуындағы қажеттілігін қанағаттандыру, оларды өз халқының рухани мәдениетіне араластыру, елдің тарихи өткеніне үйрету балалар-жасөспірімдер туризмінің нормативтік құқықтық жүйесін жетілдіру мәселелерінің шешілуі мүмкін емес. Қазақстан аумағында оқушылармен туристік жорықтар, экспедициялар және саяхаттар ұйымдастыру және өткізудің республикада бекітілген нұсқаулығының жоқтығы негізгі мәселе болып табылады. Осыған байланысты аталған әдістемелік нұсқаулықты жоба ретінде Қазақстан аумағында оқушылармен туристік жорықтар, экспедициялар және саяхаттар ұйымдастыру және өткізу бойынша әдістемелік ұсынымдар дайындау қажеттілігі туындады.

Заманауи жағдайларда балалар-жасөспірімдер туризмін дамытудың өңірлік аспектілері

Балалар-жасөспірімдер туризмі – жас ұрпақтың демалысы мен бос уақытын мағыналы өткізуді ұйымдастырудың ең тиімді формаларының бірі. Әлемдік экономика дамуының жаңа жағдайларында туризм, оның ішінде балалар-жасөспірімдер туризмі жетекші және ілгері дамитын салалардың бірі болып қалыптасуда. Әлемдік тәжірибеде өз бетінше ұйымдастырылған туристік қозғалыстар мен балалар-жасөспірімдер туризмі ерекше әлеуметтік құбылыс болып табылады.

Балалар-жасөспірімдер туризмін педагогикалық жүйе ретінде қарастыру керек және балаларға қосымша білім беру мен туристік-өлкетану қызметі оның тең құрамдас бөлігі екендігін белгілеу қажет.

Балалар-жасөспірімдер туризмі – балалар мен ересектердің бірлескен қызметінің әр түрлі түрінің көп деңгейлі жүйесі болып, келесі тапсырмалардың орындалуын қарастырады:

өскелең ұрпақта рухани, ұлттық сананың, туған жерге сүйіспеншіліктің қайта өркендеуіне ықпал ету;

қоршаған ортадан алынған жарқын мысалдар көмегімен оқыту мен тәрбиелеудің нәтижелігін арттыру;

әрбір білім алушының тұлғалық дамуын іске асыру;

балалардың, жасөспірімдердің және жастардың дене дайындығы деңгейін көтеруге, сауықтыруға ықпал ету;

саналы түрде, табиғатқа зиян келтірмей коллекциялар, құнды табиғи материалдар жинауға үйрету;

жорықтар мен саяхаттар кезінде жиналған материалдармен өлкетану мұражайлары мен бұрыштарын толтыру, жаңа түрлерін құрастыру қабілетін дамыту;

әрдайым қоршаған ортаның экологиялық жағдайын бақылауға және зерттеу нәтижелерімен қоғамды уақытылы хабардар етуді үйрету.

Бұл қызметті ерекшелейтін белгілер: кеңістіктегі қозғалыс, қоршаған әлеммен белсенді әрекеттесу, қатысушылардың жоғары деңгейде өзіндік әрекеті мен танымдық белсенділігі, ақыл және дене еңбегінің үйлесуі болып табылады.

Қазір туристік-өлкетану қызметінің ерекше өзектілігін білім беру ұйымдарындағы оқыту-тәрбие жұмыстары жүйесінде қалыптастырып келеді. Ол туған өлкені қоршаған ортаның ғаламдық және өңірлік ерекшелігін үйренумен өзара байланыстыра отырып зерттеуді қарастырады, оқыту-тәрбие жұмысында өлкетану материалдарын қолдану үшін жағдай жасайды, қалыптасқан білім, қабілет және дағдыларды қолдануды қамтамасыз етеді.

Туристік жорық танымдық, сауықтыру, спорттық, оқыту, жаттықтыру және басқа да арнайы мақсаттары бар жаңа алдын ала құрастырылған немесе белгілі бағдарды өтуді шамалайды.

Белсенді туризмдегі негізгі жорық түрлері: демалыс күнгі жорық (бұдан әрі – ДКЖ), бір күндік, екі-үш күндік жорықтар, көп күндік деңгейлік, дәрежелік немесе күрделі болып табылады. Дәрежелік жорықтар туристердің дене дайындығына байланысты жоспарланады.

Оқушылармен туристік жорықтар, экспедиция және саяхаттардың ерекшеліктері тек өзгеше контингентімен емес, сонымен бірге балалар мен жасөспірімдердің өмірі мен денсаулығына қауіп тудыратын шарттардың жиынтығымен анықталады. Балалар-жасөспірімдер туризмінің белсенді түрлері орналасу құралдарын қолдану кезіндегі туристік саяхатты ұйымдастырумен шартталған қажеттіліктерді қанағаттандыруы мүмкін, саяхаттың сол немесе басқа ұзақтығына, топтың нақты құрамына, қозғалу тәсіліне ие болуы, ұйымдастыру түрлерінде ерекшеленуі және туристік азық-түліктің бағасын қалыптастыру принциптеріне негізделуі мүмкін.

Жорық, экспедиция және саяхаттағы іс-шараларды уақытылы ойластыру мен жоспарлау - табысты, қызықты және қауіпсіз саяхаттың кепілі. Бұл туристік іс-шараларда барлығы бір-бірімен байланысты: бағдарды, топ құрамын мақсаты анықтайды; өткізу уақыты – жеке және топтық құралдарды жабдықтаудың ерекшелігін; қатысушылар арасында міндеттерді бөлуге бағдарды ойластыру, бағдар туралы ақпарат жинау, ұйымдастыру мен өткізу тәуелді.

Мысалы, жорыққа дайындалу кезеңдерінің реттілігіне келесілер жатады:

- жорық мақсатын анықтау;
- жорық ауданын анықтау;
- саяхаттау ауданы туралы ақпарат жинау;
- бағдарды дайындау;
- жорықтың күнтізбелік жоспары мен кестесін жасау;
- жорықтың сметасын жасау;
- қатысушылар тобын іріктеу;
- жорық қатысушылары арасында міндеттерді бөлу;
- жеке жабдықтарды іріктеу;
- топтық жабдықтарды іріктеу;
- тамақтануды ұйымдастыру;
- жорық құжаттарын рәсімдеу;
- жорық қорытындысын шығару.

Жорықтың мақсатын анықтау. Жорықтың мынадай мақсаттары болады:

- сауықтыру;

танымдық;
оқыту;
спорттық (туристік біліктілікті арттыру, туристік техника дағдыларын жетілдіру);
табиғатты қорғау (құстарға жем салатын астау орнату, қайнарларды қоқыстан тазарту);
жаттықтыру (бұдан да күрделі жорықтарға дайындалу) және басқалары.

Әрбір қатысушының жорық мақсатын, уәждемесін түсіне білуі маңызды, ол топты құруда қателіктер жібермеуге мүмкіндік береді. Бір мақсатпен біріккен балалар мен жасөспірімдер төтенше жағдайларда болуы мүмкін және жоспарланған қиындықтарға жақсырақ төзеді.

Жорыққа қатысушылардың тобын іріктеу. Топты жинақтау кезінде белгілі талаптарды сақтау қажет. Өткелдерден өтудің, жүк көтерудің бірыңғай нормаларын дайындауға мүмкіндік болу үшін топтарда бірдей жастағы, шамамен дене дайындықтары да бірдей, ортақ қызығушылықтары бар балалардың болғаны дұрыс. Саны жағынан шамамен 10-15 адамнан құралатын орта туристік топтарды дайындау ұсынылады. Шағын топ құрамы бағдарды өту кезінде жағымды әсер қалыптастыратын психологиялық климатқа оң әсер етеді. Бағдар барысында жетекшілерге осындай топты басқару жеңіл, қатысушылардың әрекетін бақылауда ұстауға мүмкіндік береді. Шағын топпен бивак ұйымдастыру кезінде тез әрі ықшам түрде лагерь тігуге, ал бағдардың күрделі және қауіпті жерлерін өткенде сақтандыруды ұйымдастыруға болады. Топтың сандық құрамы туризм түрімен, жорықтың қиындық дәрежесімен, оның мақсаттарымен, саяхаттау ауданының ерекшеліктерімен анықталады. Топтың сандық құрамын анықтаушы басты себептердің бірі – бағдардың қиын жерлерін өту кезінде қауіпсіздікті қамтамасыз ету болып табылады.

Егер туристерге бағдар ауданы туралы ақпарат алдын ала берілсе, кез келген жорық қызықты әрі танымды болады. Ол көп еңбекті талап ететін жұмыс, ол үшін мамандандырылған әдебиетті, сол немесе басқа жердің көрнектіліктері туралы, бағдар ерекшеліктерімен қоса туристік карталарды үйрену қажет. Топтың дайындығы мен бағдарды таңдау жорықтың негізін құрайды.

Жорықтың ауданы жорық мақсаты мен жыл мезгіліне сәйкес таңдалады. Жорыққа қатысушыларға туған өлкенің көрнекті жерлерін көрсету, оның тарихымен таныстыру керек. Дәрежелік жорықтарға дайындалуда жорық ауданын таңдау әлдеқайда қиынырақ. Бағдарды өткізу көзделген ауданды таңдау үшін топографиялық карталарды зерттеу қажет.

Жалпы мәліметтерді жинақтау және жорықты ұйымдастыру үшін

ресурстарды бағалауды жүргізген соң, ірі масштабты және орта масштабты карталарды пайдалана отырып, бағдарды дайындауға тыңғылықты кіріседі. Ең алдымен жүріс күнінің саны, бағдардың ұзақтығы, сонымен қатар осы күндерде туристер жүріп өте алатын жорықтың қиындық дәрежесі анықталады. Бағдар сызықтары картаға сызылады, жорамалданған аялдама мен түнеу жерлері көрсетіледі, қиын жерлер мен өткелдер сипатталады, сонымен қатар туристерге көрсету үшін саяхат нысандары анықталады.

Қатысушылар жорықты өздері ұйымдастыратын туристік топтарда қызметтік міндеттер бөлінеді. Топ жетекшісі – тәжірибесі мол және беделді турист немесе дайындалған нұсқаушы. Ол оқушылармен туристік жорықтың, экспедицияның және саяхаттың қауіпсіздігіне, ұйымдастырылуы мен өткізілуіне жауап береді. Тамақтану бойынша шаруашылық меңгерушісі жорық мәзірін, майлылығын, алуан түрлілігін құрастырады, азық-түліктердің алынуын, оларды буып-түюді ұйымдастырады, жол жүру кезінде олардың шығынын басқарады. Жетекші орынбасарының қызметіне шатырлардың, топтық және арнайы жабдықтардың таңдалуы мен дайындығы кіреді. Медициналық қызметкер қатысушылардың жағдайын қадағалайды және қажет болған жағдайда медициналық көмек көрсетеді.

Туристік жоспарланған бағдарда қатысушылар барлық қажетті нәрсемен қамтылады: туристік жабдыкталуы, орналасуы, тамақтануы, мәдени-көпшілік іс-шаралардың өткізілуі, саяхат бағдарламасы.

Оқушылармен туристік жорық, экспедиция және саяхатты ұйымдастыру мен өткізу Қазақстан Республикасының заңнамасына, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексіне және басқа да нормативтік құқықтық құжаттарға сәйкес жүргізіледі.

Туристік жорық, экспедиция және саяхатқа қатысушылар **білуі қажет:**

бағдарды өту қауіпсіздігіне әсер ететін табиғат ортасы факторларын және өз ағзасының жағдайын;

бағдардағы қиындықтар мен қауіптерді түсіне білуі;

құтқарушылар келгенше жарақаттанушыға немесе өзіне өз бетінше көмек көрсете білу мүмкіндіктерін шамалай білуі;

шаршау, салқындау және үсіп қалу белгілерін білуі.

Туристік жорық, экспедиция және саяхатқа қатысушылардың қолынан келуі қажет:

өз денсаулығына бақылау жасау;

өз дайындығының деңгейін бағалау;

бағдардағы өз жүріс-тұрысы, әрекеттерімен басқа туристік топтармен және жергілікті тұрғындармен достық қарым-қатынастың қалыптасуына жағдай жасау, олардың салт-дәстүрлерін және мәдени

ерекшеліктерін ескеру;

қауіпсіздікке жауапкершілік алу және тәртіпке қарсы әрекет жасамау;

апат жағдайында алдын алу мен жою шараларына шаралар қабылдай білу;

зардап шеккендерге алғашқы дәрігерге дейінгі медициналық көмек көрсету;

бағдар құжаттарын дайындау.

Оқушылармен туристік жорық, экспедиция және саяхат бағдарлары келесі критерийлермен анықталады:

саяхат ауданы қолжетімді болуы керек (ондағы бар көлік жүйесі оның тез сенімді жетуін қамтамасыз етуі керек);

бағдар қысқа, қызықты (әртүрлі) және барынша қарапайым болуы керек.

Европалық балалар және жастар туризмі орталықтарын жалпы ерекшелейтін белгілер - спорттық-сауықтыру қызметінің кең спектрі бар мол саяхат-танымдық бағдарламалары.

Англия, Франция, Германия, Австрия және басқа елдердің оқу орындарында педагогиканың жеке пәндерін оқу кезінде оқушылармен жұмыс жүргізуде төңіректерге жаяу серуендер мен сапарларды қолданылады. Осындай әдістер оқушыларға танымдық және шығармашылықтағы қажеттіліктерді барынша жүзеге асыруға, өзін-өзі тұлғалық және кәсіби жетілдіруге және өзін-өзі анықтауға мүмкіндік береді.

Тұлғаның жан-жақты дамуын қамтамасыз ету мақсатында **Францияда** және басқа еуропалық елдерде жастардың білім туризмі кеңінен қолданылады және бюджеттік қаражаттармен молынан субсидияланады.

Словакияда ата-аналар тарапынан да және балалар тарапынан да кұпия үңгірлерге саяхат, виндсерфинг, ат үстінде жүру немесе құзға шығу кіретін балалар туризмінің бағдарламалары сұранысқа ие және табысты жүзеге асырылуда.

Жапонияда оқушылар мектеп демалыстары кезінде түрлі халық кәсібін үйрену үшін жолға шығады. Осындай саяхаттар, бір жағынан еңбекке құрмет тәрбиелейді, елдің экономикалық әлеуеті туралы оқушылардың түсініктерін кеңейтеді. Олар түрлі салалардың тарихы туралы әңгімелермен, сондай-ақ елдің дамуы туралы бағдарламалармен ұштастырылған болуы мүмкін. Бір жағынан, осындай сапарлардың маңызды тәжірибелік мақсаты бар – оқушыларға болашақ мамандықтарын таңдауға көмек көрсету.

Канадада, Кенияда, АҚШ-та, Қытайда жастар арасында ұлттық саябақтар мен қорықтарға бару ерекше кеңінен таралған.

Балалар-жасөспірімдер туризмі **Германиядағы** өскелең ұрпақтың өмір сүру салтының ажырамас бөлігіне айналды. Жастар қызметіне Германияның (600-ден астам, олар неміс жастар туристік базасы одағына біріккен) өзіндегі көрікті жерлерде орналасқан жастарға арналған туристік базалардың кең желісі, сонымен қатар жас неміс табиғат әуесқойлары үшін қымбатқа түспейтін 400-ден астам үйлер қолданысқа ұсынылған.

Қазір балалар-жасөспірімдер туризмі **Грецияда** белсенді демалыстың сұранысқа ие басым бағытына айналуға екендігін атап өткен жөн. Осы салада елдің күшті позициялары бар және кең қызмет түрлерін ұсынуда, солардың арасында – бағдарламалар құрастыру және командалар мен делегацияларды қабылдау; жеке командалардың оқу-жаттықтыру жиындарын өткізу үшін туристік базалар дайындау; жарыстар дайындау мен өткізу; Греция аумағында өткізілетін дәстүрлі халықаралық жарыстарға қатысушылар үшін кең ауқымды қызмет түрлерін ұсыну, сонымен қатар туристік маусым барысында және аяқталу кезінде балалар демалысын ұйымдастыру. Одан бөлек, келесі қызмет түрлері де көрсетіледі:

құрылғылар мен құрал-жабдықтарды жалға алу, оқу-жаттықтыру жиындары үшін қажетті жағдай жасау;

федерациялар, клубтар және мектептермен қарым-қатынас орнату үшін көмек көрсету;

қонақүйлер жалдау, тасымалдау және балалар үшін арнайы тамақтануды ұйымдастыру;

мәдени демалыс пен бос уақытты ұйымдастыру;

туризмнің әр түрлері бойынша түрлі халықаралық конференциялар, семинарлар және симпозиумдарға қатысушыларға практикалық көмек көрсету.

Грецияда виндсерфингпен айналысу үшін қажетті барлық шарттар бар: жақсы климат, тамаша табиғат жағдайлары, көркем көрінісі мен заманауи жағажайлары бар қолайлы жерлер. Грецияның кез келген жағажайында серфингпен айналысу үшін қажет жабдықтарды жалға алуға, ал арнайы мамандандырылған мектептерде толқындарды бағындыру негіздері бойынша сабақтар өткізіледі. Серфинг үшін Грециядағы ең қолайлы уақыт – көктем, жаз және күз, ал үздік аймақтар – Эгей теңізінің Родос, Лефкада, Наксос, Парос, Кос, Миконос, Крит, Иос аралдарында жаздық самалдар соғады. Грек теңіздері Жерорта теңізіндегі ең таза теңіздер деп есептеледі. Грецияда көптеген су асты жүзу орталықтары мен мектептері бар, олар Аттика, Крит, Киклад пен Додеканис аралдарында, Эвбея, Ион аралдарында, Македонияда, Пелопоннесте, Оңтүстік және Солтүстік Спорад аралдарында орналасқан.

Румыния елінің маңызды физико-географиялық ерекшелігі – Карпат тау жүйесі. Оңтүстік Карпат және Пятра Краюлуй, Бучедж және Фэгэраштау сілемдерін жас туристер бағындырған. Саяхаттауға румындықтар ғана емес, Польша, Чехия, Германия топтары да жиі кездеседі. Тауда туристік қызмет көрсету жүйесі дамыған: баспаналар (рефуджиялар), таудағы қонақ үйлері, жақсы кіреберіс жолдар және арқан жолдары. Соқпақтар әдетте бояумен немесе екі метрлік жолақ бағаналармен белгіленген (қыс үшін). Кейде белгіленген соқпақтардың қауіпті және күрделі жерлерінде сақтандыру шынжырлары немесе арқандар ілінген. Дегенмен, толығымен дербес бағдар орнату қиын емес, алайда қажеттілік болса жақын елді мекенге жарты күнде жетуге болады. Румынияда Салвамонт (Salvamont) тауда құтқару қызметі бар. Тауда жүру ережесі біршама либералды: тек қана Ретезат қорық болып табылады, қалған жерлерде, мысалы, ұлттық саябақтарда түнеуге, шатырлар мен от орнатуға рұқсат етілген орындар көрсетілген. Бағдарлар туралы ақпаратты румын кітап дүкендерінде немесе Салвамонтте бар арнайы әдебиеттерден табуға болады.

Оңтүстік Карпаттағы қысқы туризм түрі жартастағы жоғары қар көшкіні қауіптілігіне байланысты қиындатылған, ол арқылы негізгі белгіленген бағдарлар өтеді. Көптеген соқпақтар бойымен қозғалыс ұсынылмайды немесе тыйым салынған. Дегенмен, балалар-жасөспірімдер туризмін дамыту үшін кең мүмкіндіктер бар. Қазақстан Республикасы азаматтары үшін виза қажет. Төлқұжатпен бірге Румынияда болатын барлық уақытқа медициналық сақтандыру қажет, сонымен бірге ресми түрдегі адам басына 240\$ ақшаның минималды сомасы болуы керек.

Ресейде балалар-жасөспірімдер туризмі жаппай сипаттамаға ие. Балалар және жастардың көптеген туристік клубтары, орталықтары, станциялары мен бірлестіктері бай тарихи мұраларды, мәдениет ескерткіштері мен ерекше табиғат ресурстарын қолдана отырып, түрлі қиындық дәрежесіндегі туристік жорықтарды: өзендер мен көлдерден сал ағу, жаяу және ат үстіндегі саяхаттар, экскурсиялық қызмет етумен туристік сапарлар және тағы басқа балалардың, жасөспірімдердің, жастардың белсенді демалысын ұйымдастырады. Бұл жұмысты ұйымдастыруда ең белсенді рөлді балалар мен жасөспірімдер туризмінің орталықтары атқарады.

Ресей Федерациясының мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдарының өзара әрекеттесу деңгейі бойынша басқа өңірлерге үлгі болатындығын атап өткен жөн. Мысалы, Краснодар өлкесінде балалар-жасөспірімдер туризмінің дамуы бойынша жалпы үйлестіру жұмыстарын Жас туристердің өлкелік станциясы жүзеге асырады. Балалар туризмін жағдайы төмен отбасынан шыққан жасөспірімдерге

тәрбиелеу құралы ретінде қолдануды Краснодар өңірлік балалар қоғамдық ұйымы «ЮНЕСКО клубы» (Туапсе қ.) белсенді түрде дамытуда. Ұйымның негізгі іс-шарасы - 1966 жылдан бастап Краснодар өлкесінің таулы аудандарында өткізілетін дәстүрлі жаздық «Тропа» кешендік экспедициясы. Осы қоғамдық бірлестік өткізетін экспедицияда Самара мен Самара облысы, Санкт-Петербург, Новосибирск, Екатеринбург, Волгоградтың 8-14 жастағы балалары қатысады. Экспедиция нәтижесінде қатысушылар күшімен Небуг өзенінің бұлақтарын Басты Кавказ жотасымен біріктіретін 14 км тау соқпағы салынды.

Жұмыстың басқа ерекшелігі жаңа дәстүрлерге бастама беру болып табылады. Оған мысал ретінде Самара облысында жылда өткізілетін Валерий Грушин атындағы туристік әндер фестивалі жатады. Валерий Грушин – Куйбышев авиация институтының туристік секциясының мүшесі, Саяндағы Уде өзенінде сал өткізуші балалар тобын құтқару кезінде қаза тапқан.

Оңтүстік Шығыс Азия елдері бүкіл әлемге балалардың табиғаттағы белсенді демалысы мен экотуризм үшін тамаша жерлерімен танымал. Бұл жерде джунглиге жорықтар, тік жартасқа көтерілу, асау өзендерден салдар мен рафтарда ағу, теңіздің тыныш суларына сүңгу, парапландарда ұшу және тағы көптеген балалар-жасөспірімдер туризмінің түрлері белгілі.

Скауттық қозғалыс 1907 жылы **Англияда** басталды, оның негізін қалаған Роберт Баден-Пауэлл. «Скаут» ағылшын сөзі және «тыңшы» ретінде аударылады. Скауттық қозғалыс – жастарды кешенді дамытумен айналысатын бүкіл әлемдік балалар-жасөспірімдер ұйымы. Скауттық қозғалыстың негізгі мақсаты – балаларда отан сүйгіштікті, азаматтық борышты, ұйымдастырушылықты, өз бойына сенімділік пен мінез-құлықты тәрбиелеу.

АҚШ-та скауттық қозғалыс Уильям Бойстың күш салуы арқасында дамыды. Ол 1909 жылы Лондонға бизнес шаруалары бойынша келген. Лондон көшелерінде адасып қалған саудагер баладан жол сұрайды. Бала жолды қалай табу керектігін түсіндіріп, бизнесменді қажет жеріне дейін жеке шығарып салады. Бала ұсынған ақшадан бас тартып, еңсесін көтеріп тұрып бойскаут екендігін, ал адамдарға көмек көрсету өзінің міндеті екендігін айтады.

Бойстың скауттарға қызығушылығы пайда болып, олардың тарихын, идеясын, жарғыларын зерттей бастады. Балалар ұйымы бизнесменді таң қалдырады. Америкаға келген соң ол 1910 жылы 8 ақпанда скауттық қозғалыстың негізін қалайды. Бастапқы кезде ұйым тек ер балалардан- бойскауттардан құралады, бірақ 1950 жылы скауттар қатарына қыз балалар да – герлскауттарда қабылдана бастады.

Ұйымның нақты иерархиясы, марапаттар жүйесі және ерекшелігі бар. 6 жастан 18 жасқа дейінгі кез келген бала, ұлтына, ауқаттылығына, денсаулығы мен біліміне қарамастан скаут бола алады. Жалпы идеялары мен қағидаларынан басқа скауттарды өмір сүрудің практикалық дағдыларына: орманда бағдарлану, от жағу тәсілдеріне, жүзуге, құзға шығуға үйретеді. Қыз балалар үшін әйелдің әлеуметтік маңыздылығын күшейтуге баса назар аударылады.

Скауттық ұйым қоғамдық бастамалардан құралған және мүшелік жарналарға, қайырымдарға, демеушілік көмекке тәуелді.

Ұйымда скаутингтің атрибуттары ұсақ-түйегіне дейін ойластырылған. «Дайын бол!» ұстанымын Баден-Пауэллдің өзі ойлап тапқан. Негізін қалаушы ұстанымды бойскауттар туралы өзінің патриоттық мақаласынан алған. Толығымен ұран былай болған: «отан үшін қаза болуға дайын бол... үйден шығып бара жатып, тірі келетінің туралы ойланба».

Жастарды скаутинг рухында тәрбиелеу үшін арнайы тәсіл қолданылады: әрбір скаут өз еркімен сертті орындауға ант береді, «жамандық істеме, жақсылық істе» сөзімен жеткізуге болатын нақты жүріс-тұрыс стилін дайындайды. Скауттық әдіс үш қағидадан құралады: Құдай алдындағы өз борышын, азаматтық борышын, өз алдындағы борышын түсіне білу. Барлық скауттар шағын топтарға, патрульдерге бөлінеді. Әрбір патрульдің жалаушасы мен ұраны болады. Барлық бағдарламалар, жобалар, ойындар балалардың азаматтық жауапкершілігіне, борышына, рухани және тұлғалық дамуына бағытталған:

табиғаттағы тұрақты белсенді қызмет, ең алдымен скауттық лагерьлерде;

ұйымды құру кезінде пайда болған берік дәстүрлер;

практикалық оқыту мен дағдыларды өмірде қолдану;

ересектер тарапынан үнемі қолдау мен көмек;

скауттық заңдар мен жарғылардың қатаң сақталуы: адал, сыпайы, еңбексүйгіш, қарапайым болу және басқалары.

Скауттардың лала гүлі түріндегі өз эмблемасы, сол қолмен ерекше амандасуы, салтанатты шаралар үшін салют, галстугы бар формасы, жапсырма мен төсбелгі түріндегі ерекшелену белгілері болады.

Америкадағы қазіргі скауттар – балалар мен жастардың ірі ұйымы. Қозғалыстың АҚШ-тағы барлық уақытында 110 миллионнан астам американдық скаут атанды. Қазір оның қатарына 3 миллионнан астам балалар мен 1 миллионнан астам ересектер кіреді. Ұйымның көптеген қызметкерлері ақысыз негізде жұмыс істейді.

Әлемдік статистика бойынша скауттық ұйым арқылы елдің 5%

жастары өтеді, бірақ ірі фирмалар, саяси партиялар жетекшілері арасында бұрынғы скауттық ұйым мүшелерінің пайыздық көрсеткіші одан да көп. Бұл көрсеткіштердің заңдылығы түсінікті, скаутинг қатысушыларды белсенді өмірлік ұстанымға, таңдаған қызмет түрінде табысқа жетуге, өзіндік тәртіпке тәрбиелеуге, өзіне талап қоя білуді, көшбасшылыққа үйретеді.

Қазіргі таңда скаутинг бүкіл әлемде 217 елден 38 миллион адамды біріктіреді. Скауттық ұйым Бүкіл әлемдік скауттық қозғалыс ұйымына біріктірілген.

Осылайша, туристік-өлкетану қызметінің функциясы мен міндеттері алуан түрлі екендігін атап өту керек. Балалар және жасөспірімдермен туристік-өлкетану жұмысы тұлғаның жан-жақты дамуы қалыптасуы үшін кешенді әсер ететін тиімді құрал болып табылады. Туристік-өлкетану қызметі барысында тұлғаға дұрыс педагогикалық ыңғай таба білгенде, тәрбиелеудің барлық түрі бірігеді: патриоттық, адамгершілік, еңбек, эстетикалық, дене, экологиялық; ой-өрісі барынша кеңейеді, танымдық белсенділігі дамиды, денсаулығы күшейеді, бос уақытын саналы пайдаланады, ерік-жігер қасиеттері – ұйымшылдығы, бастамашылдығы және дербестігі тәрбиеленеді.

Табиғат жағдайларында білім алушылармен туристік жорықтар, экспедициялар, жарыстар мен слеттер ұйымдастыру және өткізу барысындағы туристік-өлкетану қызметіндегі ерекшеліктерге байланысты әр түрлі табиғи кедергілерді еңсеруге, қауіп-қатерлер мен қиындықтарға кездесуге тура келеді. Туристік бағдарда және туризм, спорттық бағдарлану бойынша жарыстар қашықтығында білім алушыларға күрделі, қарлы, сусымалы, шөп бөктерлер мен асуларды, босағасы тасты өзендерді, батпақтарды, үйінділерді және шатқалдарды өтуге тура келеді, оларда қиындықтар, қауіп-қатерлер, экстремалды және тіпті апаттық жағдайлар туындауы мүмкін.

Туристік-өлкетану іс-шаралары, оның ішінде жорықтар, экспедициялар, саяхаттар, жарыстар мен слеттер, туризм мен спорттық бағдарлану бойынша оқу-жаттықтыру сабақтары кезінде қауіпсіздікті қамтамасыз ету, жарақаттану мен апаттық жағдайларды алдын алу бойынша шараларды ойдағыдай өткізудің маңызды шарты болып табылады. Осыған байланысты, Қазақстан аумағында оқушылармен туристік жорықтар, экспедициялар және саяхаттар ұйымдастыру және өткізу нұсқаулығының жобасы әзірленді.

Қазақстан аумағында оқушылармен туристік жорықтар, экспедициялар және саяхаттар ұйымдастыру және өткізу нұсқаулығы

1. Жалпы ережелер

1. Қазақстан аумағында оқушылармен туристік жорықтар, экспедициялар және саяхаттар ұйымдастыру және өткізу бойынша нұсқаулық (бұдан әрі - Нұсқаулық) Қазақстан Республикасының «Білім туралы», «Баланың құқығы туралы», «Қазақстан Республикасының туристік қызметі туралы» және басқа да нормативтік құқықтық құжаттар негізінде әзірленген.

2. Нұсқаулық Қазақстан Республикасы аумағында білім алушылармен туристік жорық, экспедиция және саяхат ұйымдастыратын және өткізетін заңды және жеке тұлғалар үшін ұсынылған.

3. Нұсқаулықта қолданылатын негізгі түсініктер:

1) Туристік серуен – тынығу және танымдық мақсатта елді мекенде немесе оның маңында белсенді қозғалу тәсілімен қысқа мерзімге (1-4 сағат) білім алушылардың топ болып шығуы.

2) Туристік жорық – бұл танымдық, тәрбиелеу, сауықтыру, денені және спортты дамыту, қоғамдық пайдалы, іздеу, танымдық-зерттеушілік, рекреациялық, спорттық-туристік нормативтерде анықталған спорттық-туристік мақсатта, мазмұнды демалыстың әскери-қолданбалы дағдыларды өтеу жолындағы өлкетанушылық жұмыстар мақсатында білім алушылардың белсенді қозғалыс тәсілдерінің нақты бағытымен ұйымдасқан түрде өтуі.

3) Туристік экспедиция - бір немесе бірнеше нысандардың аумағын зерттеу мақсатында, қоғамдық-пайдалы, ізденіс, ғылыми-зерттеу және басқа да ұзақтығы 2 не одан да көп күн туристік топтың табиғат аясында қозғалудың белсенді немесе кешенді тәсілдері қолданылатын қызметті орындауы және бағдардан өтуі.

4) Туристік саяхат (лат. Excursio – серуен, сапар) – бұл саяхат жүргізушінің жетекшілігімен білім беру, ғылыми, спорттық немесе рекреациялық мақсатта ұйымдастырылған ұжымдық, топтық, жеке сапар, серуен немесе нысандарды (мұражайды, көрікті жерлерді, көрмелерді, кәсіпорындарды, мәдениет, тарих, табиғат ескерткіштерін және т.б.) аралау.

5) Саяхаттық қызмет - туристерді орналастыру (түнеу) бойынша қызметті қарастырмайтын және жиырма төрт сағаттан

аспайтын мерзімді қамтитын, елдегі немесе уақытша тұрақтайтын жердегі тану мақсатында туристік ресурстарды аралауды ұйымдастыру бойынша қызмет.

6) Туристік экспедиция (лат. *expeditio* - жорық):

туризм үшін келешегі бар аудандарды зерттеу және меңгеру, жаңа бағдарларды өңдеу, туристік бағдарлар мен олардың жеке элементтерінің (оның ішінде кедергілер) жіктелуін анықтау, табиғатты қорғау қызметі бойынша ақпараттарды жинау және ұсынымдарды әзірлеу, туристік жарақтардың жаңа түрлерін сынақтан өткізу, қауіпсіздік шараларын әзірлеу және т.б. мақсатта орындалатын, бағдарлары өзара байланысты жорық немесе бірнеше жорықтар;

өлкетану, зерттеу, тәрбиелеу шараларын міндетті компонент ретінде туристік жорыққа қосады.

7) Туристік лагерьлер – білім алушылардың туристік-өлкетану бағытындағы ұйымдарда алған теориялық білімдері негізіндегі туристік дағдыларды тәжірибелік өңдеумен далалық жағдайда туризм мен өлкетанудың әр түрлері бойынша өткізілетін шатырлы лагерьлер.

8) Туристік база – туристік бағдарда орналасқан және туристерді орналастыру мен олардың туристік жорыққа дайындығы үшін арнайы құрылған қонақжайлылық индустриясының кәсіпорны.

9) Бивак, бивуак (фр. *bivouac*) - нағыз табиғи орта жағдайында адамдардың түнеуі мен демалуы үшін орналасқан жер. Бивакты ұйымдастыру нағыз табиғи ортада ұзақ болу қажеттілігіне қарай, табиғи кедергілерден өтумен (альпинизм, құзға шығу, туризм, спелеология) байланысты, спорт түрінің қажетті және міндетті элементі болып табылады.

10) Базалық лагерь – бірнеше рет қолданылатын бивуак. Оқу және жаттығу сабақтары, радиалды жорықтар үшін бастапқы нүкте ретінде, бағдардың салыстырмалы түрдегі оңай жолдары мен техникалық қиын аумақтары арасында өтпелі бекет ретінде қызмет атқарады. Базалық лагерьді балалармен бірге оқу іс-шараларының, туриадалардың, туристік жорықтардың қатысушылары ұйымдастырады. Базалық лагерь үшін орынды барынша қауіпсіздігін және ыңғайлылығын есепке ала отырып таңдайды; ол мүмкіндігінше тас түсетін, көшкін, сел, су тасқыны, су деңгейінің көтерілуі мүмкін болатын жерлерден алыс болуы керек.

11) Қауіпсіздік – дәрежелік туристік бағдардың сапасын бағалаудың негізгі критерийі. Қауіпсіздікті қамтамасыз ету туристік бағдарларды, саяхаттарды, жарыстарды дайындау мен өткізуді, ұйымдастырудың жалпы жүйесіндегі көлемді жұмыстар жиынтығы мен шараларды орындауды қарастырады. Оларға: жорыққа қатысушылар мен жетекшілердің дене, тактикалық, техникалық және арнайы дайындығы; туристік бағдарларды барлау, өңдеу және жабдықтау, сонымен қатар жарыс пен

жаттығуларды өткізу орны; туристік топтарды материалдық-техникалық және медициналық қамтамасыз ету; туристік кеңес, тексеру және бақылауды ұйымдастыру; жедел көмек (қажет жағдайда) көрсету; іздеу-құтқару жұмыстарын жүргізу және т.б. кіреді. Қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша осындай немесе басқа шаралардың қажеттілігі мен нәтижелілігі әр бөлек жағдайда туризм түрінің ерекшеліктерін, бағдардағы нақты жағдайды есепке ала отырып анықталады.

12) Жүру кестесі - кесте немесе графикалық түрде берілген бағдарды өту кезеңдерін уақытқа ретпен бөлу. Туристік тәжірибеде қозғалудың жоспарлау және атқару кестесі ажыратылады. Жоспарланған қозғалыс кестесі туристік жорыққа дайындық кезінде жасалады және қысқартылған түрде бағдар кітапшасының құрамына енеді. Қозғалыстың атқару кестесі жорық кезінде немесе кейін жасалады және жорық туралы есепке тіркеледі. Қозғалыс кестесінде жолдың әр кезеңінің басталуы мен аяқталуы, оның ұзақтығы, сағат пен минутта көрсетілген кезеңдерді өту уақыты, биіктік белгілері немесе биіктіктердің айырмашылығы, сонымен қатар жолдың сипаты, қолданылған қозғалыс техникасы мен сақтандыру, уақыт пен бағдарға байланыстырып, қауіпті жерлер және көрікті жерлер көрсетіледі.

13) Туристік күнделік - туристік бағдардағы оқиғалардың уақыт бойынша жүйелі жазбасы. Бақылау процесінде жетекші, арнайы белгіленген (жылнамашы) қатысушы немесе туристік топтың барлық қатысушылары жүйелі түрде кезекпен жүргізеді.

14) Бағдар құжаттары - туристік жорықтың бағдарын әзірлеуге және өтуге арналған қажетті мәтіндік және графикалық құжаттар. Бағдарлық құжаттарға:

бағдар парағы, кітапша, карталар, сызбалар және басқалар;

бағдардың және оның жеке бөліктерінің немесе жол сілтемесінің сипаттамасы;

қорықшаларды, қорықтарды және басқа кіруге шектеу қойылған территорияларды аралауға арналған рұқсатнама;

жазбаша түрде ұсынылған, туристік күнделік және жорық туралы есеп кіреді. Бағдарлық құжаттардың жасалуына, алынуына және сапасына жорықтың жетекшісі жауап береді.

Классификацияланған бағдар – өз бетінше ұйымдастырылған немесе қиындық дәрежесінің біріне сәйкес келетін жоспарлы туризмнің бағдары.

15) Туристік бағдардың, жорықтың қиындық дәрежесі – классификациялық белгілер жиынтығымен анықталады: кедергілердің сипатына, санына және алуан түрлілігіне тәуелді бағдардың ұзақтығы, ұзындығы, техникалық қиындығы.

16) Қиыншылық дәрежесі – бағдарларда жеке кедергілерден өту деңгейін сипаттайтын классификациялық көрсеткіш. Спорттық туризмнің әрбір түрлеріне тән кедергілерден өту қиындығына, жорық ауданына, дербестігіне, жаңашылдығына, бағдардың ұзындығына және оның басқа да факторларына байланысты, жорықтар қиындық деңгейінің өсуі бойынша демалыс күндерінің жорықтары, 1-ден 3-ке дейінгі қиындық деңгейлі жорықтар және 1-ден 6-ға дейінгі қиындық дәрежесі (одан әрі - к.д.) - дәрежелік жорықтар деп жіктеледі.

17) Дәрежелік туристік жорықтар - бұл бағдары белгілі бір көрсеткіштерге ие, білім алушылармен бірге оқу-спорттық туристік жорықтар. Дәрежелік жорық бағдарларынан өту спорттық туризм бойынша разрядтарды иелену үшін нормативтерді орындауға мүмкіндік береді.

18) Дәрежелік емес туристік жорық - дәрежелік бағдарлармен салыстырғанда жорықтың ұзақтығы, ұзындығы бойынша азайтылған көрсеткіштері бар және білім алушылардың негізгі топта дене шынықтырумен айналысуына рұқсатнама үшін қажетті талаптардан білім алушылардың денсаулығына көлемі жоғары талаптарды сұрамайтын туристік жорық.

Спорттық туризмнің әрі түрлеріне тән кедергілерден өту қиындығына, ауданның географиясына, дербестігіне, жаңашылдығына, ұзақтығы және басқа факторлардың қатарына байланысты, бағдарлар қиындығының күрделенуі бойынша:

демалыс күн бағдары;

I-ден III деңгейдегі қиындық бағдары;

I-ден VI-ға дейінгі дәрежелік қиындықтағы дәрежелік бағдарлар болып бөлінеді.

Балалар-жасөспірімдер туризмінің ерекшелігін есепке алу үшін жасөспірімдер разрядтарын беру кезінде қолданылатын, сабақтың бастапқы кезеңінде дәрежелік емес туристік жорықтардың қиындығының үш деңгейі орнатылған (6-қосымша, 3-8-кестелер).

19) Туристік бақылау бағдары (ТББ) - жасанды және табиғи кедергілері бар, қашықтықты белгілі уақыт аралығында өту. Тұрған орнында бағдарлау, кедергілерден өту техникасы мен тактикасы, өлкетану жұмыстары элементтерінен тұрады.

20) Базалық лагерь - бірнеше рет қолданылатын бивак, оқу және жаттығу сабақтарының, радиалды жорықтардың бастапқы нүктесі ретінде, салыстырмалы түрде жеңіл тәсілдер мен бағдардың техникалық қиын бөліктері арасында өткел бекеті ретінде қызмет атқарады.

21) Туристік лагерь – туристерді орналастыратын орын. Белгіленуіне сәйкес уақытша немесе стационарлық болуы мүмкін.

Туристік контингентке және белгіленуіне байланысты туристік лагерьдің бірнеше түрлері ажыратылады: альпинистік лагерь, базалық лагерь, бивак, кемпинг, лагерьлік тұрақ, туристік-сауықтыру лагерьі, балалар туристік лагерьі және басқалар.

22) Туристік-сауықтыру лагерьі – табиғи ортада белсенді демалыс үшін арналған арнайы рекреациялық кәсіпорын.

23) Бейінді шатырлық лагерь – табиғи орта жағдайында балалар-жасөспірімдер туризмінің түрлі бағыттары бойынша сауықтыру-білім беру ұйымы.

24) Лагерьлік тұрақ – туристердің демалуы және түнеуі үшін арнайы бөлінген аймақ. Әрдайымғы жаяу, тау, су, атты және велосипед бағдарларында қарастырылады.

25) Туристі дайындау – туризмнің кез келген түрінде түрлі қиындық дәрежесіндегі туристік жорықтарды сәтті жүзеге асыру үшін қажетті білім, қабілет және дағдыны меңгеру процесі.

26) Туристік бағдар – тарихи және табиғи ескерткіштерді, сонымен қатар басқа да орындарды, мысалы, аялдау орындарын ретпен аралауды анықтайтын туристердің қозғалу жолы. Бағыты бойынша бағдарлар сызықтық, сақиналы, радиалды деп бөлінеді. Сонымен қатар, бағдарлар туризм түрі бойынша: жаяу, су, тау, шаңғы, велосипед, автокөлік, мотоциклетті, спелео, желкенді, атты және олардың біріккен бағдарлары болуы мүмкін. Туристер бағдарларда жаяу немесе атта, велосипедте, көлікте, су және басқа қозғалу құралдарымен қозғала алады. Өткізу уақыты бойынша бағдарлар жыл бойына созылған, маусымдық және бір реттік болып бөлінеді.

27) Бағдарларды таңбалау (нем. markieren – белгі қою) – шартты белгілер жүйесінің көмегімен туристік жорықтар, экспедициялар және саяхаттар бағдарларын белгілеу. Туристердің аялдау орындары, жол жүру барысындағы табиғи кедергілер мен қауіпті жерлер, бағдарда тәртіптің ұсынылатын немесе тыйым салынған формалары, берілген бағдардың табиғи, тарихи және мәдени көрікті жерлері, мәдени қызмет көрсету нысандары туралы ақпараттандыру үшін жүзеге асады.

Бағдарларды белгілеу үшін сілтегіш белгілер, бағдарлық таңбалар, сонымен қатар, ескерту белгілері, кеңес беретін белгілер, тыйым салатын белгілер, бағдардың сілтемелері, бағдар сызбалары, қашықтық көрсеткіштері, бағдар көрсеткіші қолданылады.

28) Бағдардың ұзақтығы топтың дайындығы оның қиындығына сәйкес келетін, ауа-райының әсеріне байланысты, қиындық өтемақысына демалыс пен қосымша күндерді есепке алмағандағы, орташа алынған топтың бағдарды жүруі үшін қажетті ең қысқа уақыт.

29) Бағдардың ұзындығы – берілген қиындық дәрежесіндегі бағдардың ең аз шекті ұзындығы.

30) Кез келген дәрежедегі бағдардың техникалық қиындығы, әр туризм түрінің кедергілері үшін әдеттегі белгілі деңгейді болжайды, сонымен бірге төмен қиындық дәрежесіндегі бағдарларға қарағанда, жоғарырақ қиындық дәрежесіне қиынырақ кедергілер тән.

31) Туристік соқпақ – танымдық туризм және рекреациялық территорияда табиғатты қорғау режимін қамтамасыз ету үшін қолданылатын таңбаланған бағдар.

32) Бағдарлық кітапша – туристік спорттық бағдар жасайтын, топтың негізгі жол құжаты.

33) Бағдарлық-біліктілік комиссия (ББК) – туристік жорықты сараптамалық бағалауды жоспарлау кезеңінде және туристік бағдарды өту нәтижелерін қорытындылауды жүзеге асыратын туристік-спорттық ұйымның қоғамдық органы.

34) Бағдар парағы – жорық және экспедиция немесе саяхат жасайтын туристік топтың негізгі жол құжаты.

35) Маусымаралық – туристердің берілген ауданға баруы үшін барынша қолайлы жыл мезгілі.

36) Туристік көпсайыс негізінде қашықтыққа өткізілетін жарыстар жатқан, табиғи орта мен жасанды бедерде салынған және кедергілерден (өзендер, құздар, кіреберістер, каньондар, үңгірлер және басқалары) өтуден тұратын спорт түрі.

Жарыс қашықтықты өту кезінде күшті туристік топтарды және жеке қатысушыларды анықтаудан тұрады.

37) Туристік слет – тұлғаның шығармашылық дамуына жағдай жасау, білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауы, олардың қабілетін ашу, қоғамдық өмірге бейімдеу, азаматтық сана-сезімін, жалпы мәдениетін, салауатты өмір салтын қалыптастыру, мазмұнды бос уақытты ұйымдастыру мақсатында өткізілетін табиғи орта жағдайындағы кешенді туристік іс-шара.

38) Жәрмеңке, байқау, фестиваль - кино, фотосурет, бейнематериалдарды қолдану, түрлі іс-шараларда туристік жетістіктерді көрсету, мысалы, өз бетінше жасалған туристік жарақтардың көрмесі, туристік әндер фестивалі.

39) Жарыстар – табиғи және жасанды кедергілерден тұратын қашықтыққа жүру, қозғалуды жеңілдететін, қауіпсіздікті, техникалық және тактикалық міндеттерді орындауды қамтамасыз ететін жарақтарды қолданумен арнайы тапсырмаларды орындау.

40) Туриспен төтенше оқиға – туристтің саяхаттан оралмауы, сонымен қатар, туристтің қаза болуына немесе оның денсаулығына зиян алып келетін, не алып келуі мүмкін сәтсіздік, апат және зілзала

нәтижесінде туындаған саяхат кезіндегі белгілі территориядағы жағымсыз жағдай.

41) Туристік ресурстар – туристердің рухани қажеттілігін қанағаттандыра алатын, олардың дене күшін қалпына келтіруге және дамытуға ықпал ететін, табиғи-климаттық, тарихи, әлеуметтік-мәдени, сауықтыру, сонымен қатар, басқа нысандардан тұратын ресурстар.

42) Туристік бағдар – танымдық, спорттық немесе басқа мақсатта өту, көру үшін белгіленген барлық географиялық бекеттер мен нысандардың тізімін көрсететін туристің немесе топтың жүру жолы.

43) Тур – белгілі мерзім шеңберінде нақты бағдар бойынша саяхаттан тұратын туристік қызмет жиынтығы.

44) Лоция – теңіздер, мұхиттар және олардың жағалауларының сипаттамасы. Ол айрықша жерлердің, белгілердің және жағалаулардың сипаттамаларын қамтиды, сонымен қатар, қауіпсіз жүзу жолдары және жүзу құралдары мен провизияға қажетті жабдықтар мен тәсілдерді сипаттайтын жағалаулардағы аялдамалар бойынша толық ережеден тұрады.

45) Турист – уақытша тұрақтайтын елге (жерге) жиырма төрт сағаттан бір жылға дейінгі мерзімге келетін және сол елде (жерде) сауықтыру, рекреациялық, танымдық, кәсіби-іскерлік, спорттық, діни және өзге де ақылы қызметпен айналыспайтын мақсаттарда кемінде бір рет түнейтін жеке тұлға.

46) Туризм (фр. «tourisme») – бос уақыттағы саяхат ретінде анықталады.

47) Туризм – бұл тұрақтау орнында марапаттауға ұсынылатын қызмет түрі кездеспейтін, бос уақыт, бизнес немесе басқа мақсатта дәйекті түрде бір жылдан артық емес мерзімде, олардың күнделікті ортасынан тыс жерлерде саяхаттайтын және тоқтайтын адамдардың қызметі.

48) Туризм – жеке тұлғалардың уақытша тұрақтайтын елде (жерде) жиырма төрт сағаттан бір жылға дейін немесе жиырма төрт сағаттан аз уақытқа созылатын, бірақ түнейтін, ақылы қызметпен байланысты емес мақсаттағы саяхаты.

49) Ішкі туризм – Қазақстан Республикасының аумағында тұрақты тұратын адамдардың біздің елдің шегіндегі саяхаты.

50) Шығу туризмі - Қазақстан Республикасының аумағында тұрақты тұратын адамдардың басқа елге саяхаты.

51) Келу туризмі - Қазақстан Республикасының аумағында тұрақты тұрмайтын адамдардың Қазақстан Республикасы шегіндегі саяхаты.

52) Балалар-жасөспірімдер туризмі - серуендер, экспедициялар, сапарлар, саяхаттар түрінде балалар мен жасөспірімдер жүргізетін туризм түрі.

53) Өз бетінше ұйымдастырылған туризм - туристердің өз бетінше ұйымдастыруымен жүріп-тұрудың белсенді тәсілдері пайдаланылатын саяхаттар.

54) Әлеуметтік туризм - жұмыс берушінің және (немесе) өзге де үшінші тұлғалардың қаражаты есебінен толық немесе ішінара жүзеге асырылатын туристік қызметтердің мүгедектерге, халықтың аз қамтылған топтарына қолжетімді болуын қамтамасыз ететін туризм түрі.

55) Экологиялық туризм (экотуризм немесе жасыл туризм) – шамамен антропогендік әсер тимеген табиғи территорияларға барумен тоғыстырылған тұрақты туризм формасы.

56) «Экотуризм – экожүйенің тұтастығын бұзбайтын және табиғатты қорғау мен табиғат ресурстары жергілікті тұрғындар үшін пайдалы болатын экономикалық жағдай жасайтын, сол елді мекеннің табиғи және мәдени-этнографиялық ерекшеліктері туралы түсінік алу мақсатында табиғаты өзгеріске ұшырамаған жерлерге саяхаттан тұратын туризм» (Әлемдік жабайы табиғат фонды).

57) Медицинский туризм – тұратын жерінің шегінен тыс жерде мамандандырылған және жоғары мамандандырылған медициналық көмек алу мен демалысты біріктіру көзделетін туризм түрі. Бұл туризм түрін сипаттайтын негізгі қажеттілік түрлі сырқаттарды емдеу болып табылады. Емдік туризмнің адам ағзасына табиғи жолмен әсер етумен сипатталатын бірнеше түрлері бар, мысалы, климатпен емдеу, бальнеодемдеу, теңізде емдеу, жеміспен емдеу және т.б.

58) Рекреациялық туризм – бұл адамның дене және ішкі сезімін қалпына келтіру үшін қажетті демалу мақсатындағы адамдардың қозғалысы. Туризмнің бұл түрін дамыту үшін рекреациялық ресурстар қажет – өзара байланысты табиғи және мәдени территориялық жиынтық қатарынан, техникалық жүйелерден, қызмет көрсетуші қызметкерлер мен басқару органдарынан тұратын басқаруы қиын және жартылай өз бетінше басқарылатын жүйе. Табиғи сипаттамалардың қатарына рекреациялық территорияның көлемі мен сыйымдылығы, ауа райының жайлылығы, су нысандарының бар болуы, ең алдымен бальнеологиялық қасиеті, ландшафтың эстетикалық ерекшеліктері және т.б. кіреді. Бұл сипаттамалардың қолайлы үйлесуі рекреациялық туризмнің дамуына қажетті негізді құрайды.

Рекреациялық туризмді шартты түрде:

сауықтыру (арнайы жасалған бағдарлар, минералды су көздерін, емдік балшықтарды және т.б. аралауды қоса алғанда);

танымдық (бұл туризмнің негізі түрлі бағыт бойынша білімін кеңейтуге қажеттілік болып табылады) деп бөлуге болады.

Рекреациялық туризм келесі бағдарламалардан тұруы мүмкін:

оқыту (туризм, спорт, өнер, қолөнер және т.с.с.);

қызығушылықтар бойынша сабақтар (көркемөнер және музыкалық шығармашылық, коллекция жинаушылар үшін турлар, аң, балық аулау және т.б.);

ойын-сауық (театр, кино, карнавалдар, жәрмеңкелер, қала күндері, фестивальдар);

этникалық (ұлттық мәдениетті, дәстүрді және тұрмысты зерттеумен байланысты);

туристік-сауықтыру (белсенді қозғалу тәсілін, тау шаңғысы бағдарларын қоса алғанда және т.б.).

59) Оқиғалы туризм – спорттық жарыстарды, музыкалық фестивальдерді, карнавалдарды және басқаларды аралау мақсатындағы саяхат.

60) Мәдени туризм – түрлі концессия адамдарының діни қажеттіліктеріне негізделген және өзіне мыналарды қамтиды:

діни мейрамдарда діни ғимараттарға баруды;

киелі жерлерге баруды.

61) Ностальгиялық туризм – адамдардың тарихи өмір сүру аясындағы орындарға бару қажеттілігіне негізделген.

62) Іссапар мақсатындағы туризм – іскерлік қарым-қатынас орнату немесе қолдау мақсатындағы сапар.

63) Конгрестік туризм – бұл түрлі іс-шараларға, оның ішінде конференцияларға, симпозиумдарға, құрылтайларға, конгрестерге және т.б. қатысу мақсатындағы сапар.

64) Экспедициялық туризм – ғылыми, танымдық, ойын-сауық міндеттерін шешу үшін экспедиция сияқты процесті ұйымдастыру формасы қолданылады.

Туризмнің түрлері жүру тәсіліне (жер, теңіз, әуе) байланысты келесідей бөлінеді:

көлік туризмі;

темір жол туризмі;

әуе туризмі;

кеме туризмі;

автобус туризмі;

велосипед туризмі;

атты туризм;

жаяу туризм және басқалар.

65) Ұйымдастырылған туризм – туристік ұйымдар қамтамасыз ететін және бағдардың нақты пункттерінде бағдары, ұзақтығы, келу

мерзімі бойынша регламенттелген туристік жорықтар, саяхаттар, сапарлар, экскурсиялар. Ұйымдастырылған туризмге туристік ұйымдар мен кәсіпорындардың қатысуымен жүзеге асатын, өз бетінше ұйымдастырылған жорықтар, слеттер, жарыстар және оқу шаралары да жатады.

66) Ұйымдастырылмаған туризм – туристердің жолдамасыз, туристік ұйымды қатыстырусыз, өз бетінше таңдалған бағдар бойынша жүзеге асатын саяхаттар, сапарлар, жорықтар. Өзіндік қызмет және өзіне-өзі қызмет көрсету принциптеріне негізделген.

67) Сауықтыру туризмі – табиғи-климаттық жағдайы денсаулық үшін жағымды және демалу мақсатында қандай да бір елді мекендегі туристік саяхаттар, сапарлар және демалыстар. Әдетте сауықтыру туризмі шеңберінде дәрежелік емес жорықтар, серуендер, жүзулер, су немесе тау шаңғысымен сырғанау, саяхаттар, ойын-сауық шаралары және т.б. жүргізіледі.

68) Танымдық туризм – табиғат, тарих және мәдени ескерткіштермен, жергілікті тұрғындардың тіршілігімен және дәстүрлерімен, халық қолөнерімен және кәсібімен, ғылым, мәдениет, өнеркәсіп өндірісі, құрылыс және т.б. жетістіктерімен танысу үшін қандай да бір аудандарды, елді мекендерді, туризм орталықтарын аралау мақсатында жасалатын туристік жорықтар, экскурсиялар, сапарлар, саяхаттар.

69) Отбасылық туризм – отбасымен, әдетте балалармен қатысатын жорықтар, жарыстар және басқа туристік іс-шаралар.

70) Спорттық туризм – нақты қиындық дәрежесіндегі бағдар бойынша жорықтар, сонымен қатар туризм техникасы бойынша жарыстарға және чемпионаттарға қатысу; өз бетінше ұйымдастырылған туризмнің бір түрі. Спорттық туризмнің басты мақсаты – туристік шеберлікті жоғарылату, бағдарларды өту техникасы мен тактикасын жетілдіру, сақтандырудың түрлі тәсілдерін өңдеу, туристік жарақтардың жаңа түрлерін меңгеру, сонымен қатар туризмді белсенді насихаттау және туристік секциялар жұмысын ұйымдастыруға көмектесу.

Спорттық туризм қамтиды:

көлік, мототуризм – түрлі жолдармен автомобиль және мотоциклет көлігінде жасалатын жорықтар;

тау туризмі – бұл таудан аққан тасқынды тездетумен, тау бедерінің (бөктерлерден, мұздықтардан, асулардан) біршама қиын учаскелерінен өтумен байланысты және т.б. таудағы саяхат;

тау шаңғы туризмі – тау туризмінің бір түрі, табиғи қарлы бөктерлерден немесе шаңғыға арнайы дайындалған трассалардан түсу;

велосипед туризмі – бұл жазықтықпен, сайлармен, құмдармен, орман және тау соқпақтарымен жол, спорт және тау велосипедтеріндегі саяхаттар және спорттық жорықтар;

су туризмі – бұл көпорынды үрлемелі қайықтармен (рафттарда), байдаркалармен, катамарандармен, салдармен, туристік кемелермен өзендердегі, көлдердегі, теңіздер мен су қоймаларындағы жорықтар, сонымен қатар теплоходтарда су бағдары бойынша саяхаттар;

желкенді туризм – бұл жиналатын желкенді кемелермен өзендер, көлдер, теңіздердегі жорықтар;

атты туризм – ат үстіндегі саяхаттар;

шаңғы туризмі – шаңғыдағы жорықтар, экспедициялар және саяхаттар;

жаяу туризм – бағдарда қозғалыс жаяу жүргізіледі;

спелеотуризм – табиғи немесе қолдан жасалған үңгірлер мен лабиринттерді аралау. Спелеотуризмнің ерекшелігі: үңгір бедерінің көп түрлілігі себепші болған жер асты бағдарлардың қиындығы, әдетте төмен температурада жоғары салыстырмалы ауаның ылғалдығы (100 %-ға дейін); табиғи жарықтың болмауы. Спелеотуризм күшті, шыдамдылықты, ептілікті, жер астында өмірді қамтамасыз ететін тәсілдерді және сақтандыру құралдарын қолдана білуді, құзға өрмелеу тәжірибесін талап етеді;

біріктірілген туризм – туристке жорық барысында туризмнің әр түрлеріне тән кедергілерден өту техникасын қолдану қажет болатын жағдай.

Жас ерекшелігі, әлеуметтік белгілер бойынша спорттық туризм:

балалар туризмі;

жасөспірімдер туризмі;

ересектер туризмі;

отбасылық туризм;

мүмкіндігі шектеулі адамдарға арналған туризм болып бөлінеді.

71) Экстремалды туризм – бұл қауіп-қатермен байланысты туристік демалыстың бір түрі.

Экстремалды туризм түріне жататындар:

альпинизм;

құзға шығу;

жанартауды бағындыру және кратерге түсу;

пара-дельтапланеризм;

автотур-ралли;

тауға шығу және жабдықталмаған жолдармен тау шаңғысымен еркін түсу;

әуе шарында ұшу, кармен шөлдердегі жарыстар;

жабайы табиғатта күн көру және т.б.

72) Жергілікті кедергілер (одан әрі - ЖК) – туристерден жергілікті кедергілерден өту кезінде тиісті деңгейде техникалық шеберлігін және, әдетте, арнайы құрал-жабдықты пайдалануды талап ететін қысқа мерзімді кедергі. Тау, су және спелео бағдарларын деңгейге бөлу кезінде, бірінші кезекте, туристерге келесі бағдарларды өту үшін қажетті техникалық тәжірибе беретін келесідей жергілікті кедергілерді – асулар, жота маңдайшасы, шыңдар, үңгірлер, табалдырықтар және т.б. ескереді.

73) Созылыңқы кедергілер (одан әрі - СК) – жергілікті кедергілерден айтарлықтай ұзақтығымен ерекшеленетін және оны еңсеруі кезінде туристерден дене күшін талап ететін кедергілер. Созылыңқы кедергілер жаяу, шаңғы, вело-, авто-, мото-, атты және желкенді бағдарларда кең көрсетілген.

74) Кедергінің қиындық дәрежесі (одан әрі - ҚД) - оны қауіпсіз еңсеру үшін қандай біліктілік деңгейі, техникалық шеберлік пен физикалық дайындықты талап ететіндігі бойынша анықталады.

75) Бағдар кедергілерін анықтаушылар (одан әрі - КА) немесе анықтаушы факторлар (одан әрі - АФ) деп оның қиындық дәрежесіне елеулі әсер ететін кедергілер (фактор) аталады.

76) Эталонды бағдар деп сол немесе басқа қиындық дәрежесіне оны тағайындау үшін қажетті, ең аз КА және АФ жиынтығы бар бағдар аталады. Туристік өңірлердің эталонды маршруттарында түрлі АФ бар болуына байланысты әртүрлі КА саны болуы мүмкін.

4. Туристік серуендер, жорықтар, экспедициялар және саяхаттар тұлғаны дамыту, оның қабілеттерін ашу, қоғамдық өмірге бейімдеу, азаматтық сана-сезімді, жалпы мәдениетті, кәсіби өзін-өзі басқаруды, салауатты өмір салты мен қозғалыс белсенділігін, дене дайындығының деңгейін көтеру мүмкіндігі, білім алушылардың бос уақытын маңызды ұйымдастыру, спорттық шеберлігін қалыптастыру үшін жағдай жасаудың маңызды формасы болып табылады.

5. Іс-шараларды, тәрбиелеу, оқыту және сауықтыру жұмыстарын дұрыс дайындау мен қауіпсіз өткізуге туристік жорықтар, экспедициялар және саяхаттар өткізетін ұйымның әкімшілігі (одан әрі - Әкімшілік) және топтардың жетекшілері жауап береді.

6. Туристік серуендер, жорықтар, экспедициялар және саяхаттар тұлғаның дамуына, олардың қабілетін ашуға, қоғамдық өмірге бейімделуіне, азаматтық сана-сезімнің қалыптасуына, жалпы мәдениет, кәсіби өзін-өзі тануға, салауатты өмір салтына және қозғалыс белсенділігіне, дене дайындығы деңгейін көтеруге мүмкіндік, білім алушылардың бос уақытын маңызды ұйымдастыруға, спорттық шеберлігіне жағдай жасайтын маңызды түрлер болып табылады.

7. Туристік серуендер, жорықтар, экспедициялар және саяхаттар білім алушыларды туған өлкенің тарихи, мәдени және рухани мұрасына араластыру, кіші Отанын зерттеу, іздеу-зерттеу қызмет дағдысын жетілдіру, көп мәдени тұлғаны тәрбиелеу, дамыту, қоғамдық пайдалы жұмысты орындау және кәсіби бағдарлау, денені дамыту мақсатында әртүрлі тәсілдер мен қозғалыстың белсенді жолдарын қолдану арқылы белгілі бағдарлар бойынша топтармен жасалады.

8. Туристік жорықтар, экспедициялар және саяхаттар өткізу аумағы бойынша жергілікті және шалғайлы болып бөлінеді. Жергіліктісі белгілі аудан, облыс аумағы ішінде өткізіледі. Егер өткізуші ұйымның әкімшілік-территориялық орналасуында, жергілікті жердің физикалық-географиялық ерекшеліктерінде және бағдарды құрудың қисындылығында көрсетілген болса, іргелес территорияға шығуға жол беріледі. Басқа барлық жорықтар, экспедициялар және саяхаттар шалғайлы болып есептеледі.

9. Туристік жорықтар туризмнің түрлері бойынша жаяу, шаңғы, тау, су, велосипед, атты болуы мүмкін. Олар Қазақстан Республикасының Бірыңғай спорт классификациясына (ҚР БСК) сәйкес «Жас турист», «Қазақстан саяхатшысы» белгілеріне, жасөспірімдер және ересектер спорттық разрядтарына нормалар мен талаптарды орындау үшін ұзақтығы бойынша бір күндік, екі күндік және көп күндік болып бөлінеді.

10. Білім алушылармен туристік жорықтар, экспедициялар және саяхаттардың жалпы ұзақтығы 1-2 сыныптарға 4 күннен, 3-4 сыныптарға 6 күннен, 5-6 сыныптарға 15 күннен, 7-9 сыныптарға 24 күннен, 10-11 (12) сыныптарға 30 күннен аспауы тиіс.

11. Деңгейлік және дәрежелік жорықтардың белсенді бөліктерінің ұзақтығы бағдар ұзақтығы ұлғайған жағдайда және қосымша өлкетану жұмыстарын өткізу кезінде ҚР БСК-нда көрсетілгеннен бір жарым есеге жоғарылауы мүмкін.

12. Бағдарды өту уақыты ықшам болуы тиіс. Жорық бөліктерінің арасындағы үзіліске үш күннен артық рұқсат етілмейді.

13. Туристік серуен немесе жорық жасайтын ұжым туристік топ, саяхат – саяхаттық топ, экспедиция – экспедициялық топ деп аталады.

14. Қозғалыс үшін кемеде жүзетін, су жолын, жалпы қолдануға арналған жолдарды, ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды (қорық, ұлттық бақтар, қорықшалар) және басқа да кіруге шек қойылған аумақтарды қолданылатын топтар, қолдану және көрсетілген аумақтарда болу ретін анықтайтын қолданыстағы Қазақстан Республикасы заңнамасындағы талаптарға сәйкес әрекет етуге міндетті.

15. Ұзақтығы 4 күннен асатын спорттық жорықтарды өткізетін Әкімшіліктің өкілеттілігі және Ұлттық спорттық туризм

федерациясындағы республикалық бағдарлық-біліктілік комиссияның (одан әрі - РББК) оң қорытындысы болуы тиіс. Ұзақтығы 5 күннен асатын жергілікті спорттық жорықтардың, саяхаттардың, экспедициялардың сәйкес өкілеттілігі бар, бағдарлық-біліктілік комиссиясының (одан әрі - ББК) оң қорытындысы болуы керек. Ұзақтығы 4 күн спорттық жорықтар үшін, сонымен қатар ұзақтығы 5 күнге дейінгі жергілікті спорттық жорықтарға, саяхаттарға, экспедицияларға ББК мен РББК қорытындысы қажет емес.

16. Жорықтарды, экспедицияларды және саяхаттарды қаржыландыру Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігінің нормативтік құқықтық құжаттарына сәйкес белгіленген тәртіпте шығарушы ұйымның есебінен және бұл шараларды өткізетін басқа ұйымдардың (одан әрі - Ұйымдар) тиісті жоспарларымен бекітілген республикалық және жергілікті бюджеттің, ата-аналардың, демеушілердің қаражаты есебінен жүзеге асады.

17. **Туристік жорықтар.** Туристік жорықтар қиындығына қарай дәрежелерге бөлінеді. Қиындық дәрежесі үш классификациялық белгілердің жиынтығымен анықталады: ұзақтығы, ұзындығы, бағдардың қиындығы.

18. **Біріктірілген жорықтар** деп құрама бөліктері туризмнің әртүрлі түрлерінің спорттық бағдарларынан немесе туризмнің түрлерінен кедергілері бар жорықтар есептеледі. Біріктірілген бағдарлардың қиындық дәрежесі бағдарға ендірілген туризмнің әртүрлі факторларына немесе кедергіні анықтаушылар санына байланысты анықталады. Туристік жорықтар ұзақтығы мен қиындығы бойынша демалыс күндік (1-4 күн) жорықтар деңгейлік (дәрежелік емес) және дәрежелік болып бөлінеді.

19. 15 адамнан тұратын топқа бір, екі, үш күндік жорық, дәрежелі емес немесе дәрежелі туристік саяхат, ал туризмнің техникалық күрделі түрлері (велосипед, су, тау, шаңғы және т.б.) бойынша 12 адамнан тұратын топқа саяхат өткізген кезде жетекшілер және жетекші орынбасарлары (жетекші көмекшілері) қызметтерінің штаттық бірліктері тағайындалады.

20. 15-25 адамнан тұратын топқа саяхат өткізген кезде, қатысушылар саяхаттық туристік базаларында қабылданғанда, жетекшілер және жетекші орынбасарлары қызметтерінің штаттық бірліктері тағайындалады.

21. 35-40 адамнан тұратын туристік лагерлерде тәрбиеші және тәлімгер (ал жоғары сынып оқушыларына арналған лагерлерде – тәрбиеші қызметінің екі штаттық бірліктері) қызметтері бір штаттық бірліктерден тағайындалады.

22. Туристік лагерлерде 45 балаға арналған туризм бойынша нұсқаушы-әдіскердің бір штаттық бірлігі және 15-20 адамнан құралған топқа тәрбиешінің бір штаттық бірлігі тағайындалады.

23. Бағдардың қиындық дәрежелері табиғи кедергілерге толы бағдарды, сонымен қатар олардың ұзақтығы мен ұзындығын есепке алатын ҚР-ның спорттық туризмнің ұлттық федерациясымен (бұдан әрі - ҚР ҰСТФ) бекітілген Қазақстан Республикасының туристік көпсайыс бойынша бірыңғай спорт классификациясы (бұдан әрі - ТКБСК) нормативтеріне сәйкес анықталады. Нақты бағдардың дәрежесін тікелей анықтау, дәрежелеу нормативтері мен әдістеріне сәйкес бағдарлық-біліктілік комиссия жүргізеді.

24. Демалыс күнгі жорықтарда, деңгейлік және 1 дәрежелі қиындық жорығында топта 15-тен аспайтын қатысушы болған кезде, жетекшінің рұқсатымен, осындай жорықтарға қатысқан тәжірибесі бар, жоғары жастағы қатысушылардың арасынан орынбасардың орнына жетекшінің көмекшісі тағайындалуы мүмкін.

25. Жалпы қатысушылардың саны 30-дан кем емес (2-4 дәрежелі қиындықтағы жорықтар үшін – 20 адамнан кем емес) 3 немесе одан да көп топтардың қатысуымен туристік жорықтарды ұйымдастыру кезінде олардың бағдарлары мен қозғалыс кестесі сәйкес келсе, бұл топтарға жалпы басшылық үшін туристік топтардың қызметін үйлестіретін жетекші, ал медициналық қызметті ұйымдастыру үшін медициналық қызметкер тағайындалуы мүмкін.

26. Туристік топтың негізгі бағдарлық құжаты бағдарлық парак болып табылады.

27. Демалыс күнгі жорықтарға және дәрежелік емес (деңгейлік) жорықтарға бағдар парағын жорықты өткізетін Әкімшілік береді. ББК нәтижесі көрсетілген жорықтарда қажет емес.

28. Дәрежелік жорықтарды өткізу үшін осы қиындық дәрежесіндегі бағдарларды қарастыруға өкілеттілігі бар РББК оң қорытындысын алдын ала алу қажет.

29. РББК қорытындысы бағдарлық құжаттарға жазылады, төраға қолымен және РББК штамымен бекітіледі. Қажет болған жағдайда құжаттарға ерекше нұсқаулар мен топқа ұсынымдар жазылады, сонымен қатар бағдарға шығуы және оның аяқталуының алдында тіркеу үшін Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Төтенше жағдайлар жөніндегі территориялық комитетінің Іздеуші-күтқарушы қызмет бөлімшесін (одан әрі – ІҚК) ескертеді.

30. Бағдарлық құжаттарда РББК-ның оң қорытындысы болған жағдайда, құжаттар өткізілетін жорық ұйымы жетекшісінің мөрі және қолымен куәландырылады және топ жетекшісіне тапсырылады.

31. Рұқсат етілмейді:

бағдар құжаттарынсыз, бұзушылықпен немесе РББК-ның оң қорытындысыз (дәрежелік емес жорықтан басқа) ресімделген құжаттармен шығуға;

қазіргі уақытта осындай қиындық деңгейіндегі бағдарларды немесе туризмнің түрін қарастыру үшін өкілеттігі жоқ сұраныс материалдарын бағдар комиссияларының қарастыруы.

32. Жорық қатысушылары мен жетекшілерінің туристік тәжірибесіне қосымша талаптар:

дәрежелік жорықтарға қатысушылар мен жетекшілер аталған туризмнің түрі, ал су жорықтарында кеме түрлері бойынша тәжірибелі болуға міндетті;

туризмнің әртүрлі түрлері бойынша бағдардың аумағын қамтитын біріктірілген туризмді өткізу кезінде қатысушылар мен жетекшілер мұндай жерлерден өтуге қажетті тәжірибесі болу керек;

егер де жорық бағдары аталғанға қарағанда тым жоғары деңгейлі қиындық элементтерінен тұрса, онда мұндай жорықтардың қатысушылары мен жетекшілері талаптарға сәйкес болуы міндетті, талаптар дәрежесінің элементтері бағдарға қосылған жорық қатысушылары мен жетекшілеріне қойылады;

классификацияланған асулардан өту қарастырылған жорыққа қатысушылар осы бағдар үшін ең жоғары деңгейден бір жарты дәрежелік төмен екі асудан өтуден тәжірибесі (жетекші – өту кезіндегі басшылық тәжірибесі) болуы міндетті;

жорық жетекшісінің міндетті түрде жоғары қиындықты бір жарты деңгейлік екі асудан өту тәжірибесі болуы керек.

Білім алушылардың әртүрлі жастағы туристік ұжымымен кіші жастағы қатысушыларға бағдарланған жорықтар өткізіледі.

33. Бағдарлы-біліктілік комиссиясының **құқықтары:**

топты тексеру үшін сұхбатқа шақыруға, топты тексеруге шығаруды белгілеу (төңіректі білуін тексеру);

нақты бағдар жағдайында қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін қажет деп тапса, топқа (оның сандық құрамына, қатысушылар мен жетекшілердің жасына және туристік тәжірибесіне, саймандарға) жоғары талаптарды қою;

егер комиссияның пікірінше қатысушылардың қауіпсіздігі қамтамасыз етілмесе немесе жорықты өткізуді жөн санамаса, топ барлық ресми талаптарды орындаған жағдайда да жорықты өткізуге оң қорытынды бермеу.

Мұндай жағдайда комиссияның дәлелді қорытындысы сұраныс кітапшасына жазылады және қажетті жағдайда туристік жорықты өткізетін әкімшілікке хабарланады.

Бірінші рет жүрілетін аумақтар оқушылардың жорық бағдарына қосылмайды.

Демалыс күнгі жорықтардың километражы жорықтың міндеттері, қатысушылардың жасы мен туристік дайындығына және педагогтың мақсаттылығына қарай жетекшілермен анықталады.

34. Жол жүру ережесіне сәйкес велосипед жорығына 14 жасқа жетпеген балалар автокөлік қозғалысы аз жолдарда ғана қатыса алады. ББК қорытындысында бұл балалардың өту рұқсаты туралы сәйкесінше жазба жазылады.

35. 4-6 кестеде көрсетілген (6-қосымша) төменгі жастан кіші балалар, ата-аналарымен бірге балалардан тұратын отбасылық топтардан немесе Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес оларды алмастыратын (одан әрі – ата-аналармен) тұлғалардан, сонымен қатар балаларға жақын басқа ересектерден тұратын жорықтарға қатыса алады.

36. Бұл топтардың бағдарының ұзақтығы, ұзындығы, қиындығы балалардың жасына, денсаулық жағдайына, дене дайындығына, топтағы ересек қатысушылардың туристік тәжірибесі және педагогтердің мақсаттылығына қарай Әкімшілік және топ жетекшілері анықтайды.

37. «Отбасылық» топтардың деңгейлік және дәрежелік жорықтарын өткізу туралы сұрақтарды, жорықты қауіпсіз өткізуді қамтамасыз етуді есепке ала отырып, ББК міндетті келісуімен Әкімшілік шешеді.

4-6 кестелерде (6-қосымша) көрсетілген жастан кіші балаларға деңгейлік жорықтарды есепке алу туралы анықтама берілмейді.

«Отбасылық» топтың жетекшісі мен жетекшінің орынбасары, осы нұсқаулықтың 5 пунктіне сәйкес топтағы ересектерді қоса есептегенде, барлық топтың құрамына жауап береді.

38. **Саяхаттар.** Егерде саяхатты саяхат ұйымының жолдамасымен немесе өз бетінше ұйымдастырылған қызметпен жүргізсе, оны Әкімшілік ұйымдастырса, онда ол жоспарлы болуы мүмкін.

39. Жоспарлы саяхаттық топтың қатысушыларының саны жолдамамен анықталады. Өз бетінше ұйымдастырылған саяхаттық топтың қатысушыларының саны 30 адамға дейін болады.

40. Автобустық саяхатты өткізу кезінде қатысушылардың саны автобуста отырғызатын орын санынан аспауы керек.

41. Саяхаттың ұзақтығын мен қатысушылардың жасын педагогтердің мақсаттылығына қарай әкімшілік анықтайды.

42. Топтың өз бетінше саяхатқа шығуы жергілікті ұйымдардың топтарды қабылдауға және саяхат бағдары бойынша елді мекендерде

гигиеналық нормаларды сақтай отырып, түнейтін жерді қамтамасыз етуге келіскен жағдайда рұқсат етіледі.

43. Саяхатты өткізуге ББК қорытындысы қажет емес.

44. **Туристік экспедициялар.** Туристік экспедиция – бұл аумақты, нысанды (бір немесе бірнеше) зерттеу немесе өлкетану, ізденіс, зерттеу немесе ғылыми жұмыстарды орындау мақсатында өткізілетін шара.

45. Туристік экспедиция тапсырма көлеміне байланысты бір немесе бірнеше өз бетінше ұйымдастырылған немесе нысанға (полигонға, қазуға, карьерге, бағдар учаскелеріне, елді мекенге және т.б.) уақыт бойынша жекеленген бір күндік немесе көп күндік барып қайтудан тұруы мүмкін.

46. Экспедиция өткізу кезінде қозғалудың белсенді жолдары қолданылады.

47. Егер де экспедицияда қозғалудың белсенді жолдарын қолдану қарастырылмаса, онда оны ұйымдастыру және өткізу кезінде, саяхатты ұйымдастыру мен өткізу кезіндегі нормалар мен талаптар қолданылады. Оны өткізу үшін ББК қорытындысы қажет емес.

48. Экспедицияның базалық лагерін ұйымдастыру кезінде лагерьдің орналасуын жергілікті атқарушы органдармен немесе жер телімі (орман шаруашылығы, ауыл шаруашылық кәсіпорны, жеке адам) иелерімен (қолданушылармен), ал ішуге жарамды су көздерін қолдануды Санитарлық-эпидемиологиялық станциямен (бұдан әрі - СЭС) келісу қажет.

49. Егер экспедицияда қозғалудың белсенді жолдары қолданылса, онда бұл бағдарлар қиындық дәрежесіне (деңгейіне) сәйкес келетін жорықтар ретінде қарастырылады.

50. Экспедицияларды ұйымдастыруда қатысушылар мен жетекшілердің жасы және туристік тәжірибелеріне, сандық құрамына туристік жорықтарды ұйымдастыру кезіндегідей талаптар мен нормалар қойылады. Экспедицияларды өткізу үшін алдын ала ББК-ның тиісті оң қорытындысын алу қажет.

2. Білім алушылардың туристік жорықтарға, экспедицияларға және саяхаттарға қатысу рұқсаты

51. Туристік жорықтарға, экспедицияларға және саяхаттарға қатысуға рұқсат етіледі:

туристік серуендерге – 6 жастан бастап;

туристік бір күндік жорықтар мен саяхаттарға – 7 жастан бастап; көп күндік өз бетінше ұйымдастырылған және жоспарлы саяхаттарға жорықтар мен саяхаттарда тәжірибесі бар білім алушылар 12 жастан бастап жіберіледі.

ББК рұқсаты бойынша I-III қиындық дәрежесіндегі жаяу жорықтарда топтың үштен бірі үшін қатысушылардың жасына талаптар 1-2 жылға төмендеуі мүмкін.

52. Туристік жорықтар, экспедициялар және саяхаттарда топтың жасақтың сандық құрамы кем дегенде 8 білім алушыдан, ал ең көп дегенде:

серуендерде, бір күндік және екі күндік жорықтарда, экспедициялар мен саяхаттарда – 30 білім алушыдан;

I-3 қиындық деңгейлі жорықтарда – 20 білім алушыдан, ал су жорықтарында – 14 білім алушыдан;

I дәрежелі қиындық жорықтарда – 15 білім алушыдан;

II-III дәрежелі қиындық жорықтарда – 12 білім алушыдан болады.

53. Саяхат тобының сандық құрамын жоспарлы саяхаттық бағдарды өткізетін ұйым анықтайды, сонымен бірге алыс саяхаттарда бір жетекшіге 15-тен аспайтын баладан келеді.

54. Жорық жасау үшін туристік топтарды құрастыру кезінде білім алушылардың туристік тәжірибесі ескеріледі:

деңгейлік жорықтар үшін бірнеше бір-екі күндік жорықтарда қатысу тәжірибесінің болуы, ал 3 қиындық деңгейлі жорықтарға қатысу үшін «Қазақстан саяхатшысы» белгісінің нормалары мен талаптарын орындауы қажет;

I дәрежелі қиындықтағы жорықтар үшін туристік топтың мүшелері - осы туризм түрі бойынша деңгейлік жорықтарда қатысу тәжірибесі, далалық жағдайларда түнейтін жерді ұйымдастыруда тәжірибесінің болуы және «Қазақстан саяхатшысы» белгісінің нормалары мен талаптарын орындауы қажет;

II дәрежелі қиындықтағы бағдар бойынша жорық үшін туристік топ құрамының үштен екі бөлігі I дәрежелі қиындықтағы бағдар бойынша жорықтарға қатысу тәжірибесі, қалғандарында деңгейлік жорықтарға қатысу тәжірибесі болуы қажет;

III дәрежелі қиындықтағы бағдар бойынша жорық үшін туризмнің тау мен шаңғыдан басқа барлық түрлері бойынша туристік топ құрамының үштен екі бөлігінен кем емес, туризмнің осы түрі бойынша бір дәрежеге төмен жорықта қатысу тәжірибесі болуы керек, ал басқа қатысушылардың осы туризмнің түрі бойынша екі дәрежеге төмен жорықтардағы тәжірибесі болуы қажет.

55. I дәрежелі қиындықтағы шаңғы туристік жорықтардың барлық қатысушыларының қысқы күнгі жағдайда түнейтін жерді

ұйымдастыру тәжірибесі («суықта» түнеу тәжірибесі) және суықтағанда, толықтай қату мен үсу кезінде дәрігерге дейінгі алғашқы медициналық көмек көрсете алуы міндетті.

56. Дәрежелік асулардан өтуді қарастыратын таулы жерлердегі жорыққа қатысушылардың берілген бағдар үшін ең жоғарғыдан бір жарты дәрежелі қиындық төмен асудан өту тәжірибесі болуы міндетті.

57. Спелеожорыққа қатысушылардың үңгірлерге жорықтарда қолданылатын, туризмнің басқа түрлерінен тәжірибелері болуға міндетті.

Біріктірілген жорықтың қатысушылары, оның бағдарын құрайтын туризмнің түрлері бойынша жорықтарда қатысу тәжірибесі болуға міндетті.

58. Белгіленбеген мерзімде өткізілетін (маусымаралық) 3-деңгейлі, I-III дәрежелі қиындықтағы туристік жорыққа қатысушылардың осы мерзімде жасалған тиісті жорық тәжірибесі немесе сол деңгейдегі, дәрежедегі белгіленген мерзімде жасалған жорық тәжірибесі болуға міндетті.

Су жорығына қатысушылардың барлығы, сонымен бірге туризмнің барлық түрі бойынша I-III дәрежелі қиындықтағы жорықтың қатысушылары жүзе білуге міндетті.

59. Өз бетінше ұйымдастырылған туристік экспедицияға дені сау білім алушылар қатыса алады. Жергілікті саяхатта 9 жастағы балалар, қашықтықтағыға балалар 12 жастан қатысады.

60. Туристік экспедиция тапсырмаға байланысты бір немесе бірнеше өз бетінше ұйымдастырылған, уақыт бойынша нысанды бір күндік немесе көп күндік (полигонды, қазу жұмыстарын, карьерді, бағдардың аумағын, елді мекенді және басқаларды) аралаудан тұрады.

61. Көп күндік туристік экспедицияны өткізу кезінде оның қатысушыларының далалық жағдайда екі күннен кем емес түнеу тәжірибелері болуға міндетті.

62. Қозғалудың белсенді жолы қолданылатын экспедициялық жасақтардың бағдар аумақтары қиындық деңгейі, дәрежесі сәйкес келетін жорық ретінде қарастырылады. Бұл жасақ мүшелерінің жасына және туристік тәжірибесіне, сонымен қатар жасақтың сандық құрамына қиындық деңгейі, дәрежесі сәйкес келетін жорық қатысушыларына сияқты талаптар қойылады.

3. Туристік, саяхаттық топтардың және экспедициялық жасақтардың жетекшілері, жетекшілердің орынбасарлары

63. Ұйымның жетекшісі жоспарланған бағдарды, өткізу мерзімін, топ құрамын көрсете отырып, туристік іс-шараны өткізу туралы бұйрық шығарады.

64. Бұйрықта әр туристік, саяхаттық топта және экспедициялық жасақта жетекші мен жетекшінің орынбасары бекітіледі. Жергілікті туристік жорықтарда, экспедицияларда, ұзақтығы 4 күнге дейінгі саяхаттарда жетекшінің көмекшісі тағайындалады.

65. Егер деңгейлік немесе дәрежелік туристік жорықтарда саны 35 қатысушыдан кем емес 3 не одан көп туристік топтар қатысса және олардың бағдарлары мен қозғалыс кестелері сәйкес келсе, онда бұл топтарға жалпы басшылық босатылған жетекшіге жүктелуі мүмкін.

66. Жетекші және оның орынбасары болып 18 жастан кіші емес, ұйым Әкімшілігінің талаптарын қанағаттандыратын, туристік жорық, экспедиция немесе саяхат жасап жүрген (6-қосымша, 4-6 кестелер) Қазақстан Республикасының азаматы тағайындалады.

67. Жетекші мен жетекші орынбасары қажетті ұйымдастырушылық және педагогикалық қабілеттерге, тиісті дайындыққа ие болуы керек.

68. Білім алушылармен туристік жорық, саяхат, экспедиция және басқа туристік-көпшілік іс-шаралардың жетекшілері біліктілікті көтеру курстары мен семинарларда дайындықтан өтеді.

69. **Жетекшіге қойылатын талаптар.** Бір күндік және көп күндік жорықтарды, жергілікті экспедицияларды және ұзақтығы 4 күнге дейінгі саяхаттарды өткізу кезінде далалық жағдайда түнеуге қатысу тәжірибесін талап етеді.

Жергілікті және ұзақ көп күндік экспедицияларды немесе саяхаттарды өткізу кезінде осы сияқты іс-шараларға қатысу тәжірибесі және білім алушылармен бір-екі күндік туристік экспедицияларға және саяхаттарға басшылық тәжірибесі болуы керек.

70. Деңгейлік және дәрежелік туристік жорықтарды өткізу кезінде жетекші кем дегенде келесі талаптарды қанағаттандыруға міндетті:

біріктірілген жорық жасайтын топ жетекшісінің осы жорықтың бағдарын құрайтын туризм түрлері бойынша жорықтарда жетекшілік ету тәжірибесі болуы міндетті;

дәрежелік асулар арқылы өтуді қарастыратын жорық жасайтын топ жетекшісінің осы бағдар үшін жоғарыдан бір жарты дәрежелі төмен қиындықтағы асудан өтуде жетекшілік ету тәжірибесі және қатысушы

ретінде жарты дәрежелі қиындықтағы асудан өтуде тәжірибесі болуы міндетті.

Көп күндік классификацияланбаған жорықты өткізетін топ жетекшісінің тәжірибесі бағдар күнінің санына және белсенді бөлігінің ұзақтығына байланысты анықталады.

71. Жетекшінің орынбасары сәйкес жорықтардың, экспедициялардың және басқа да туристік іс-шаралардың қатысушыларына қойылатын талаптарға сәйкес болуы міндетті.

72. Дәрежелік жорық жасайтын топ жетекшісі мен жетекшінің орынбасары дәрігерге дейінгі алғашқы көмек көрсетуі үшін білім мен дағдыға ие болуы міндетті.

73. Туристік жорықтарды, экспедицияларды және 4 күнге дейінгі саяхаттарды өткізу кезінде жетекшінің көмекшісі болып өздерін жауапты, тәжірибелі етіп көрсеткен, туристер танып білетін және Әкімшілік осы тапсырманы орындауды сеніп тапсыратын жоғары сыныптың білім алушылары болуы мүмкін.

74. 1 деңгейлі қиындықтағы жорықты жасайтын топ жетекшісі көмекшісінің туристік тәжірибесі және теориялық дайындығы кем дегенде келесі талаптарға сәйкес келуі керек: туристік үйірменің бір жылдық курсына оқу, 2 деңгейлі қиындықтағы жорықта қатысуы.

75. Бағдарда белсенді тәсілдермен қозғалу бөліктері бар жағдайда, экспедициялық жасақтың жетекшілеріне және олардың орынбасарларына, бағдардың осы бөліктерінің қиындық деңгейіне, дәрежесіне сәйкес туристік топтың жетекшісі мен оның орынбасарына қойылатын талаптар қойылады.

Жетекшілер мен жетекші орынбасарларының (көмекшілерінің) талаптарға сай келуіне жауапкершілікті ББК мүшелері жауап береді.

4. Туристік, саяхаттық топтар және экспедициялық жасақтар жетекшілерінің, жетекші орынбасарларының міндеттері

76. Туристік, саяхаттық топтардың және экспедициялық жасақтардың жетекшілері мен жетекшінің орынбасарлары (көмекшілері) білім алушылармен Қазақстан аумағында туристік жорықтар, экспедициялар, саяхаттар ұйымдастыру және өткізу бойынша өз қызметтерін берілген Нұсқаулыққа сәйкес жүргізеді.

77. Жетекші және оның орынбасары балалардың өмірі, денсаулығы үшін жорықтар, экспедициялар мен саяхаттарды ұйымдастыру және қауіпсіз өткізуге, іс-шаралар жоспарының орындалуына, тәрбиелік және танымдық жұмыстың мазмұнына, өрт қауіпсіздігіне, саяхат бағдарының қауіпсіздігіне жауап береді.

78. Туристік жорықтар, экспедициялар, саяхаттардың жоспарында қарастырылған негізгі сипаттамаларды: мақсаты, міндеттері, өткізу ауданы мен тақырыбы, қатысушылар құрамы, өткізу мерзімі, ұзақтығы, қиындығы (дәрежесі, деңгейі), қауіпсіздік шаралары, іс-шараның құны мен шығын көздерін жабуды білім беру ұйымының жетекшісі анықтайды.

79. Жетекші жорық, экспедиция, саяхат басталғанға дейін:

1) мамандардан кеңес алу жолымен жоспарланған мерзімде таңдалған бағдар бойынша жорық, экспедиция, саяхаттың объективті мүмкіндігін тексеруге;

2) саяхат ауданымен әдебиет, электронды дереккөздер, фото, бейнематериалдар арқылы танысуға, оның физикалық-географиялық және климаттық ерекшеліктерін зерттеуге, бағдарда көрікті жерлермен танысу жоспарын белгілеуге, тәжірибелі туристер, географтар, өлкетанушылар және басқалардан кеңес алуға;

3) бағдар өтетін жерлердің өлкелік және әкімшілік жарақтары туралы білуге және өту жағдайы туралы қажетті органдармен келісуге;

4) туристік біліктілігі және арнайы дайындығы бар, жастары сәйкес келетін білім алушылардың тобын жинақтауға, олармен және ата-аналарымен жорықтың, экспедицияның, саяхаттың (мақсаты, міндеттері, ауданы, мерзімі, шығыс сметасы және т.б.) негізгі сұрақтарын пысықтауға;

5) дайындық жоспарын құруға және қатысушылар арасында осы жоспар бойынша жұмыс түрлерін бөлуге; қоғамдық пайдалы жұмыстардың түрлерін анықтауға және қатысушылар арасында міндеттерді үлестіруге;

6) сәйкес келетін норма, жүктеме және талаптарды есепке ала отырып, өлкетану тақырыптары немесе экспедициялық тапсырмалар және қоғамдық пайдалы жұмыстардың басқа түрлеріне қойылған мақсаттарды есепке алумен, жорықтың, экспедицияның, саяхаттың бағдарын әзірлеуге;

7) жорықты өту бағдарының күнтізбелік жоспарын, сондай-ақ, бағдардың қосымша және апаттық нұсқасын әзірлеуге, ауа райы қолайсыздығы немесе қатысушылар қатты шаршаған жағдайда, бақылау пунктін, оларды өту мерзімін және жорықтың қосымша күндерін белгілеуге; жорық, экспедиция, саяхатты өткізуді қажетті картографиялық анықтама материалдарымен қамтамасыз етуге міндетті;

8) жетекші туристік экспедицияны жорыққа шығаруға әзірлеу үшін Әкімшілікке келесі құжаттарды ұсынуға **тиісті**:

бағдар парағы;

ата-аналардың жазбаша рұқсаты;

ұзақтығы үш күннен жоғары жорыққа қатысу үшін медициналық рұқсатнама. Бірлестіктің бекітілген білім беру бағдарламасына енгізілген бір күндік туристік серуенді, жақын маңдағы саяхаттарды, төңіректегі тәжірибелік сабақтарды өткізу үшін жоғарыда көрсетілген құжаттарды әзірлеу қажет емес.

Бағдар құжаттары:

жорықтар үшін – бағдар парағы;

туристік экспедиция үшін – бағдар парағы, экспедициялық жасақтың куәлігі;

экскурсия үшін – экскурсиялық бағдар, жеке-бақылау мәтіні, технологиялық карта, экскурсия жүргізушінің портфелі есептеледі;

9) қатысушылардың жорық, экспедиция, саяхатқа дайындығын ұйымдастыруға, білім алушыларды тиісті нормативтік құжаттармен таныстыруға;

10) жорыққа қатысушыларды өтуі қиын жерлерде қозғалыс тәсілдерімен таныстыру туризмнің таңдаған түріне қарай: жаяу, шаңғы, тау, су, вело, спелео және қажет болған жағдайда жорыққа дейін іс-әрекеттің толық дағдылы әрекетіне дейін қиындықты жеңудің барлық қажетті дағдыларын игеріп алуға;

11) жорыққа, экспедицияға, саяхатқа қатысушыларды жол жүру ережелерімен және көлікте, темір жолда, су мен әуе жолдарында көлікпен тасымалдау ережелерімен, табиғатты қорғау мен қауіпсіздік шараларын (жеке, өрт және басқа) қадағалау талаптарымен таныстыруға;

12) бағдарда тәрбиелік, қоғамдық пайдалы, сауықтыру және танымдық жұмысты жоспарлауға, әр түрлі саяхат, бақылау, кездесулер, әңгімелесу, үлгілерді жинау, суретке түсіру, жазбаларды жүргізу және оларды жалпы мен орта білім бағдарламасымен, табиғатты қорғау сұрақтарымен байланыстырып, экспедициялық тапсырмаларды орындау бойынша басқа жұмыстардың алдын алуға;

13) дене даярлығы, жүзе білуін тексеруге, қатысушылардың гигиенасы, оларды мәдени бос уақыты, туристік-өлкетанушылық қабілеттер мен дағдыны жетілдіру бойынша тәжірибелік сабақтар және жаттығулар, фото мен бейнетүсірілім бойынша арнайы шараларды ескеруге;

14) жеке гигиена ережесін сақтау бойынша жорық, экспедиция, саяхат қатысушылары мен медицина қызметкерінің сабағын ұйымдастыруға және қатысушыларды өзін-өзі бақылауға, дәрігерге дейінгі алғашқы көмек көрсетуге, дәрі қобдишасымен қолдануды үйретуге тиіс.

Өзіндік созылмалы ауруы бар (аллергия, астма және тағы басқа) жорықтың барлық қатысушылары өзімен бірге жорыққа қажетті емдік дәрі-дәрмектерді міндетті түрде алу керектігі туралы хабардар етуге;

15) көпкүндік жорықтар, экспедициялар, саяхаттарды дайындау кезінде қатысушылардың медициналық тексерісін ұйымдастыруы тиіс.

Жорықтың, экспедицияның қатысушыларын тексеру екі рет өткізіледі: бірінші рет – топты, жасақты іріктеу кезінде, екінші – жорық, экспедиция, саяхаттың алдында және медициналық ұйымның мөрімен куәландырылған, әрқайсысының денсаулығы туралы анықтама алуға;

16) алдағы жорық, экспедиция, саяхат қатысушыларының ата-аналарымен байланысуға: ата-аналар жиналысын өткізуге, ата-аналарды жорық, экспедиция, саяхатқа дайындалуға тартуға;

17) әкімшіліктің бекітуі үшін жетекші орынбасарының (ұзақтығы 4 күнге дейінгі жорықтар үшін – көмекшінің) кандидатурасын таңдауға және ұсынуға, оны жорық, экспедиция, саяхатты дайындау бойынша нақты жұмысқа тартуға;

18) ББК-ға немесе РББК-ға жоспарланған жорық, экспедиция, саяхатқа сұраным құжаттарын екі данада мерзімінен кешікпей:

екі және үш деңгейлі қиындықтағы жорықтарға – басталғанға дейін 2 апта бұрын;

көпкүндік ұзақ саяхат пен экспедицияларға – басталғанға дейін 2 апта бұрын;

бірінші, екінші және үшінші дәрежелі қиындықтағы жорықтарға - басталғанға дейін бір ай бұрын беруге;

ББК мен РББК сұхбаттан өтуге, ал қажет болған жағдайда жорық, экспедиция, саяхатқа дайындығы туралы тәжірибелік бақылаудан өтуге;

19) ББК мен РББК-ның оң қорытындысы және бағасынан кейін жорық, экспедиция, саяхат өткізетін Әкімшіліктен сұраным құжаттарында оларды өткізуге рұқсат беруді (бұйрық, бағдарлық құжаттар, іссапар төлқұжаттары) ресімдеуге;

20) жорықтың, экспедицияның, саяхаттың қаражаттық, азық-түлік және материалдық қамтамасыз етілуін дайындауға;

21) тамақтану, сатып алу, бөлшектеп өлшеу, тарату есебін жүргізу және (қажет болған жағдайда) бағдарды өнімдермен толтыруға; тізімді дайындау және қатысушылардың топтық, арнайы мен жеке жарақтарының бар болуын, сонымен қатар өлкетану және экспедициялық жұмыстар үшін жорықтық медициналық қобдиша және жарақтармен қамтамасыз етуге; жол жүру билетін ресімдеуге және алуға **міндетті**.

80. Өз бетінше ұйымдастырылған жорықтың, экспедицияның, саяхаттың жоспарымен тауда және үлкен елді мекенде тоқтау қарастырылған болса, білім беру басқармасының жергілікті органдарына, Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Төтенше жағдайлар бойынша комитеттің аумақтық бөлімшелеріне (одан әрі - ТЖК), сонымен қатар басқа жергілікті ұйымдарға алдын ала сұраныс жіберіп және белгіленген уақытта орналасу мен түнеу үшін топты, жасақты қамтамасыз ету туралы ресми жазбаша немесе телеграфтық растау алады. ББК немесе РББК өтініш жібергенде топты, жасақты қабылдау туралы растау бірдей көрсетілуі керек.

81. 2-3 деңгейлік және 1-3 дәрежелік қиындықтағы туристік жорықтарды өткізу кезінде, шығуға он күн бұрын тиісті аумақтық ТЖК бөлімшесіне топтың бағдарға шығуы және өткізу уақыты туралы хабарлама жібереді.

82. Өз бетінше ұйымдастырылған көпкүндік жорықтар, экспедициялар, саяхаттар өткізу кезінде жолға шығудан бұрын жорықтың, экспедицияның, саяхаттың басталуына дейін қатысушылардың ұжымдық және жеке тәжірибелік соңғы дайындығын тексеру үшін топты, жасақты жалпы тексеруге жинайды.

83. Жетекші жорық, экспедиция, саяхат кезінде **міндетті**:

1) бекітілген күнтізбелік жоспар мен жорықтың, экспедицияның, саяхаттың бағдарына қатаң ұстануға. Жорықтың, экспедицияның, саяхаттың бақылау мерзімін өзгерту немесе бағдардың қосымша нұсқасын қолдану қажет болған жағдайда, бұл туралы жорық, экспедиция, саяхат өткізетін ұйым әкімшілігіне, топтың, жасақтың бағдарға шығуға тіркеген ТЖК бөлімшесіне тез арада хабарлауға;

2) өзінің назарын ерекше:

жорықтың, экспедицияның, саяхаттың туристік-өлкетанушылыққа бағытталғандығына;

азаматтылық пен патриотизмге, достық пен жолдастыққа тәрбиелеуге;

білім алушылардың ұжымының ұйымшылдығына;

мәдени тәлім дағдысын, адамдарды және ұлттық дәстүрді сыйлауға баулуға;

еңбек қабілетіне баулуға;

мораль нормаларын, тәртіп ережелері мен талаптарын қатаң қадағалауға.

84. Жетекші тарих пен мәдениет ескерткіштерін қорғау ережесін орындауды, мұражай және мұрағат қоры туралы ережені, балаларда табиғат байлықтарын сақтауға жауапкершілік сезімін тәрбиелеуді, оларды үнемді қолдануды, сонымен қатар бағдар бойынша жүру, елді

мекендер мен далалық жағдайда аялдау мен түнеу кезінде өрт қауіпсіздігі шараларын сақтауды қамтамасыз ету керек.

85. Жетекші жорыққа, экспедицияға, саяхатқа қатысушылардың қарқынды танымдық қызметіне жағдай жасауы керек – бақылаулар, кездесулер, сұхбаттар жүргізу; арнайы сұрақтарды қою жолымен викторина, пікірсайыс жүргізу, әр турист жеке бақылауларын жазып жүру, білім алушылардың назарын жолдағы оларды қоршаған барлық нәрсеге назар аудару, олардың білуге құмарлығын ояту, оларды көргендерін талдауға мен жинақтауға үйрету.

86. Жетекші өз бетінше ұйымдастырылған жорықтарда барлық қатысушылар үшін топты бағдар аумағы бойынша тәжірибені жеке жүргізуді, әртүрлі бейіндегі бивуак жұмыстарын ұйымдастырудағы тәжірибемен қамтамасыз етуі, аспаздық дағдыларға тәжірибеде үйретуді қамтамасыз етуі керек.

87. Жетекші экспедициялық тапсырмаларды орындау бойынша жоспарлы жұмысты, сонымен қатар басқа да қоғамдық пайдалы қызмет түрлеріне қатысу жолында – оқу-көрнекі құралдарын дайындау үшін материалдар жинау, жергілікті тұрғындармен кездесу және сұхбат өткізу, оқушылармен туристік-өлкетану жұмыстары бойынша тәжірибе алмасу туралы сөз сөйлеу; табиғи қорықтар мен орман шаруашылығына тәжірибелік көмек көрсету; өзінің жорығы, экспедициясы, саяхаты туралы жазбаша есеп, көрме, бейнефильмдер, слайд дайындау бойынша жұмыстарды ұйымдастырады.

88. Жетекші жорық, экспедиция қатысушыларының дене даярлығын, шынығуын, сауығуын ұйымдастырады: бағдар бойынша күн тәртібін және жүруді сақтау, күнделікті гимнастиканы жасау, табиғи кедергілерден өту, іс-қимылды ойынды өткізу, табиғи орта факторларын – ауаны, күнді, суды қолдану. Білім алушылардың дене, зияткерлік және эмоциялы шамадан артық болуына жол бермеу.

89. Жетекші жорық кезінде ұжымның өмірі мен еңбегін өзін-өзі басқару принциптері негізінде құруға, олардың бос уақытын мәдениетті өткізуді ұйымдастыруға міндетті – газеттерді, кітаптарды оқу, сұхбаттар, ойындар, викториналар, байқаулар өткізу, газет шығару, театрға, кинотеатрға, көрмелерге бару, туғандарға хат жазу, қатысушыларды туған күнімен құттықтау, мейрам жағдайында салтанатты тізбе, алауларды, әңгімелесулерді өткізу, жергілікті шараларға қатысу және тағы басқалар.

90. Жетекші жазатайым оқиғалардың алдын алу ережесін қатаң сақтауға, ал сәтсіз оқиға болған жағдайда, дәрігерге дейінгі алғашқы медициналық көмек көрсету бойынша қажетті шаралар қабылдауға, тез арада жақын медициналық ұйымға жүгінуге міндетті.

91. Болған жағдай туралы жорық, экспедиция, саяхат өткізіп

отырған ұйымның Әкімшілігіне және жергілікті ТЖК бөлімшесіне хабарлауға міндетті. Жарылу қаупі бар заттарды және қаруларды анықтаған жағдайда сақтық шараларын қолдану, қол тигізбеу, олардың тұрған жері туралы Қазақстан Республикасы ІІМ ТЖК жергілікті бөлімшелеріне хабарлауы керек.

92. Білім алушыларды отырғызу және түсіру туралы отырғызу бойынша кезекшілерді, көлік жүргізушілерін, вагон жолсеріктерін, кеме капитанын (білім алушылардың қалалық көлікте, пойыздарда, теплоход, ұшақ жүру кезінде) ескерту керек.

93. Алыс қашықтыққа балалардың ұйымдастырылған тобын жаппай тасымалдау балаларды оқытушылар немесе арнайы тағайындалған ересектер (10 балаға бір ересек) алып жүрген жағдайда ғана тасымалдаушымен орындалады.

94. Балалардың ұйымдастырылған тобын тасымалдауға жеті жастан кіші емес балалар жіберіледі. Жеті жасқа жетпеген балалар, Ұйым қызметкерлері жеке, сонымен қатар ата-аналар алып жүргенде ғана жіберілуі мүмкін.

95. Білім алушылардың ұйымдастырылған тобына жолаушылар тасымалдайтын көлік түріне (кұрлық, су, ауа) жол жүру құжаттарын (билеттерін) әзірлеу 10 балаға бір алып жүруші жетекші және медициналық қызметкер анықталады.

96. Балаларды тасымалдауды 1-ші және 2-ші класс жүргізушілерін жұмылдыру арқылы тек сапарлық немесе адамдарды тасымалдауға арналған арнайы жабдықталған көлік түрлерімен жүзеге асыру керек. Басқа көлікті қолдануға үзілді-кесілді жол берілмейді.

97. Күрделі және қауіпті жерлерді өту кезінде қауіпсіздік шараларын қатаң қадағалау қажет. Жетекшіге «жорық, экспедиция, саяхат өткізу кезінде орын таңдау және білім алушылардың шомылуын ұйымдастыру бойынша нұсқауды» (1-қосымша) қатаң орындау керек.

98. Санитарлық-эпидемиологиялық ережелерді қадағалау – қайнатылмаған суды ішуге рұқсат бермеу, тағамға қолданылатын өнімдердің сапасын тексеру (ет, балық, консервілер, жидектер, саңырауқұлақтар және тағы басқалар), тағамды мырышталған және полиэтиленді ыдыста «Тағам өнімдеріне арналған» жазусыз дайындауға жол бермеу, жаракат пен аурудың алдын алу шараларын қолдану.

99. Топтың бөлінуіне, топтан қалып қоюға, өз бетінше кетіп қалуға жол бермеу, сонымен қатар жетекшісіз немесе оның орынбасарынсыз жеке немесе топтық уақытша жолға шығуға рұқсат бермеуі керек.

100. Белгіленген уақытта жорық, экспедиция өткізіп отырған ұйымды, жорық немесе экспедиция өткізіліп отырған аудандағы ТЖК

бөлімшесін бағдардың өтуі және қатысушылардың денсаулығы туралы ескертуі керек.

101. Жетекші жорықтан, экспедициядан, саяхаттан келген соң:

1) білім алушыларды тарту және экспедициялық, туристік-өлкетану тапсырмаларын орындаудың қорытындысы бойынша материалдарды өңдеуді ұйымдастыруға және оларды тапсырма алынған ұйымға, шараны өткізуші ұйымға өткізуге; туристік іс-шара туралы ББК немесе РББК ауызша немесе жазбаша есепті дайындауға және өткізуге;

2) жорық немесе экспедиция сынағы туралы анықтаманы толтыруға және ресімдеуге, спорттық разрядты иелену туралы хаттаманы толтыруға және өткізуге, жорыққа қатысушылардың жеке карталарын және туристің классификациялық кітапшаларын толтыруға;

3) көп күндік туристік жорықтың, экспедицияның, саяхаттың аяқталуы бойынша қатысушылардың қорытынды кешін өткізуге;

4) жорыққа қатысушылардың «Жас турист» немесе «Қазақстан саяхатшысы» белгілерімен немесе сәйкесінше спорттық разрядтағы белгілермен марапаттауын өткізуге **міндетті**. Ерекшеленген топ, жасак мүшелерін мадақтауға ұсыну.

102. Жетекшінің:

1) қатысушылардың өмірі мен денсаулығы үшін қауіп тудыратын табиғат құбылыстары және басқа жағдайлардың пайда болуына байланысты бағдар бағытын жеңілдетуге немесе жорықты, экспедицияны, саяхатты тоқтатуға;

2) қажет болған жағдайда жетекшілікті тиісті дайындығы бар орынбасарға беруге құқығы бар.

5. Жорық, экспедиция, саяхатқа қатысушылардың құқықтары мен міндеттері

103. Жорық, экспедиция, саяхатқа қатысушының **құқықтары**:

жорық, экспедиция, саяхатты ұйымдастыру мен өткізуге қатысу, жұмыстың түрлеріне қарай тапсырмаларды, міндеттерді және тағы сол сияқтыларды бөлу;

жорық, экспедиция, саяхаттан қайтып келген соң қорытындысын талқылауға қатысу;

тиісті талаптар мен нормаларды орындаған соң «Жас турист», «Қазақстан саяхатшысы» белгілерімен, спорттық разрядтармен марапатталу;

жорық, экспедиция, саяхат өткізуші ұйымның туристік жарақтары және құрал-саймандарын қолдану.

104. Туристік жорық, экспедиция, саяхатқа қатысушының **міндеттері:**

тәртіпті сақтау, жетекшінің және оның орынбасарының барлық тапсырмаларын орындау, өз бетімен кетіп қалуға жол бермеу;

іс-шараның басталуына дейін тиісті дайындықтан өту, құқық тәртібін сақтау, тарих, мәдениет және табиғат ескерткіштерін қорғау, өрт қауіпсіздігі сұрақтары бойынша нұсқаудан өту, өрттен сақтандыру, жарақаттар мен ауруларды ескерту, өзінің туристік және өлкетанушылық білімдерін, ептіліктері мен дағдыларын жетілдіру;

медициналық тексерістен өту және денсаулығы туралы анықтаманы көрсету; жеке гигиена ережесін сақтау, топ, жасақ жетекшісін және оның орынбасарын (көмекшісін) денсаулық жағдайының нашарлауы немесе жарақаттар туралы уақытылы хабардар ету; дене шынықтырумен айналысу, жүзу, батып бара жатқан адамды құтқару тәсілдерін және дәрігерге дейінгі алғашқы көмек көрсетуді үйрену;

жорықты, экспедицияны, саяхатты дайындау, өткізу кезінде және олардың аяқталуынан кейін топтың, жасақтың ұйымдастырушылық, өлкетанушылық, қоғамдық-пайдалы, спорттық, мәдени және шаруашылық жұмыстарына белсенді қатысу;

жергілікті дәстүр мен салттарды сыйлау; табиғатқа, тарих және мәдениет ескерткіштеріне, жеке және топтың жарақтарына ұқыпты қарау; орман өртін байқағанда, тез арада оны тоқтату шараларын қолдану, егер өртті өз күшімен сөндіруге мүмкіндік болмаса, өрт туралы орман шаруашылығы қызметкерлеріне, өрт қауіпсіздігі органдарына, полиция немесе жергілікті атқарушы билікке хабарлау;

жарылу қаупі бар заттарды және қаруды тапқан жағдайда оған қол тигізбей, оның тұрған орнын тез арада топтың, жасақтың жетекшісіне немесе жетекшінің орынбасарына хабарлау;

оған жүктелген міндеттерді және жеке тапсырмаларды адал ниетпен орындау;

қоршаған ортаны қорғау, табиғат, тарих және мәдениет ескерткіштеріне ұқыпты қарау;

уақытша мекендеу еліндегі (жердегі) кіру мен мекендеу, сонымен қатар уақытша мекендеу елінен (жерінен) және транзиттік өту елдеріндегі шығу ережесін сақтау;

саяхаттау кезінде жеке қауіпсіздік ережесін қадағалау.

Туристердің басқа міндеттері мекендеу елінің заңымен анықталады.

105. Осы Ережені бұзғаны үшін қатысушыларға жорыққа, экспедицияға, саяхатқа қатысқаны есептелмеуі, спорттық разрядын төмендету арқылы бұрын өткен сынақтарын есепке алмау, белгілі

уақытқа дейін жорықтарға, экспедицияларға, саяхаттарға қатысуға жіберілмеу сияқты ықпал ету шаралары (бұзушылық деңгейі мен сипатына қарай) қолданылуы мүмкін.

6. Туристік жорықты, экспедицияны, саяхатты өткізетін ұйым жетекшісінің құқықтары мен міндеттері

106. Ұйымның жетекшісі шараның (жорық, экспедиция, саяхат) дайындығы мен сәтті өтуіне, қауіпсіздігіне және педагогикалық нәтижелеріне жауап береді.

107. Ұйым жетекшісінің **міндеттері:**

1) шара жетекшісі, оның орынбасары (көмекшісі) кандидатураларын бекіту; көп күндік, сонымен қатар алыс туристік жорық, экспедиция және саяхат ұйымдастыру кезінде шара жетекшілерінің және олардың орынбасарларының кандидатураларын ББК немесе РББК-мен келісу;

2) жорық, экспедиция, саяхаттың дайындық жоспарын, оның негізгі сипаттамаларын қарастыру және бекіту;

3) алыс жорықтарды, экспедицияларды және өз бетінше ұйымдастырылған саяхаттарды өткізу ауданын жергілікті мемлекеттік санитарлық-эпидемиологиялық бақылау органдарымен келісу;

4) жорық, экспедиция, саяхатты қаражатпен және материалдық жабдықтармен қамтамасыз ету;

5) жорық, экспедиция, саяхатты ұйымдастыру бойынша топтың, жасақтың нәтижелі жұмысына жәрдемдесу; дайындық барысын жүйелі қадағалау;

6) ББК немесе РББК ұсыну бойынша шара жетекшісімен бірге бағдарға, өткізу уақытына, топтың, жасақтың құрамына және т.с.с өзгеріс енгізу;

7) шараның жетекшісі және оның орынбасарымен қатысушылардың қауіпсіздігі туралы нұсқаманы, мұндай нұсқаудың өтуін тиісінше журналға тіркей отырып өткізу (3-қосымша);

8) жорық, экспедиция, саяхат өткізуге рұқсат беру, шара жетекшісі мен оның орынбасарын (көмекшісін) тағайындап, медициналық рұқсаты, бағдары, өткізудің сметасы мен мерзімі бар қатысушылардың арнайы құрамын бекітіп, бұйрықта балалардың өмірі мен денсаулығына жетекшінің және жетекші орынбасарының жауапкершілігін ескертіп, оның өтуі туралы бұйрық шығару;

9) қажетті құжаттарға қол қойып және мөрмен куәландырып, оларды жетекшіге беру.

Шараны өткізуге беріледі:

өткізілетін іс-шара туралы бұйрықтың көшірмесі;
экспедициялық жасақтың бағдар парағы және куәлігі;
жорық жетекшісінің және оның орынбасарының (көмекшісінің)
іс-сапар куәлігі.

Алыс саяхатты өткізуге беріледі:

өткізілетін саяхат туралы бұйрықтың көшірмесі;
экспедициялық жасақтың саяхат жолдамасы және куәлігі;
жорық жетекшісінің және оның орынбасарының (көмекшісінің)
іс-сапар куәлігі.

10) ББК мен РБКК жарлығы бойынша өз бетінше көп күндік жорық пен экспедицияны өткізу кезінде жорық жетекшісінің тиісті бақылау-құтқару қызметтеріне топтың, жасақтың бағдарға шығуына 10 күн бұрын, бекітілген форма бойынша хабарлама жіберуін қадағалау;

11) топтың, жасақтың бағдарды өту мерзімін сақтауын қадағалау;

12) топтың, жасақтың бекітілген бақылау мерзімін бұзған жағдайында, кідірместен, топтың, жасақтың орналасқан жерін анықтау және қажетті көмек көрсету үшін ҚР ІІМ ТЖК тиісті бөлімшелерімен хабарласу;

13) жорық, экспедиция, саяхатқа қатысушыларды жіберуді және оларды келген кезде күтіп алуды ұйымдастыру;

14) жиналыста жетекшінің есебін тыңдау, туризмді, өлкетануды, саяхатты насихаттаушы оқу-тәрбие және ғылыми-зерттеу жұмыстарында қолдану үшін жорық, экспедиция, саяхат материалдарын ресімдеуді қамтамасыз ету.

108. Өз міндетін үлгілі орындағаны, туристік жорықтарды, экспедицияларды, саяхаттарды ұйымдастыру және өткізу бойынша мінсіз жұмыстары үшін іс-шараны өткізуші ұйымның басшысы жетекшіге және жетекшінің орынбасарына Қазақстан Республикасының заңнамасында қарастырылған мадақтау түрлерін қолдана алады.

109. Шара жетекшісі мен оның орынбасарына ерекше еңбегі үшін белгіленген тәртіпте «Білім беру ісінің құрметті қызметкері», «Туризм саласына **сіңірген еңбегі үшін**» және тағы басқа төс белгілері ұсынылады.

110. Шара жетекшісі және оның орынбасары қылмыстық жауапкершілік тудырмай, Нұсқаулықты бұзғаны үшін, немесе педагогке және азаматқа лайықсыз іс жасағаны үшін тәртіптік жазадан басқа, іс-шараны өткізетін ұйым Басшысының ұсынысы бойынша жартылай немесе толықтай біліктілігінен айырылуы: жаттықтырушы дәрежесінің төмендетілуі; жаттықтырушы дәрежесінен айырылуы; оқушылардың жорығы мен экспедициясына жетекшілік етуге тыйым салынуы мүмкін.

7. Жалпы білім беру мектептерінде туристік, өлкетану және саяхат жұмыстарын ұйымдастыру

111. Туризм, өлкетану және саяхат білім алушыларды отансүйгіштікке тәрбиелеудің әсерлі құралы болып табылады, оқушыларды жан-жақты тәрбиелеу мақсатына, оларды өмір сүруге және еңбек етуге дайындауға қызмет етеді. Туризм және өлкетанумен айналысу барысында танымдылық белсенділіктері дамиды, отансүйгіштік, дене және эстетикалық тәрбиесі жетіледі, денсаулықтары шынығады, бос уақытын дұрыс пайдаланады, ерік-жігері мен адамгершілік қасиеттері - ұжымшылдық, бастамашылық және еркіндік сезімдері тәрбиеленеді.

112. Жорық, саяхаттар барысында білім алушылар білім беру және қоғамдық ұйымдардың тапсырмаларын орындайды; табиғатты қорғау, табиғат және мәдениет ескерткіштерін қорғау бойынша жұмыстар жүргізеді.

113. Білім беру мекемесінде туристік, өлкетану және саяхаттық жұмыстарды ұйымдастыру Қазақстан Республикасының заңнамасына, ҚР-ның Білім және ғылым министрлігінің бұйрықтарына, әдістемелік нұсқаулықтарына және басқа да нормативтік құжаттарына сәйкес жүргізіледі.

114. Білім алушылармен туристік, өлкетану және саяхаттық жұмыстарды ұйымдастырудың міндетті өзара үйлесімді формалар жүйесін мыналар құрайды:

пәндер бойынша оқу және өлкетану материалдарын пайдалана отырып сабақтар жүргізу;

факультативті сабақтар мен пәндік үйірмелер;

бағдарламалық және бағдарламадан тыс саяхаттар;

туристік серуендер мен жорықтар;

көпкүндік саяхаттар мен экспедициялар;

туристік-өлкетану үйірмелері, секциялар, клубтар, мектеп мұражайлары және т.б.;

туристік-өлкетану кештері, викториналар, байқаулар, жарыстар, слеттер, конференциялар, көрмелер.

115. Туристік, өлкетану және саяхаттық жұмыстар білім алушылардың жас және жеке ерекшеліктері, бағдарламалар талаптарына сәйкес жүргізіледі. Туристік жорықтардың бағдарының ұзындықтары мен ұзақтықтары туризм бойынша нормативтік талаптар және «Жас турист» және «Қазақстан саяхатшысы» белгілеріне сәйкес жоспарланады және ұйымдастырылады.

116. 4 сыныпта жыл сайын екі реттен кем емес бір күндік жорық, 5 және 6 сыныптарда екі реттен кем емес бір күндік және дала жағдайларында түнеумен бір екі, күндік жорық, ал 7-11 (12) сыныптарда – төрт күннен кем емес жорықтар, оның ішінде ұзақтығы 2 күндік дала жағдайларында түнеумен бір жорық өткізіледі.

117. Саяхаттар, туристік жорықтар, экспедициялар оқу жылы барысында, жексенбі күндерде және жалпы білім беретін мектептердегі демалыс уақытында, сонымен қатар қалалық және қаладан тыс лагерьлерде өткізіледі.

118. Мектепте туристік-өлкетану жұмыстарының нақты жүйесін құру үшін жылдық жоспарға «Туризм және өлкетану» тарауы қосылады.

119. Республикалық «Менің Отаным – Қазақстан» туристік-өлкетану экспедициясы мектептегі білім беру-тәрбие жұмыстарының құрама бөлігі болып табылады.

120. «Менің Отаным - Қазақстан» экспедициясы «Жас Турист» және «Қазақстан саяхатшысы» туристік белгілерінің нормативтерін орындай отырып, жорықтарға шығару арқылы жаппай ішкі туризмді дамытуға, сонымен қатар қозғалыс белсенділігін арттыру және жорық өмірінде (туристік техника) қажетті ептіліктер мен дағдыны орындай білуге бағытталған.

121. «Менің Отаным - Қазақстан» экспедициясы бағыттар бойынша өлкетану тапсырмаларын орындауға бағытталады, оларда жорықтар, экспедициялар, сапарлар, нысандарды аралау көзделген.

122. Экспедицияларға 1-11 сынып оқушылары қатысады, олар мұғалімдердің (сынып жетекшілердің), тәлімгерлердің, қоғам өкілдерінің және экспедициялық жасақтардың басшыларының жетекшілігімен экспедициялық жасақтарға біріктіріледі.

123. Жасөспірімдер туризмі орталықтарында және өлкетану станцияларында жасақтар экспедициялық куәліктер мен тапсырмаларды алады. Туристік-өлкетану жұмысына басшылық жасау және оны бақылау үшін «Менің Отаным - Қазақстан» экспедициясының бірегей штабы құрылады, оның құрамы білім беру ұйымы жетекшісінің бұйрығымен бекітіледі.

124. Штаб құрамына мыналар кіреді: мектептің педагогикалық кеңесінің төрағасы, редакциялық коллегиялар, мектеп директорының тәрбие жұмысы бойынша орынбасары, тәлімгерлер. Білім беру ұйымының басшысы экспедицияның мектеп штабының төрағасы болып табылады. Экспедициялық жасақтар экспедицияның мектеп штабының жетекшілік етуімен жұмыс істейді.

125. Мектеп штабы айына бір рет отырыс өткізеді. Штаб отырыстарында экспедициялық жасақтарға тапсырмалар, бағдарлар

жасалады және бекітіледі, тапсырманы зерттеу мен орындау барысы туралы есептер тыңдалады, жасақтағы ізденіс жұмыстары бойынша тәжірибемен алмасу өтеді, экспедициялар бойынша жасақтар жұмыстары қорытындыланады, жорық өткізу қорытындылары жоспарланады және тыңдалады. Жорықтарда, саяхаттарда, экспедицияларда, экскурсияларда ізденіс тапсырмаларын орындау барысында жиналған материалдар пәндік кабинеттерге, бұрыштарға, залдарға және мұражайларға орналастырылады.

126. Туристік-өлкетану жұмысы педагогикалық кеңестерде, директордың жанында өткізілген отырыстарда, сынып жетекшілерінің әдістемелік бірлестіктерінде және семинарларда талқыланады.

127. Экспедициялық жасақтар бір сыныптағы білім алушылардан құралады. Жасақтар аталуын, девизін, эмблемасын, әнін тандайды. Жасақ қызметі сынып бұрышында көрсетіледі. Жорықтар, саяхаттар, экспедициялар, туризм бойынша слеттерге, жарыстарға қатысу жоспарланады.

128. Мектептегі туризм және өлкетану бойынша үлгілік құжаттар:

- туристік-өлкетану жұмыстарының жоспары;
- экспедицияның мектеп штабының жұмыс жоспары;
- мектеп бойынша жорықтар, экспедициялар мен саяхаттар жасауға бұйрықтар;
- жасалған жорықтардың бағдарлық парақтары;
- «Жас турист», «Қазақстан саяхатшысы» белгілерін беру бұйрықтары;
- жорықтардың, саяхаттардың және тақырыптық экспедициялардың кестесі;
- тапсырмалары бар экспедициялық жасақтардың жұмыстарын есепке алу журналы.

129. Білім беру ұйымының әдістемелік кабинетінде болуға тиісті:

«Менің Отаным - Қазақстан» - «Ұлы Дала Елі» туристік-өлкетанушы экспедициялық жасақтардың республикалық слетін өткізу ережесі;

Мектеп оқушыларымен Қазақстан аумағында туристік жорықтарды, экспедицияларды және саяхаттарды ұйымдастыру мен өткізу бойынша нұсқаулық;

Мектеп мұражайы туралы ереже. Мектеп мұражайларын құру туралы ұсынымдар;

Мектептегі туристік-өлкетану жұмыстары туралы ереже;

Туризм түрлері бойынша разрядтық талаптар.

130. Жорықты ұйымдастыру, бағдарлық құжаттарды рәсімдеу, жорық туралы есептер дайындау, тақырыптық кештерді өткізу бойынша әдістемелік ұсынымдар.

131. Туризм және өлкетану бойынша жалпы мектептік бұрышта болуы тиіс:

- экспедицияның мектеп штабының құрамы мен жоспары;
- экспедицияның қысқаша мазмұны;
- экспедициялық жасақтарға тапсырмалар;
- тапсырмалар барысы мен оны орындау туралы ақпарат;
- туризм және өлкетану бойынша көпшілік іс-шара жоспары;
- туристік белгілер мен разрядтардың нормативтері.

132. Туристік-өлкетану және саяхаттық жұмыстардың негізгі көрсеткіштері ретінде мыналар саналады:

жорықтарда, экспедициялар мен саяхаттарда өлкетану және зерттеу тапсырмаларын орындау бойынша жұмыстар;

«Жас турист», «Қазақстан саяхатшысы» белгілері иегерлерін, разрядшы туристерді дайындау;

мектепте туризм бойынша көпшілік іс-шаралар өткізу: слеттер, жарыстар, кештер, фестивальдар, байқаулар және қалалық, республикалық іс-шараларға қатысу;

мектепте туристік жабдықтардың болуы;

мектеп мұражайы немесе мұражай бұрышының болуы.

133. Білім беру ұйымының басшысы туристік, өлкетану және саяхаттық жұмыстарды ұйымдастыруға жауап береді, оны өткізу үшін қажетті жағдайлар жасайды; туристік, өлкетану және саяхаттық жұмыстарды ұйымдастыру бойынша нормативтік құжаттарды орындауға бақылауды жүзеге асырады.

134. Туристік, өлкетану және саяхаттық жұмыстарға білім беру ұйымының барлық ұжымы мен білім алушылары қатысады. Мектепте оқушылардың «Менің Отаным - Қазақстан» туристік-өлкетанушылық экспедициясының штабы құрылады.

135. Оқу-тәрбие ісі бойынша директордың орынбасары мектеп бағдарламасы пәндерін оқытуда өлкетанушылық принциптерінің жүзеге асырылуына жауап береді; факультативтер мен пәндік үйірмелердің жұмыстарын, бағдарламалық саяхаттар өткізілуін, саяхат, туристік жорықтар барысында тәжірибелік жұмыстардың орындалуын бақылайды; әдістемелік бірлестіктерде пәндер бойынша туристік-өлкетану жұмыстарының педагогикалық тиімділігі мәселелерін қарастыруды ұйымдастырады; оқу кабинеттерінде, мектеп мұражайында өлкетанушылық материалдарының болуын және оны оқу барысында пайдаланылуын бақылайды.

136. Білім беру ұйымы басшысының бұйрығымен тағайындалған туристік-өлкетану жұмыстары бойынша ұйымдастырушы-педагог (оқытушы келісімімен) туристік, өлкетану және саяхаттық жұмыстарын сабақтан тыс уақытта өткізуге жауап береді; туристік, өлкетану үйірмелерінің, секциялардың, клубтардың жұмыстарын және т.б. бақылайды; Оқушылар үйлері, сарайлары, жас туристер бекеттері, балалар-жасөспірімдер туризмі мен өлкетану орталықтары және басқаларының қызметкерлерін жұмысқа тарта отырып, оқытушыларды жорық пен саяхатқа, мектеп мұражайына жетекшілік етуге дайындау үшін сабақтар өткізеді; мектепте және тұрғылықты орындарда ата-аналар, педогогикалық жасақ мүшелерін және басқаларды туристік, өлкетану және саяхаттық жұмыстарды өткізуге тартады; оқушылар, педагогикалық ұжым мен ата-аналар арасында туризм және өлкетану бойынша үгіт насихат жұмыстарын ұйымдастырады.

137. Туристік-өлкетану жұмыстары бойынша ұйымдастырушы-педагог мектептің педагогикалық ұжымымен, «Менің Отаным - Қазақстан» туристік-өлкетану экспедиция штабымен бірлесіп, туристік, өлкетану және саяхат жұмыстарының жоспарын құрады; жорық бағдарларын жасайды, саяхат нысандарын анықтайды, экспедициялық жасақтарға тапсырмалар құрастыруға қатысады; педагогикалық қызметкерлермен, экспедициялық жасақ жетекшілерімен, ұзартылған күн топтары тәрбиешілерімен, сонымен қатар оқушылардың туристік белсенділерімен оларды жорыққа және экспедицияға дайындау бойынша сабақтар өткізеді, тиісті білім беру мекемесінің қажетті құжаттарын бағдарлық-біліктілік комиссияға ұсынуды қамтамасыз етеді; көпшілік мектеп шараларын ұйымдастырады: жорық, саяхат, туристік слеттер мен жарыстар, өлкетану викториналарын, конференцияларды; туристік жорықтар, саяхаттар барысында қауіпсіздік ережелері бойынша нұсқаулықтар өткізеді; туристік және саяхаттық жұмыстарды есепке алады, бағдарлық парақтар мен саяхаттық жолдаманы тіркеуді жүзеге асырады; туристік жорықтар мен саяхаттар өткізеді.

138. Сынып жетекшілері тәрбие жұмысы жоспарында туристік жорық пен саяхат өткізуді қарастырады; білім алушылардың жорықтарға, экспедицияларға, саяхаттарға, «Жас турист», «Қазақстан саяхатшысы» белгілерін алу үшін нормаларды тапсыруға дайындық жүргізеді, пән мұғалімдерін, мектептегі медицина қызметкерін, басшылық ететін ұйымдардың қызметкерлерін, ата-аналар белсенділерін тарта отырып, туристік жорық, экспедиция, саяхат өткізеді.

139. Дене шынықтыру мұғалімі жас туристердің дене даярлықтарын ұйымдастырады; туризм бойынша нормативті қабылдауды қамтамасыз етеді; туристік жарыстарды ұйымдастырады, туристік жорықтар, экспедициялар, саяхаттар өткізеді.

140. Әскери жетекші оқушыларды әскери-отансүйгіштік тәрбие беру бойынша шаралар жоспарына сәйкес жорықтың бағдары мен тапсырмаларын жасауға қатысады; жас туристерді топография мен тұрған орнында бағдарлауға, туристік жорықтар, саяхаттар мен экскурсиялар бойынша арнайы дайындықты дайындау мен өткізуге қатысады.

141. Медициналық қызметкер жорыққа, саяхатқа шығатын оқушыларға медициналық бақылау жасайды, туристік жарыстарда медициналық қызмет көрсетеді; оқушыларға, туристік топтарда санитарлық-гигиеналық жұмыстар үшін жауаптыға инструктаж ұйымдастырады, оларды дәрігерге дейінгі алғашқы көмек көрсетуге үйретеді; жорықтық дәрі қобдишасын жинақтайды.

142. Мектеп кітапханашысы туристік, өлкетану бойынша әдебиеттердің шағын кітапханасын, бағдарлар сипаттарын, туристік карталарды, әдістемелік материалдарды жинақтайды; туристік, өлкетану әдебиеттер көрмесін ұйымдастырады.

143. Туристік лагерь басшысы білім алушылармен туған өлкенің тарихи, мәдени және табиғат ескерткіштеріне саяхат пен жорық, өлкетану жұмыстарын, мектеп мұражайына материалдар жинақтауды, экспедициялық тапсырмаларды орындау мақсатымен біркүндік, екі-үшкүндік, көпкүндік туристік жорықтар және «Жас турист», «Қазақстан саяхатшысы» белгісіне нормаларды, туризм бойынша жалпы лагерьлік жарыстарды ұйымдастырады.

144. Туристік, өлкетану және саяхаттық жұмыстарды өткізуде білім беру ұйымдарына әдістемелік нұсқаулық және ұйымдастырушылық көмекті білім беру ұйымдарының бөлімдері (басқарма) тікелей жас туристер бекеттері, балалар-жасөспірімдер туризмі және өлкетану орталықтары, оқушылар үйлері, сарайлары, әдістемелік кабинеттер, ҚР ҰСТФ-тың белсенді қатысуы, біліктілікті арттыру институттары, спорттық ұйымдар, туристер клубтары, мұражайлар, тарих, мәдениет және табиғат ескерткіштерін қорғау қоғамдары арқылы қамтамасыз етіледі.

145. Қазақстан Республикасының оқушылар тобымен олардың даярлығы бойынша жорықтарды, экскурсияларды және саяхаттарды ұйымдастыру мен өткізу мәселелері бойынша кеңестерді, өткізілген туристік іс-шаралардың есептерін және туризм бойынша спорттық разрядтарды беру материалдарын қарастыруды ББК немесе ҚР ҰСТФ ББК жүзеге асырады.

8. Туристердің қауіпсіздігі

146. Біздің елдің аумағындағы туристердің қауіпсіздігі Қазақстан Республикасының заңнамасымен кепілдендіріледі. Қазақстан Республикасы туристерге - Қазақстан Республикасының азаматтарына оның шекарасынан тыс жерлерде қауіпсіздігіне және қамқорлығына кепілдік береді.

147. Туристердің қауіпсіздігі ретінде туристердің жеке қауіпсіздігі, жорық, экспедиция, саяхат кезінде олардың мүліктерінің және қоршаған ортаның қорғанысы, сонымен қатар үшінші елдерге туризмді заңсыз көші-қон және тасымалдау, сексуалды, еңбек және басқада азаматтарды қанау есебінде қолданудың алдын алуға бағытталған шаралар жиынтығы түсіндіріледі.

148. Қазақстан Республикасының аумағында білім алушылармен туристік жорық, экспедиция және саяхат ұйымдастыру және өткізу кезінде қауіпсіздік ережесі бойынша нұсқамалық жетекшімен және оның орынбасарымен (көмекшісімен) жорық, экспедиция, саяхат алдында жеке өткізіледі.

149. Нұсқамалық журналда (1-қосымша) жорықты, экспедицияны, саяхатты өткізу туралы бұйрықтың күні мен нөмірі және олар туралы қысқаша мәлімет жазылады: іс-шара түрі (жорық, экспедиция, саяхат), өткізу мерзімі, бағдары (бастапқы және соңғы пункті) немесе шығу орны (топтың, жасақтың орналасқан қаласы, мекен-жайы); қатысушылардың саны және олардың оқып жатқан сыныбы.

150. Шараның жетекшісі және оның орынбасары (көмекшісі) әр нақты іс-шараға және өз аттарынан ғана қол қояды.

151. Жетекшінің және оның орынбасарының (көмекшісі) ауыстырылуы кезінде нұсқаулық журналдағы жазба қайта толтырылады.

152. Журнал іс-шараны ұйымдастыратын ұйымның басшысында сақталады және бақылаушы ұйымның талабы бойынша ұсынылады.

153. Жазатайым жағдайлар мен жарақаттардың алдын алудың негізі бағдарға жіті және жоспарлы дайындық болып табылады. Жорық қатысушыларына болуы мүмкін қауіп-қатерлерді білу, жорыққа психологиялық және жан-жақты дайындалу, әртүрлі жағдайларда тәртіп дағдыларын қалыптастыру керек. Жорықта апаттық немесе төтенше жағдайлардың туындау себептерін үш топқа бөлуге болады:

шара жетекшісінің кінәсінен туындайтын;

жорыққа қатысушы-балалардың кінәсінен туындайтын;

табиғи факторлар және жорықтағы күтпеген жағдайлардан.

154. Алғашқы екі топ – адамдардың жүріс-тұрысына тәуелді субъективті қауіп-қатерлер. Төтенше жағдайдың туындау себебі жетекшінің өз-өзін ұстай білмеуі, шыдамсыздығы, ашушаңдығы сияқты жеке қасиеттері болуы мүмкін. Жетекшінің балалардың дене және техникалық дайындығына, олардың психологиялық жағдайына, топқа қарым-қатынасына бақылауының жеткіліксіздігінен болады. Әртүрлі жағдайларға байланысты жорыққа шығу алдында топқа жаңа қатысушыны қосу: сырқаттанған қатысушыны ауыстыру, ата-аналардың табанды өтініші, күтпеген салдарға алып келуі мүмкін. Жетекші бағдар кезінде жорықта, экспедицияда, саяхатта топтың амандығы оған байланысты екенін түсінуге міндетті.

155. Шара жетекшісі бағдардың бастапқы нүктесінен көшуді және елді мекен бойынша жүруді бақылайды. Балалар жетекшіні барлық түсінбестіктер пен қақтығыстар туралы хабар етуге міндетті. Жетекшінің өзінің техникалық дайындықта әлсіздік көрсетуі бағдар бойынша қозғалуды дұрыс ұйымдастырмауға алып келуі мүмкін. Кейбір қатысушылар үшін әлі келмейтін үлкен дене жүктемелердің көп болуы, тез шаршау, қырағылықтан айырылу мен жарақат алуға алып келеді.

156. Шара жетекшісі барлауға қозғалу бағыты мен бақылау уақытын нақты түсіндіре отырып, тәжірибелі 2-3 қатысушыны жіберу керек. Топ жетекшісінің өз бетінше бағдарды қиындатуға, топтың бөлінуі мен ажырауына жол бермеу керек, жоспарланбаған табиғи кедергілерден өтуге (тау өткелдерінен, өзен арқылы өту және тағы басқалар), балалардың өмірі мен денсаулығына қауіп-қатер тудыратын іс-әрекеттеріне жол берілмейді.

157. Жорықта төтенше жағдайлар тәртіпті бұзу себебінен, мысалы, лагерьдің орналасқан жерінен өз еркімен кетуден, бағдарда топтан қалып қалудан, жауапкершіліксіз даңғойланушылықтан немесе жас туристердің тәжірибесіздігінен – дене, жігер және техникалық дайындықтың аздығынан, жарақат алушыға дәрігерге дейінгі алғашқы көмекті жедел көрсете алмауынан болуы мүмкін.

158. Елді мекеннен өту кезінде топ жетекшісі ойланбастан жасалған, жергілікті тұрғындар үшін ренішті болуы және шиелініс жағдайын туғызуы мүмкін іс-әрекеттер мен пікірлердің алдын алады. Жергілікті жастарда туристік топқа теріс қызығушылықтың туындауын алдын алу үшін, елді мекенді айналып өткен және дем алу мен түнейтін жерді елді мекеннен алыс орнатқан жөн.

159. Ауа-райының лезде өзгеруі, жарақ бөліктерінің болуы мүмкін жоғалуы және сынуы, азық-түліктің жоғалуы айтарлықтай қауіпті болып табылады.

9. Саяхат, жорық және экспедиция өткізу кезінде білім алушылардың шомылатын жерін таңдау және ұйымдастыру

160. Туристік жорықта, экспедицияда, саяхатта шомылу ең жауапты сәттердің бірі болып табылады және жетекшіден жоғары зейінді талап етеді. Жорықта, экспедицияда, саяхатта шомылу спорттық емес, тек гигиеналық және сауықтыру мақсатын көздейді.

161. Елді мекендерде немесе оларға жақын жерлерде шомылу сол жердегі қоршаумен қоршалған, кезекші құтқарушы қайығы бар жағажайларда жүргізіледі. Барлық жағдайларда, егерде арнайы жабдықталған жағажай болмаған кезде, жетекшінің өзі, шомылуға таңдалған жердің тереңдігі мен қауіпсіздігін, оңай түсуін, түбінің құмды немесе малта тасты екендігін, ескі тіреуіштің, тастардың, шұңқырдың жоқтығын тексеруге міндетті.

162. Кез-келген жағдайда, арнайы жабдықталған жағажайдың жоқтығында, шомылатын жер, канализация, ағын судың өтетін және ластанған су көздерінің орнында болмауы керек.

163. Өзендерде шомылуға арналған орындарды тұрмыстық және өнеркәсіптік ағын сулардан, малдардың қоныстануына және су ішуі, шомылуына қолданылатын жерлерден жоғары таңдау керек.

164. Шомылуға мүлдем тыйым салынады:

гидротехникалық құрылғылардың, тоғандардың, шлюздердің және бөгеттердің жаңындағы су қоймаларында;

бірінші санитарлық күзет аймағы шекараларында, шаруашылық-ауыз сумен қамтамасыз ететін көздердің шекарасында.

165. Ағыстың жылдамдығы секунднына 0,3 м аспайтын шомылатын жердің тереңдігі 1,2 м болуы керек.

166. Шомылатын жердің тереңдігін өлшегенде, жағалаумен шектелмеу керек, таңдалған жермен барлық бағыт бойынша бірнеше рет жүріп өту қажет. Шомылу шекарасын барлық шомылушыларға көрсету керек.

167. Шомылу кезінде судың температурасы 18°C-тан төмен болмауы тиіс.

168. Туристік топтың шомылатын құралдары бар болса, шомылуға бөлінген жерді күзету аталған құрылғыны қолдану арқылы жүргізіледі.

169. Шомылу жорық жетекшісінің рұқсатымен ғана жүргізіледі. Бақылау және дер кезінде көмек көрсету үшін жорық жетекшісі және оның орынбасары жағада болуы керек.

170. Егер топта, жасақта шебер жүзетіндер болса, оларды жетекшіге көмекке кезекшілікке тартуға болады, бірақ оларға шомылуға басшылықты тапсыруға болмайды.

171. Бір уақытта 8 адамға дейін және 10 минуттан асырмай шомылуға рұқсат берілген.

172. Шомылу кезінде айқайлауға болмайды. Қатысушыларға шомылу кезіндегі айқайлау көмек туралы белгі екенін түсіндіру қажет.

173. Көпірден, қайықтан, жарлауытты жағалаудан, сонымен қатар ымырт қараңғыда және түнгі уақытта суға сүңгуге;

тамақтанғаннан соң 45-50 минут ішінде шомылуға мүлдем рұқсат етілмейді.

Балаларға туристік-өлкетану бойынша қосымша білім беру ұйымының жұмыс тәжірибесінен

Демалыс күніндегі жорықты өткізуге үлгілік нұсқаулық

Жанайдаров Ж.Т., Ақтөбе қаласындағы Жас туристер станциясының директоры.

Ноғаева Б.К., Ақтөбе қаласыныңдағы Жас туристер станциясы директорының орынбасары.

Демалыс күндеріндегі жорық спорттық, танымдық және сауықтыру бағытында болуы мүмкін. Олар туристердің жұмысқа қабілеттілік деңгейін есепке ала отырып өткізуі тиіс. Туристік жорық белгілі бір мақсатқа ие болуы тиіс, оны шешу үшін саяхат ауданы дайындалып, бағыт құрылады. Саяхат бағдарын дайындау кезінде бағдардың бастапқы және соңғы есеп нүктелерін, бағдар бойынша өтетін негізгі бекеттер бекітілуі, жорықтың жоспар-кестесі құрылуы тиіс. Жоспар-кестесіне негізгі құжат болып табылатын бағыттың сызбасы қосымша жалғанады. Туристік топты жинақтауды жастары бірдей балалардан жинақтаған дұрыс, жас ерекшелігі 2 жастан және сандық құрамы 15 адамнан аспауы керек.

Демалыс күндеріндегі жорықтарды дайындау кезінде қатысушылардың жасы, дене дайындығы, қызығушылығы есепке алынады. Демалыс күндеріндегі жорықтан қайтар жолда көлікпен келген дұрыс. Егер ол мүмкін болмаса, жорық бағдарламасын кейін қайту жолына кететін уақытты есепке ала отырып құру қажет. Бұл жағдайда демалыс күніндегі жорық бағытының жалпы қашықтығына кейінгі қайту жолы қоса есептеледі.

Демалыс күндеріндегі жорық бағдарламасына көпшілік іс-шаралар қосылады: жергілікті жерде ойындар, туризм және спорттық бағдарлау бойынша жарыстар, алауда тамақ дайындау. Құрал-жабдықтарға келесілер қосылады:

жорық ауданының картасы;

құбылнама (компас);

дәрі-дәрмек қобдишасы;

сіріңке;

фотоаппарат;

алау жабдықтары;

туризм бойынша жарыстар өткізу үшін құрал-жабдықтар.

Жорыққа қатысушылардың жаттығу костюмдері, бас киімі, спорттық аяқ киімі, қалың шұлығы болуы тиіс.

Демалыс күндеріндегі жорықты өткізуді растау құжаты болып бағдар сызбасы және жоспар-кестесі қоса жалғанған бағдар қағазы болып табылады. Жорықтан қайтып келу кезінде бағдар қағазы бағдардағы белгілермен тіркеледі.

Білім алушылармен саяхат кезінде қауіпсіздік техникасы бойынша нұсқаулық өткізудің үлгілік жоспар-жазбасы

Жанайдаров Ж.Т., Ақтөбе қаласындағы Жас туристер станциясының директоры.

Ноғаева Б.К., Ақтөбе қаласындағы Жас туристер станциясы директорының орынбасары.

Жол қозғалысы ережесін сақтау

1. Жаяу жүргіншілерге қай жерде жүруге рұқсат етіледі:

тротуар;

жол жиегі;

жаяу жүргіншілер жолы;

велосипедшілердің қозғалысына кедергі келтірмесе, велосипед жолы.

Елді мекеннен тыс жерде жаяу жүргіншілер қозғалысқа қарсы жүруі керек, ал елді мекенде қарсы да, көлік қозғалысы бойынша да жүре алады. Велосипед, мопед, мотоцикл жүргізуші немесе мүгедек арбасымен қозғалушы, шана, арба сүйреуші тұлғалар көлік қозғалысының бағытымен жүруі тиіс.

2. Белгіленген жерде жаяу жүрушілердің қозғалыс ережесі:

жолдың оң жағын ұстай отырып жүру керек;

жөндеу жұмыстары болып жатқан жерді жол жиегінің сыртқы жағымен айналып өту керек;

Жаяу жүргіншілердің қозғалысына арналған жерлерде **тыйым салынады:**

ойнауға;

велосипедпен, ролик конькилермен жүруге;

жол жиектерінде және бордюр тастарында, жол қоршауларында жүруге, тұруға, отыруға;

егер өтетін жолға қандай да бір зат түссе, оны алар кезде денсаулыққа зиян жоқтығына көз жеткізу қажет;

қараңғы уақытта киімге жүргізушілердің машина жарығымен көретіндей жарық түсіретін элементтер таққан дұрыс.

3. *Өтілетін жолды қай жерде кесіп өтуге рұқсат етіледі:*

жер асты өтпе жолы;

жер үсті өтпе жолы;

жол белгілерімен белгіленген жаяу жүргіншілер өтпе жолы.

Егер жолда жаяу жүргіншілер жолағы белгісі болмаса, көше қиылысымен, жаяу соқпақ сызығы бойымен өтуге рұқсат етіледі.

Трамвай аялдамаларында жаяу соқпақтан трамвай тоқтайтын бөлігіне дейін, трамвайдан шыққаннан кейін, өтілетін жолдың ортасында жаяу жүргіншілер қауіпсіз екенін біліп, сосын тек жаяу соқпаққа бағытталу керек. Егер трамвайдан шығатын жаяу жүргіншіге қарама – қарсы жолға шығу керек болса, трамвайдың есігі жағындағы жаяу соқпаққа бірінші шығып, рұқсат етілген өтілетін жол бөлігіне орнын анықтау арқылы, сол жақтан келесі бөлікке өту қажет.

Егер де жаяу жүргіншінің өтіп шығу жолы және көше қиылысуының көріну мүмкіндігі болмаса, ал жол екі бөлікті жолақ және қоршаусыз болса, тек содан кейін жаяу жүргінші жақындап қалған көлік құралына дейін қашықтық пен оның жылдамдығын бағалағаннан соң екі бағытта да жақсы қаралатын болса ғана жүретін жол бөлігінің тіке ұшымен өтуге ғана рұқсат етіледі.

Көше қиылысында және жаяу жүргіншілер жолында жаяу жүргіншілер өтетін жолды тек арналған арнайы бағдаршам немесе бағыттаушы дабылымен өту қажет.

4. *Өтілетін бөлікті қалай қауіпсіз өту қажет.*

Қиылысып өтілетін бөлікте бір бағытта немесе екі бағыттағы қозғалыс екенін анықтау керек.

Өтілетін бөлікке шықпай солға және оңға қарап, көлік құралының жоқ екеніне көз жеткізу қажет (бұдан әрі - КҚ).

Егерде жаяу жүргіншіге оған жақындап қалған көлік құралының екі бөлікті жолақтан тыс өтуін немесе аялдама қауіпсіздігін күту керек болса, онда оған өткініші жолды өтудің қажеті жоқ.

Өтілетін бөлікті өту кезінде жаяу жүргінші қажет болмаса тоқтауға немесе кешігіп тұрудың қажеті жоқ.

Көлік құралын әр кезде бақылап тұру керек және олардың жақындап қалған кезінде жолдан жүгіріп өтуге болмайды.

Өтілетін жол бөлігінің қиылысын тіке бұрышынан өту екі жақ бөліктен шолып қарауды және арақашықтықты қысқартады.

Жағымды жағдайда өтіп шығу үшін өтіп шығу жолынның оң жағын ұстай отырып, жай қадаммен жүру қажет.

Жүргіншілер барлық өту жол бөлігін өтуге үлгере алмаған жағдайда, кептеліс қауіпсіз мүмкіндігін көргеннен кейін немесе екі бөлікті жолақта өтілетін жол қауіпсіздігін күтеді, ал егер жол сызығы болмаған жағдайда бөлінген көлік құралының қарсы бағыттағы ағымын жіберіп содан кейін көлік құралын өткізіп жіберу қажет.

Өту жолы кезінде қауіпті бөлік көрінуге шектеулі тұрған көлік құралдары болып тұрады.

5. *Не істеуге тыйым салынады:*

Өтілетін бөлік жолын өту жаяу жүргінші жолынан тыс, екі бөлік жолағы кезінде;

Жол немесе жаяу жүргінші қоршаулары қондырылған бөліктерде жүруге;

«Автомагистраль» жол белгісі белгіленген жол бойынша;

Жеке қауіпсіздікке көз жеткізбей жол бөлігіне өтуге;

Жаяу жүргінші өтетін жолына жалтылдаған шамшырақ қосылған көлік құралы жақындаған кезде жаяу жүргінші өтілетін бөлік жолына шықпауы қажет, ал оның ішіндегілер міндетті түрде жаяу соқпағына немесе жол жиегіне қайтып келу керек.

Жол өтуді тек көлік құралы өтіп болғаннан кейін және барлық көлік құралдарын шығарып салу коллонасынан кейін өту қажет.

Жеке қауіпсіздікке көз жеткізбей жол бөлігіне өтуге;

Жол өтуді тек көлік құралы өтіп болғаннан кейін және барлық көлік құралдарын шығарып салу коллонасынан кейін өту қажет.

Іс шараларды өткізу кезінде поездарды қолдану бойынша тәртіп ержелерін сақтау.

Іс шараға қатысушы топтар вокзалда жетекшілерді тыңдай отырып қозғалу қажет.

Поездға отырғызу кезінде қатысушылардың бір вагонға бір есіктен отырғызылуы қажет.

Поезда вагон бойынша және қысқа жолды аялдамаларға шығуға тыйым салынады.

Барлық топ қатысушылары платформаның жиегіне жақын тұрмау қажет.

Топ қатысушыларының поезд қозғалысы кезінде вагон тамбурында және вагон бойынша жүруге рұқсат етілмейді.

Іс-шараларды өткізу кезінде жалдамалы автобустарды қолданудағы сақталатын тәртіп ережелері.

Қатысушылардың автобус қозғалысы және аялдама кезінде тәртіп ережесін сақтау қажет: автобуста жүруге, жүгіруге, есік алдында тұруға болмайды. Жеке гигиенаны ұстау және жетекшілерді тыңдау қажет.

Ауа райының құбылмалы жағдайында қатысушылардың киім жабдығы сәйкес келуі керек.

Көп жағдайда автобуска қатысушыларды отырғызу барлық есіктерден болу қажет, сондықтан экскурсияға қатысушылар асығуға, артық қапалануға болмайды, әр кезде жетекшілерге іс шараның қатысушыларының санын нақтылауға көмек көрсету қажет.

Аялдама кезінде автобустан шығу алдыңғы есіктен болу керек, шығар кезінде асықпай, бір – бірін түйіп өтпей, өтілетін жол бөлігін мұқият қарау қажет. Өтетін жол бөлігіне қатысушыларды шығармау үшін сыртқа іс шараның жетекшісі бірінші шығады. Ең соңынан автобус салонындағы шығу тәртібін қадағалайтын жетекші орынбасары шығады.

Сыртқы іс-шараға қатысушыларға автобус салонында жүруге, санитарлық тұрақ кезінде өтетін жол бөлігіне шығуға, іс-шараға қатысушылардың біреуі автобуста жоқ болса, автобустың жүріп кетуіне рұқсат етілмейді.

Бағдарды жобалау және саяхаттау ауданын таңдау бойынша үлгілік нұсқаулар

Журавлева В.Г., Солтүстік Қазақстан облысы, Петропавл қаласындағы «Планета» туристік орталығының әдіскері.

Кез-келген бағыттағы туристік жорықтың мақсаты болу керек, ол үшін саяхат ауданы және бағдар жобасы шешіледі. Мұнда географиялық, экономикалық және басқа да саяхат аудандарының ерекшеліктерін білу қажет. Саяхат ауданымен мұқият танысып болған соң, топ өзінің бағдар жобасына кіріседі. Саяхат бағдарын жобалауда мүмкін болатын түнеу орындарын белгілеу керек және олардың ірі елді мекендердегі орындары талқыланады. Демалыс күндері жорық бағдарын жобалауда оқушылардың жасы, дене дайындығы және қызығушылығы ескеріледі.

Демалыс күндегі жорық бағдарының жалпы ұзақтығына кері қайту жолы да енеді. Демалыс күндегі жорықты өткізуге құқық беретін құжат белгіленген үлгідегі бағдар парағы болып табылады, оған бағдар

схемасы және жоспар-кестесі тіркеледі. Демалыс күндегі жорыққа рұқсатты жіберуші ұйымның басшысы береді.

Бастаушы туристер үшін көп күндік жорық бағдары туған өлкеде өткізілуі тиіс. Өз туған өлкесімен танысқаннан кейін ғана, топ алыс жердегі саяхат аудандарын таңдай алады.

Саяхат бағдарын жобалау кезінде таңдаған аудандардың 1:100000, 1:200000 масштабтағы топографиялық карталары болу керек.

Бағдар танымдық жағынан қызықты және қолайлы кіреберісі болуы керек. Бағдарға кіреберіс пен кері жолға арналған уақыт, сонымен қатар көлік шығындары барлық жорық уақыты мен шығынының 20-30%-дан аспауы қажет.

Бағдарды жобалау кезінде бастапқы және соңғы нүктелерді, сонымен бірге бағдар өтетін негізгі бекеттерді орнату керек. Бағдар жібi дайын болғаннан кейін схема бойынша жорықтың жоспар-кестесі құрылады: жорық күні, мерзімі, бағдар қатысушылары, қозғалыс тәсілі, экспедициялық көлемі. Қозғалыс кестесін құру кезінде есте сақтау қажет: 7-8 сынып оқушылары үшін бағдар ұзақтылығы 20 күн, тәуліктік жүріс 16 км дейін, 9-10 сынып оқушылары үшін 30 күнге дейін, тәуліктік жүріс 18 км дейін.

Дәрежелік емес жорыққа дайындық кезінде жоспар-кестеге бағдар схемасы тіркеледі, бұл берілген жорықты өткізу үшін рұқсат алу құжаты болып саналады. Дәрежелік жорық үшін жоспар-кесте ұсыныс кітабында орналасады.

Демалыс күнінің жаяу бағдары

Ауғанбаев Б.М., Алматы қаласындағы Жас туристер станциясының үйірме жетекшісі.

Іле Алатауының шатқалы – сел тасқынынан қорғау құрылысы – Плотина – Экобекет – Алма бағы – Қарағайлы өзені – қайыңды тоғай шатқалы - Қарағайлы өзені арқылы Лунная алаңқайына өту және Қарағайлы өзені арқылы Алматыға кері қайту – Алматы қаласы Наурызбай ауданы.

Жорықтың ұзақтығы – 5-6 сағат.

Бағдар 1 маусымнан 30 қыркүйек аралығы жұмыс істейді.

Жол ұзақтығы – 6-7 км.

Демалыс күнге арналған бағдар.

Балалар жасы – 6-7-8-9-10 сыныптар.

Туризм түрі – жаяу.

Сипаттамасы.

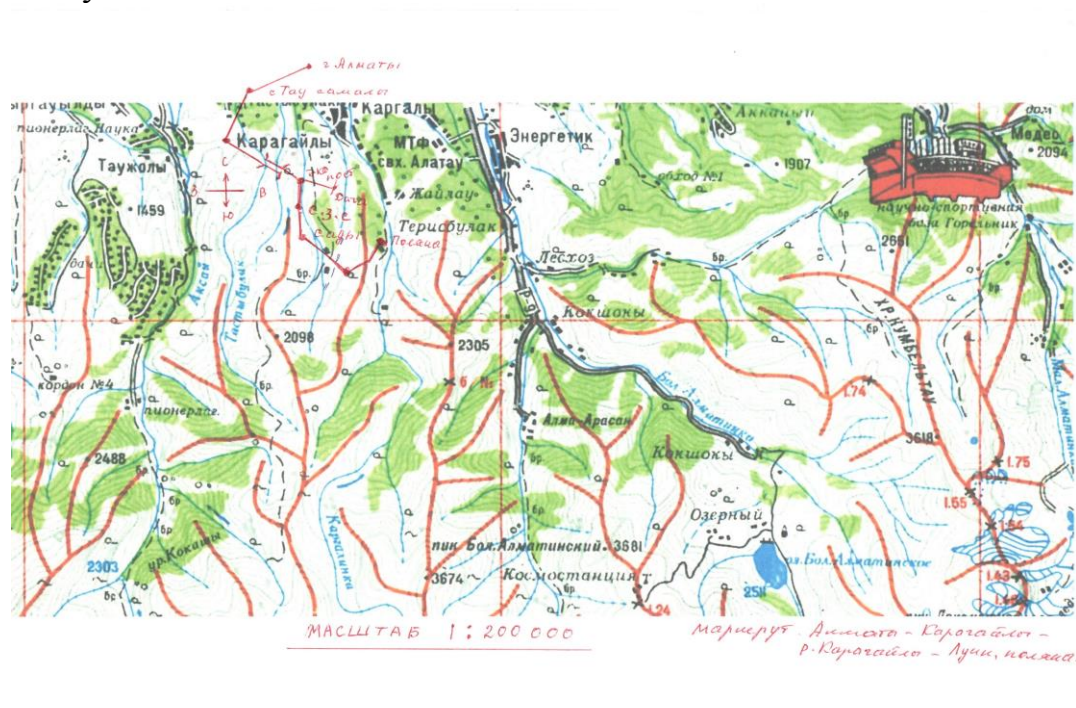
Ұсынылған бағдар қаладан 312-ші автобустан басталып, Жандосов көшесі, Яссауи көшесінің бұрышы, «Экспедиция» аялдамасы, Қарағайлы ауылына дейін (соңғы аялдама).

Бағдардың жаяу бөлігіне сапар соңғы аялдама Қарағайлы ауылынан басталады. Қарағайлы өзені бойындағы бақша алаптары арқылы өту – Экобекетке дейін – жолдың жалғасы, өзеннің батыс жағасына өтіп және сел тасқынынан қорғау құрылысына шығу және Қарағайлы ауылын сумен қамтамасыз ететін құбыр бойымен қозғалыс. Айналада төбелер мен Алма бақтары.

Алма бағынан кейін мал жайылымы басталады. Жағалау бойындағы соқпақ Прижимистое шатқалына келіп тіреледі. Бұл жерде біз өзенді кешіп өтеміз және соқпақ бойымен шығысқа қарай жүреміз. Біздің алдымыздан үлкен алаңқай мен Үлкен Алматы шатқалына (ҰАШ) көрініс ашылады. Төңірек өте әдемі, айналасы ақ қайың, сол себепті Лунная алаңқайы деп аталады. Осы жерде біз тоқтап, алаңқай маңы радиальды шолу жасадық. Түстен кейін біз соқпақ бойымен кері қарай Қарағайлы өзені арқылы, Экобекет және Қарағайлы ауының аялдамасына дейін кері қайттық.

Бағдар тізбегі

Алматы қаласы – у. Қарағайлы – Қарағайлы ауылы - сел тасқынынан қорғау құрылысы – Экобекет – Алма бағы – Қарағайлы өзені –Лунная алаңқайы және соқпақ бойымен Қарағайлы ауылана кері қайту.

Демалыс күнінің жаяу бағдары

Ауғанбаев Б.М., Алматы қаласындағы Жас туристер станциясы үйірмесінің жетекшісі.

Кіші Алматы шатқалы (КАШ) – «Просвещенец» демалыс үйі – Батарея өзені – Көкжайлау шатқалы – Казачка өзенімен төмен түсу – Үлкен Алматы шатқалы (ҰАШ).

Жорықтың ұзақтығы – 5-6 сағат.

Бағдар 15 мамырдан 30 қазан аралығы жұмыс істейді.

Жаяу жолдың ұзақтығы – 7-8 км.

Бағдар дәрежелік емес.

Балалар жасы – 7-8-9 сыныптар.

Туризм түрі – жаяу.

Сипаттамасы

Ұсынылған бағдар демалыс күнгі тынығуға есептелген.

Бағдардың жаяу бөлігіне кіреберіс Алматы қаласынан, Достық көшесі – Құрманғазы көшесі (№12 автобус) іске асырылады.

Автобус Кіші Алматы шатқалынан (бұдан әрі - КАШ) өтеді, ол жерде сел тасқынынан қорғайтын қоршаулардың үлкен кешені тұрғызылған. Автобус бұлаққа бұрылыста «Просвещенец» аялдамасында тоқтайды.

Бұдан әрі қарай жол топырақты, жолдың бойымен оңтүстікке қарай Батарея өзенімен орман соқпағымен жоғары қарай көтерілуге дейін, көтерілу ұзақтығы - 1,5-2 сағат, топ дайындығына байланысты.

Көкжайлау үстіртіне көтерілген соң, демалуға, қалаға көрініспен шолу саяхатын өткізуге, сарқырамаға баруға, шыңдарға шығуға болады. Осы жерден Мохнатқа тауы мен Кумбель тауы көрінеді. Көкжайлау үстіртінен батыста ҰАШ мен Алматы шыңы көрінеді.

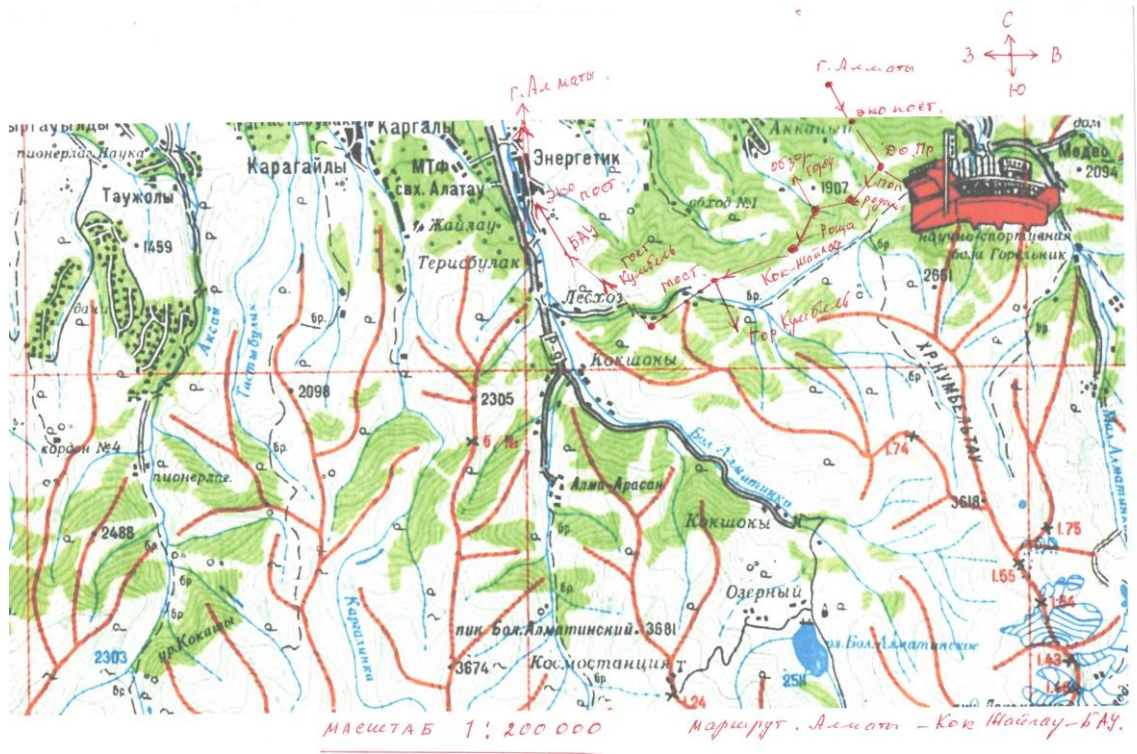
Жолымызды демалыс орнынан батысқа қарай жалғастырамыз, соқпақ бойымен төменге түсеміз, айналада қалың орманы және бөктерімен әдемі шатқал орналасқан. Одан әрі соқпақ бойымен құрылысқа дейін жетеміз және Казачка өзенімен көпір арқылы қозғаламыз, альпілік көгалмен, әдемі гүлдермен жабылған – нағыз жайлау - алаңқаймен жүреміз.

Казачка өзені төмен қарай ағады және Үлкен Алматы көліне (бұдан әрі - ҰАК) құйылады.

Үлкен Алматы көлінен Экобекетке дейін аппараты соқпаққа шығамыз. №28 автобус аялдамасы – кері қайтамыз.

Бағдар тізбегі

Алматы қаласы – КАШ – Просвещенец – Көкжайлау – «Казачка»
өзені – Экобекет – ҰАШ

Қорытынды

Қазақстанда балалар-жасөспірімдер туризмі қоршаған ортаны және туризм құралдарын тану мақсатына, сонымен қатар өлкетану өскелең ұрпақтың, ата-аналардың және педагогикалық қоғамның жаппай қозғалысына айналуға. Тәуелсіздік жылдары Қазақстан Республикасы білім беру жүйесінде туристік-өлкетану жұмыстары жүйесі қалыптасты және жұмыс атқаруда. Оның дамуы сенімді түрде туризм мен өлкетануды қолданудың педагогикалық мақсаттылығы қоршаған ортаны тануда тиімді құрал екендігін дәлелдеді.

Біздің елде туристік саланы дамыту бойынша қойылған мемлекеттік тапсырмалар шеңберінде ішкі туризмнің басым дамуын ескере отырып, балалар-жасөспірімдер туризмін осы процеске өскелең ұрпақты кең көлемде араластыра отырып дамыту негізгі бағыттардың бірі. Балалар-жасөспірімдер жорықтарын, экспедицияларын және саяхаттарын уақытылы негізде өткізу ішкі туризмнің өсуі үшін қуатты түрткі болып табылады.

Туристік-өлкетану қызметі белсенді-танымдық қызметке және саналы түрде бейімділікті таңдауды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Туристік-өлкетану қызметі құралдарымен адамгершілік тұлғаны құрастыру моделдеріндегі шарттар: жаңа жағдай; нақты еңбекпен айналысу; жүйелілігі және динамикалығы; мақсатқа жету үшін қозғалыс; өмірдің дұрыс режимі; тұлғалық қызығушылықтар мен мотивтерді ұстанғанда бірлескен ұжымдық қызмет.

Табиғатпен ұзақ қарым-қатынас, белсенді қозғалыс, ресми емес достық қатынастың қуанышы, тамаша демалу, сергектіктің және шынығудың жақсы зарядын алу мүмкіндігі туристік жорықтарды демалыс пен ағзаның физикалық қайта сауығуының үздік түрі етеді.

Қазақстандық ғалымдардың зерттеулері балалар мен оқушы жастар арасында, бір жағынан, бірігуге, қоғамдағы олардың рөлдерін мойындауға, өз ойын білдірудің жолдары мен формаларын дербес таңдауға, өзін-өзі танытуға деген ұмтылыс байқалатындығын көрсетті. Басқа жағынан жеткіншектердің азаматтық ынта-ықыласының өсуін білім беру ұйымдарында өзін-өзі танытуға шынайы жағдайлардың жоқтығы тежейді.

Туристік-өлкетану жұмысы бағдарлама талаптарын, жас және жеке ерекшеліктерді ескере отырып жүзеге асырылады. Білім алушымен туристік жорық, экспедиция және саяхат бағдарлары ұзақтылығы мен ұзындығы бойынша нормаларға, разрядтық талаптарға сәйкес болуы керек.

Балалар-жасөспірімдер туризмін дамыту міндеттерін шешу үшін жаңа импульс қажет, бұл үдеріске жас адамдардың көпшілігін тарту

кабілеті ғана емес, сонымен бірге жастардың мүмкіндіктері мен жүзеге асырылмаған резервтерін іздестіруді белсендіру қажет. Қажетті нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік беретін механизмдер балалар-жеткіншектер туризмін дамыту мақсаты, міндеттерін жүзеге асырудағы маңызды құралдардың бірі болуы керек: Қазақстан Республикасындағы туристік-өлкетану қызметін реттейтін нормативтік құқықтық базаны жетілдіру.

Балалар туристік-өлкетану қызметін әдістемелік, нормативтік құқықтық сүйемелдеуді қамтамасыз ету үшін келесі құжаттарды құрастыру қажет.

1. Қазақстан Республикасының аумағында оқушылармен экскурсиялар мен экспедицияларды, туристік жорықтарды ұйымдастыру және өткізу бойынша нұсқау.

2. Туристік жорықтардан және спорттық бағдарлаудан өту нормативтері.

3. Білім беру ұйымдарында туристік-өлкетану жұмыстарын ұйымдастыру бойынша әдістемелік нұсқаулықтар.

4. Туристік базалардың қызметі, шатырлы, туристік лагерьде жазғы демалысты өткізу туралы әдістемелік нұсқаулықтар.

5. Мектеп туризм нұсқаушысының қызметі туралы әдістемелік нұсқаулықтар.

6. Мектеп туристік жарыстардың төрешелерін өткізу туралы әдістемелік нұсқаулықтар.

7. Қоғамдық туристік кадрларды дайындау бойынша әдістемелік нұсқаулықтар.

8. Туристік құралдарды және мүлікті сақтаудағы әдістемелік ұсыныстар.

Осылайша, балалар-жасөспірімдер туризмін дамытудағы қиындықтарды шешу үшін Қазақстан Республикасында туристік-өлкетану қызметін реттейтін нормативтік құқықтық базаны жетілдіруді шешу механизмдері керек. Жақсы туристік бедел мен балалар-жасөспірімдер туризм жүйесін жедел дамыту шартын құру үшін туристік қызметті реттеудің нормативтік-құқықтық механизміне негізделген жетекшісаясатты жүргізу керек. Осында біз еліміздегі балалар-жасөспірімдер туризмін тұрақты дамыту бойынша мемлекеттік саясаттың жүзеге асырылуының заманауи механизмін көреміз.

Қауіпсіздік ережесі бойынша нұсқамалық өткізудің журналы

№	Нұсқаушының ТАӘ	Мамандығы, қызметі	Күні	Ереже аталуы көрсетілген нұсқаулық мазмұны	Нұсқаулық өткізушінің ТАӘ, қызметі	Нұсқаулық өткізуші, жауапты адамның қолы	Нұсқаулық алушының қолы	Ескертпе
.								

Жаяу, тау жорықтары және саяхат үшін жүктеменің үлгілік нормалары

Жаяу туризм

Жорықтардың және саяхаттардың түрлері	Арқаланатын жүк, километраж	Жасы				
		10	11-12	13-14	15-16	17
Бір күндік	Арқаланатын жүк (қыздар/бозбала)	3	3/5	4/6	5/7	6/9
	Барлығы км	10	12	12	20	24
Екі күндік	Арқаланатын жүк (қыздар/бозбала)	3	3/5	6/8	8/10	10/12
	Барлығы км	20	24	30	30-35	40
Үш күндік	Арқаланатын жүк (қыздар/бозбала)	4	5/7	8/10	10/12	14/16
	Барлығы км	30	36	45	45-50	50-60

Көпкүндік	Арқаланатын жүк (қыздар/бозбала)	5	6/8	10/12	12/14	14/16
	Күніне км	10	12	12-15	17-18	до 20
Ұзақтығы (жаяу жүру күндері)		6	20	24	24	30

1. Әрбір үш-төрт күннен кейінгі жорық жолынан соң (жаяу, су, шаңғы, велосипедті және т.б.) демалыс күні жоспарланады. Бұл күні өткелдер болмайды. Топ коллекция, зерттеу жұмысы үшін үлгілер жинаумен айналысады, саяхаттар, кездесулер және т.б. жүргізіледі.

2. Белгіленген ұзақтықтағы өткелдерді 13-17 жастағы оқушыларға, егер олар жаттықтырылған және бұрын бір-, екі-, үшкүндік жорықтарға қатысқан жағдайларда ғана рұқсат берілуі мүмкін, басқа жағдайларда нормасы төмендейді.

3. 14-жасқа толған, 7-8 сынып қатысушылары үшін, жеткілікті жаттықтырылған, туризммен үнемі айналысатын және «Қазақстан саяхатшысы» белгісі нормаларын орындаған жағдайда ғана, жорықтардың ұзақтығын арттыру - жаяу, су, шаңғы - 150 км-ге дейін, 20 күннен кем емес саяхаттау ұзақтығында велосипедте 250 км дейін рұқсат етіледі.

4. Жоғарыда атап өтілген жорықтар мен саяхаттар білім алушылардың жеке ерекшеліктерін және денсаулық жағдайын есепке ала отырып жасалады.

2-Кесте

Тау туризмі

Жорықтар мен экспедициялар түрлері	Арқаланатын жүк, километраж, жаяу жүру уақыты	Жасы			
		10-12	12-13	14-15	16-17
Бір күндік	Арқаланатын жүк (қыздар/бозбала)	5	6-7	7-8	8-10
	км-сағаты	10-3	12-4	15-5	18-6
Екі күндік	Арқаланатын жүк (қыздар/бозбала)	6	7	7-9	8-10
	км-сағаты	15-5	18-6	21-24 - 7-8	30-10
Үш күндік	Арқаланатын жүк (қыздар/бозбала)	5	8	8-10	10-12
	км-сағаты	20- 10	27-9	36-12	45-15

Көп күндік дәрежелік емес саяхаттар	Арқаланатын жүк (қыздар/бозбала)	5	8-10	10-12	12-16
	км-сағаты	3-8	3-8	8-12	до 15
Көп күндік дәрежелік саяхаттар	Арқаланатын жүк (қыздар/бозбала)	7-9	10-14	12-16	20-25
	Жаяу жүру күндері	6-20	24	24	30

Тау жорықтары мен саяхаттары қозғалысының тәртібі мен қарқыны, ретінің ерекшеліктері

1. Тау саяхатының күн тәртібі жаяу саяхаттың күн тәртібімен салыстырғанда бір-екі сағат алға жылжиды, бұл таудағы ауа райының тұрақсыздығымен және тау рельефіндегі өзіндік қауіптерге байланысты. Сондықтан тау саяхаттарында 4-5 сағат аралығында тұрып, 6-7 кезінде жолға шығу ұсынылады. Үлкен түскі үзіліс кейде кішкене тамақтанумен бір сағаттық демалыспен алмастырылады, ал демалу үшін лагерь кеш батқанға дейін бір-екі сағат бұрын құрылады.

2. Кідіріп көтерілулерде қозғалу тәртібі демалуға жиі аялдаулармен алмастырылады: әрбір 20-25 минуттық жүрістен кейін 10 минуттық демалыс болу керек. Қиын жерлерде көтерілудің әрбір 10-15 минуты сайын рюкзакты шешпей бір-екі минуттық аялдаулар жүзеге асады.

3. Таудағы қарқын көбіне бақылау рельефі мен бұрылуға байланысты: көтерілуде қарқын ақырын, түскен кезде жылдамырақ.

4. Қозғалыс тәртібі - қатаң түрде тізбек бойынша бір-бірден. Қиын тау құламаларымен, тау бөктерлерімен, шөгінділермен, мұз қозғалысынан пайда болған тау жыныстары сынықтарымен қозғалыс кезінде еңіс бойынша саяхатшылардың бірінен бірі биік тұруларына жол берілмейді. Егер басқа қозғалыс амалы болмаса, саяхатшылар бір-біріне жақын жүріп қозғалулары керек. Топ жетекшісі өткел арқылы қозғалыс сызбасын нақты жағдайға байланысты, ауа райының, барлық қауіпсіздік шараларының қадағалануына сәйкес анықтайды.

5. Тау саяхаттарының қиындығы жүрістердің белестерге дейінгі ұзақтығына, көл арқылы өткелдердің санымен, сипатымен, қар сызығынан жоғары түнеулермен, биіктікте тұру ұзақтығымен, бағдарлардың жоғары биіктіктерімен, жолдағы жанармайға байланысты анықталады. Таудағы табиғи кедергілерді өткеруді талап ететін бағдардың ерекше қиындығын есепке ала отырып, біріккен таулы-жаяу саяхаттарының қатысушылары мен жетекшілеріне білім мен тәжірибенің болуы қажеттілігімен байланысты талаптар қойылады.

**Дәрежелік емес туристік жорықтардың және қиындық деңгейі
бойынша саяхаттардың сипаттамалары**

Күрделілік дәрежесі	Жорықтар түрлері	Ұзындығы, км	Ұзақтығы, күн
3	Жаяу жүру, шаңғы	75	6-8
	Тауда жаяу жүру	60	6-8
	Велосипед	120	6-8
	Су	50	6-8
2	Жаяу жүру, шаңғы	50	4-6
	Тауда жаяу жүру	40	4-6
	Велосипед	80	4-6
	Су	40	4-6
1	Жаяу жүру, шаңғы	30	3-4
	Тауда жаяу жүру	25	3-4
	Велосипед	50	3-4
	Су	25	3-4

Дәрежелік емес жорықтарға ұсынылатын рұқсат берудің шарттары

Жорықтар		Қатысушылардың ең төменгі жасы				Қатысушылар саны				Жетекшінің орынбасары мен қатысушылардың тәжірибесі	Жетекші мен жетекшінің орынбасарының ең төменгі жасы	Жетекшінің туристік тәжірибесі
		Жаяу жүру жорығы	Шаңғы жорығы	Су жорығы	Веложорық	Жаяу жүру Жорығы	Шаңғы жорығы	Су жорығы	Веложорық			
Демалыс күндерінің жорықтары	1-күндік	7	9	9	12	6-25	6-20	6-20	6-15		18 жастан кіші емес	Ұзақтығы 1 күннен асатын жорыққа қатысу
	2-3-күндік	8	10	10	12	6-25	6-20	6-20	6-15			
1-ші деңгейдегі қиындық		9	11*	10	12	6-20	6-20	6-15	6-15			
2-ші деңгейдегі қиындық		10	12	10	13	6-20	6-15	6-15	6-15	Демалыс күндеріндегі жорықтарға қатысу		
3-ші деңгейдегі қиындық		12	12	11	13	6-20	6-15	6-15	6-15		19 жастан кіші емес	Ұзақтылығы 1 күннен асатын жорыққа жетекшілік ету, 1 қ.д. (қиындықтағы деңгей) жорыққа қатысу

Жергілікті және алыс жорықтар (деңгейлік және I дәрежелі қиындықтағы)

Жорықтар		Қатысушылардың ең кіші жасы				Қатысушалардың саны				Жетекшінің орынбасарымен қатысушылардың тәжірибесі	Жетекші мен жетекші орынбасарының ең төменгі жасы	Жетекшінің туристік тәжірибесі
		жаяу	шаңғы	су	вело	жаяу	шаңғы	су	вело			
Демалыс күндерді жорықтары	1 күн.	7	9	12	12	6-25	6-20	6-20	6-15	Демалыс күндері жорықтарына қатысу	18 жастан кіші емес	1-3 күндік жорыққа қатысу
	2-3 күн.	9	10	12	12	6-20	6-20	6-20	6-15			
1 қиындық деңгейі		10	11	12	12	6-20	6-20	6-15	6-15			
2 қиындық деңгейі		11	12	12	13	6-20	6-15	6-15	6-15			
3 қиындық деңгейі		12	12	12	13	6-20	6-15	6-15	6-15	19 жастан кіші емес	1 қ.д. жорыққа қатысу және 2-3 күндік жорыққа қатысу	
I қиындық дәрежесі		13	13	13	14	6-15	6-15	6-15	6-15	19 жастан кіші емес	1 қ.д. жорыққа қатысу және деңгейлік жорыққа жетекшілік ету.	

Қиындығы жоғары аудандар бойынша деңгейлік және дәрежелік алыс жорықтар

Жорықтар	Қатысушылардың ең кіші жасы					Қатысушалардың саны					Жетекшінің орынбасарымен қатысушының тәжірибесі	Жетекші мен оның орынбасарының ең кіші жасы	Жетекшінің туристік тәжірибесі
	жаяу	шаңғы	тау	су	велo	Жаяу	шаңғы	тау	су	велo			
Деңгейлік	13	13	13	13	14	6-15	6-12	6-12	6-15	6-15	Деңгейлік жорықтарға қатысу	19	II қ.д. жорыққа қатысу, деңгейлік жорыққа жетекшілік ету
I қ. д.	13	13	13	13	14	6-15	6-12	6-12	6-15	6-15	Деңгейлік жорықтарға қатысу	19	II қ.д. жорыққа қатысу, деңгейлік жорыққа жетекшілік ету
II қ. д.	14	14	14	14	14	6-15	6-12	6-12	6-12	6-12	I қ. д. жорықтарға қатысу (30% - деңгейлік)	20	II қ. д. жорыққа қатысу, I қ. д. жорыққа жетекшілік ету

III қ. д.	15	15	15	15	15	6-12	6-12	6-12	6-12	6-12	II қ. д. жорықтарға қатысу (30% - I қ. д.)	21	IV қ. д. жорыққа қатысу, II қ. д. деңгейлік жорыққа жетекшілік ету
IV қ. д.	16	16	16	16	16	6-10	6-10	6-10	6-10	6-10	III қ. д. жорықтарға қатысу (30% - II қ. д.)	22	V қ. д. жорыққа қатысу, III қ. д. деңгейлік жорыққа жетекшілігі кету

Ескертулер: 2-4 қ. д. су жорықтарында тек 4 орындық катамаранмен жүретін топтар, 6-14 қатысушыдан құрала алады.

Қиындық деңгейі бойынша жорықтардың нормативтері және жорықтарға қатысушылардың жас санаттарына байланысты қойылатын талаптар (жасөспірім разрядтары үшін)

Қиындық деңгейі	Жорықтар түрлері	Ұзындығы (км.)	Ұзақтығы (күніне)	Ең кіші жас бойынша рұқсаттама (жас)
1-ші деңгей	жаяу жүру	30	3-4	10
	Шаңғы	30	3-4	10
	тауда жаяу жүру	25	3-4	10
	Велосипедті	50	3-4	14
	су (байдаркада)	25	3-4	12
2-ші деңгей	жаяу жүру	50	4-6	11
	Шаңғы	50	4-6	11
	Тауда жаяу жүру	40	4-6	11
	Велосипедті	80	4-6	14
	су (байдаркада)	40	4-6	13
3-ші деңгей	Жаяу жүру	75	6-8	12
	Шаңғы	75	6-8	12
	Тауда жаяу жүру	60	6-8	12
	Велосипедті	120	6-8	14
	су (байдаркада)	60	6-8	14

1-3 дәрежелі қиындықтағы тау саяхаттарына қатысушылардың дене дайындығының деңгейін анықтау үшін бақылау нормативтері

Норматив түрлері	Бозбалалар үшін		Қыздар үшін	
	Қанағат.	Жақсы	Қанағат.	Жақсы
1-3 дәрежедегі қиындық				
1 Жіпке аяқсыз өрмелеу (қыздар үшін аяқтың көмегімен)	3 м	4м	3 м	4м
2 Кермеге тартылу	5 рет	6 рет	4 рет	5 рет
3 Бір аяқпен жүрелеп отыру	5+5	8+8	3+3	5+5
4 Таянышқа жатып бүгілу және қолды бүктеу	7 рет	8 рет	4 рет	5 рет
5 Диаметрі 20 см бөренеден жерден 1-2 м биіктікте жүру	4 рет сенімсіз	5 рет сенімді	сенімсіз кідірістермен, қолдары екі жаққа созылып	сенімді, кідіріссіз, қолдары екі жаққа созылып
6 Кросс	ұлдар үшін 3 км.	13 мин. 30 сек.	13 мин.	
	Қыздар үшін 800 м.			3 мин. 41сек.
7 Асылып тұрып бұрышты сақтау	3 сек.	4 сек.	2 сек.	3 сек.

**Жетекшілер мен жетекшілердің орынбасарларын дайындауға
қойылатын талаптар**

Қиындық деңгейі, дәрежесі	Жасы (жастан кем емес)	Теориялық дайындық	Практикалық туристік тәжірибесі (туризм түрі бойынша)
1 деңгейдегі қиындық	18	Бастауыш туристік дайындық бағдарламасы көлемінде (А), демалыс күндері жорықтары жетекшілерінің семинары-40 сағат	1-деңгейлік қиындықтағы жорыққа қатысу, екі екікүндік жорықтарға жетекшілік ету
2 деңгейдегі қиындық	18	Бастауыш туристік дайындық бағдарламасы көлемінде (Б), демалыс күндері жорықтары жетекшілерінің семинары – 60 сағат	2,3-деңгейлік қиындықтағы жорықтарға қатысу, 1-деңгейлік қиындықтағы жорықтарға жетекшілік ету
3 деңгейдегі қиындық	18	Бастауыш туристік дайындық бағдарламасы көлемінде, дәрежелік жорықтар жетекшілерінің семинарлары – 120 сағат	3-деңгейлік қиындықтағы және I дәрежелік қиындықтағы жорықтарға қатысу, 2-деңгейлік қиындықтағы жорықтарға басшылық ету
I дәрежелі қиындық	18	«Балалар-жасөспірімдер туризмінің нұсқаушысы» бағдарламасының көлемінде – 160 сағат және УТП – 80 сағат	I, II дәрежелік қиындықтағы жорықтарға қатысу, 3-деңгейлік қиындықтағы жорықтарға басшылық ету
II дәрежелі қиындық	19	«Балалар-жасөспірімдер туризмінің нұсқаушысы» бағдарламасының көлемінде және аталмыш туризмнің түрі бойынша орта туристік немесе нұсқаушылық дайындық бағдарламасы бойынша (одан әрі – ОТД немесе ОНД) семинар	II, III дәрежелік қиындықтағы жорықтарға қатысу, I дәрежелік қиындықтағы жорықтарға жетекшілік ету
III дәрежелі қиындық	20	«Балалар-жасөспірімдер туризмінің нұсқаушысы» бағдарламасының көлемінде және аталмыш туризмнің түрі бойынша орта туристік немесе нұсқаушылық дайындық бағдарламасы бойынша (одан әрі – ОТД немесе ОНД) семинар	III, IV дәрежелік қиындықтағы жорықтарға қатысу, II дәрежелік қиындықтағы жорықтарға жетекшілік ету

**Жалпы білім беретін ұйымның ұсынылатын туристік
жарақтарының тізімі (30 адамға дайындалған есеппен)**

№ р/н	Жабдықтар мен жарақтардың атауы	Саны
1.	Кемінде 60 литрлік көлемді рюкзак	30
2.	Тентті палатка	сыйымдылығына байланысты
3.	Жатын қап	30
4.	Жылу оқшаулағыш кілемше	30
5.	Төсеніш (көбікті полиуретанды алаша)	30
6.	Жаңбырға арналған тент	3
7.	Туристік шелек (жиынтық)	3
8.	Азық-түлік дайындауға арналған жабдық (примус, газ плиталары, жанарғылар және т.б)	сыйымдылығына байланысты
9.	Сұйық компас	30
10.	Саперлік күрек	3
11.	Діңшелі жабдық	3
12.	Ара	3
13.	Жөндеуге арналған құрал-жабдықтар жиынтығы	3
14.	Портативті радиостанциялар	5-7
15.	Курвиметр	3
16.	Электрондық навигатор	1
17.	Электрогенератор	1
18.	Медициналық қобдиша	3
19.	Спорттық, жеке, туристік, әкімшілік карталар, атластар, сұлбалар	3
20.	Балта	3
21.	Шам	30
22.	Ысқырық	2
23.	Сақтандыру карабиндері	60
24.	Альпібелдеуі	30
25.	Негізгі жіп	120
26.	Қосалқы жіп	200
27.	Бәтеңкелі туристік шаңғылар	30

**Далалық туристік-өлкетану лагерінің жабдықтары және
ұсынылатын жарақтар тізбесі (50 адамға дайындалған есеппен)**

№ р/н	Жабдық пен жарақтың атауы	Саны
1.	Кемінде 60 литрлік көлемді рюкзак	50
2.	Тентті палатка	сыйымдылығына байланысты
3.	Шаруашылық палатка	3
4.	Туристік жиһаз жинағы	15
5.	Жылуоқшаулағыш кілемше	50
6.	Жатын қап	50
7.	Жаңбырға арналған тент	7
8.	Негізгі жіп (40м)	7
9.	Қосалқы жіп (40м)	7
10.	Карабиндер	30
11.	Туристік шелек (жиынтық)	5
12.	Азық-түлік дайындауға арналған жабдық (примуса, газплиталары, жанарғыларжәнет.б)	қажеттілігіне байланысты
13.	Сұйық компас	50
14.	Портативті радиостанциялар	5-7
15.	Курвиметр	3
16.	Электрондынавигатор	1
17.	Электрогенератор	1
18.	Жөндеуге арналған құрал-жабдықтар жиынтығы	3
19.	Бинокль	1
20.	Электромегарфон	1
21.	Өлшеуіш, металл рулетка	1
22.	Электрлішам	10
23.	Канистра (10 л)	10
24.	Үлкен балта	5
25.	Ара	5
26.	Күрек	5
27.	Футболдобы	3
28.	Волейболдобы	3
29.	Шахмат	5
30.	Дойбы	5
31.	Бадминтон	3

32.	Үстелтеннисі	2
33.	Медициналық қобдиша	3
34.	Спорттық, жеке, туристік, әкімшілік карталар, атластар, сұлбалар	3
35.	Жылжымалы монша	2

Туризм түрлері (су, тау, велотуризм және т.б.)және өлкетану бағыттары(геологиялық, экологиялық, археологиялық және т.б.) бойынша балаларға арналған туристік-өлкетану бірлестіктерінің жұмысы үшін бұл тізімге келесідей арнайы құрал-жабдықтар қосылады: жүзу құралдары, альпинисттік жабдықтар, микроскоптар, анықтағыштар және т.б.

4-қосымша

«Менің Отаным – Қазақстан» - «Ұлы Дала Елі» туристік-өлкетану экспедициялық жасақтарының республикалық слетін өткізу ережелері

1. Жалпы ережелер

1. «Менің Отаным – Қазақстан» - «Ұлы Дала Елі» туристік-өлкетану экспедициялық жасақтарының республикалық слетін (бұдан әрі – Слет) өткізу ережелері оның мақсатын, міндеттерін, өткізутәртібін анықтайды.

2. Слеттің мақсаты: жеке тұлғаның шығармашылық дамуына, білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауына, олардың қабілеттерін ашуға, қоғамдағы өмірге бейімделуіне, азаматтық сана-сезімін, жалпы мәдениетін, салауатты өмір салтын қалыптастыруға, бос уақытты мағыналы ұйымдастыруға жағдай жасау.

3. Слеттің міндеттері:

1) көп мәдениетті жеке тұлғаны тәрбиелеу, өзге ұлттардың салт-дәстүріне оң қызығушылықты қалыптастыру, ізгілікке және мейірімділікке тәрбиелеу;

2) балаларды туған өлкенің тарихи, мәдени және рухани мұрасын, кіші Отанын зерттеуге тарту;

3) білім алушылардың ізденіс-зерттеу қызметінің дағдыларын жетілдіру;

4) республиканың ең үздік туристік-өлкетану экспедициялық жасақтарын анықтау;

5) білім алушылар мен туристік-өлкетану жұмыстарының дәстүрлі үлгілерін сақтау және жетілдіру, инновациялық түрлерімен әдістерін іздеу.

4. Слет Қазақстан Республикасының білім және ғылым министрлігінің тапсырысымен республикалық бюджет қаражаты есебінен өткізіледі.

5. Слетті ұйымдастырушылар ұйымдастыру комитетінің құрамын қалыптастырады.

2. Слет қатысушыларының сұранымдары мен тізімдері

6. Слеттің өткізу уақыты мен өткізілетін жерін жыл сайын ҚР-сының БЖҒМ анықтайды.

7. Слетке қатысушылардың тізімдері мен сұраныстары облыстардың, Астана және Алматы қалаларының білім басқармалары басшыларына қол қойылу үшін жіберіледі. Сұраныста қатысушылардың аты-жөні, сыныбы, білім беру ұйымы, топ жетекшісінің аты-жөні және лауазымы көрсетіледі.

3. Слетке қатысушылар

8. Слетке туристік-өлкетану экспедициялық жасақтарының өңірлік жарыстарының жеңімпаз топтары жіберіледі.

9. Әр облыстардан, Астана және Алматы қалаларынан келген топтардың сандық құрамы – 10 адам: 9 қатысушы және 1 жетекші.

Қатысушылардың жасы: Слетке қатысу кезінде 13-15 жастағылар.

10. Топ жетекшісі Слетті өткізу орнына дейінгі жүру жолындағы, Слетті өткізу барысындағы және тұрғылықты жеріне кері қайту кезіндегі Слетке қатысушылардың өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігіне толығымен жауапты.

11. Топ жетекшісі ұйымдастыру комитетіне келесі құжаттарды тапсыруы қажет:

1) Слетке қатысу туралы Білім басқармасы басшысы бұйрығының көшірмесі;

2) слетке қатысушылар туралы толық мәлімет (аты-жөні, туған күні, айы, жылы, сыныбы, білім беру мекемесінің мекенжайы, тұрғылықты мекен-жайы, телефоны, номинациясы, топ жетекшісінің аты-жөні, жұмыс орны, лауазымы, ұялы телефоны);

3) әр қатысушыға медициналық анықтама;

4) жеке куәлік (паспорт) немесе туу туралы куәлік;

5) қатысушылардың ата-анасынан сенімхат;

6) топ жетекшісінің іссапар куәлігі;

7) оқу орнынан фотосы бар мөрмен расталған анықтама;

8) топтың сақтандыру полисі.

12. Облыстардан келген топтардың бірдей формалары мен эмблемалары болуы қажет.

4. Слетті өткізу тәртібі

13. Слет үш кезеңде өткізіледі.

Бірінші кезең (іріктеу) – аудандық (қалалық). Жалпы орта және қосымша білім беру ұйымдарының білім алушылары қатысады.

Екінші кезең (іріктеу) - облыстық, Астана мен Алматы қалаларының. Екінші кезеңде аудандық (қалалық) жарыстардың жеңімпаздары қатысады. Екінші кезең қорытындысы бойынша Слеттің үшінші кезеңіне жолдама алған, өңірлік слеттің жеңімпаз топтары анықталады.

Үшінші кезең (қорытынды) – республикалық.

14. Слеттің бірінші және екінші (іріктеу) кезеңдерін өткізу мерзімдері аудандық (қалалық) бөлім жетекшілерінің және облыстардың, Астана және Алматы қалаларының Білім басқармалары басшыларының бұйрықтары негізінде анықталады.

5. Слетті өткізу шарттары

15. Слет министрлікпен анықталатын (өзгертулер болуы мүмкін) келесі номинациялар бойынша өткізіледі.

1. «Туған өлке соқпақтары» туристік-экспедициялық бағдарларды презентациялау.

Әр топ туристік бағдардың презентациясын ұсынады. Топ өткізілген туристік саяхаттың бейне материалын көрсетеді (5 минутқа дейін).

2. Өлкетану зерттеу жобаларын қорғау. Қатысушылар «Ұлы дала перзенттері» өлкетану зерттеу жобаларын қорғайды. Екі қатысушы жоба презентациясын көрсетеді, регламент -5 минут)

3. «Қазақстан жері – туристік өлке» практикалық кезең.

1) «Туристік бақылау бағдары». Топтың құрамы – 6 қатысушы (4 ер бала + 2 қыз бала). Туристік бақылау бағдары туристік жорық ретінде өткізіледі. Бағдар кезінде топ өз бетінше тактика мен қауіпсіз өту жолдарын тандап, әр түрлі қиындықтарды жеңеді.

Туристік бақылау бағдары ұпай жинау жүйесі арқылы өткізіледі. Егер де балалар қандай да бір кезеңді өтуге дайын болмаса, ұпай сандарынан айырылып, бұл кезеңді қалдырып кете алады. Әр кезеңнен өту кезінде бақылау уақыты белгіленеді. Егер де топ кезеңді ертерек өтіп қойса, одан ешқандай артықшылық таппайды.

2) «Жергілікті жерде бағдар ала білу». Топ құрамында 2 қатысушы (1 ер бала + 1 қыз бала). Топ картада белгіленген бағыт бойынша бақылау пунктін анықтайды, табады және белгі қояды.

3) «Құздарға шығу». Топ құрамында 2 қатысушы (1 ер бала + 1 қыз бала). Құзға шығу жарысы «жылдамдық» түрі бойынша құзға

шығу жарыстарын өткізу ережелеріне сәйкес өткізіледі. Топ табиғи рельефтегі трассадан өтеді.

4) «Топографиялық белгілер». Топтың құрамында – 3 қатысушы. Байқауда әр қатысушы карточка арқылы 10 топографиялық белгілерді анықтап, суретін салуы қажет.

5) «Кедергілер жолағы». Топтың құрамында - 6 қатысушы (4 ер бала + 2 қыз бала). Топ табиғи және жасанды кедергілерді жеңуі қажет. Мүмкін болатын кезеңдер: параллель сүйеніш жіп, асылма өткел, суды кешіп өту, төмпешіктер арқылы өту, маятник, траверс, құлама беткейге көтерілу және түсу.

4. Слет нәтижелерін есептеу

16. Жалпы топтық орындар жиынтығы бойынша орындар коэффициентін ескере отырып анықталады. Туристік бақылау бағдары – 1:1, өлкетану байқаулары – 1:1, жергілікті жерде бағдар ала білу – 1:2, құзға шығу – 1:2, топографиялық белгілер – 1:4, кедергілер жолағы – 1:2. Ұпай сандары бірдей болған жағдайда, туристік бақылау бағдарында жоғары бал алған топқа басымдылық беріледі.

5. Слетке қатысушыларды қажетті туристік құрал-саймандармен қамтамасыз ету

17. Слетке қатысушы топтарды туристік жарысқа қажетті топтық және жеке туристік құрал-саймандармен жіберуші жақ қамтамасыз етеді. Топтың эмблемалары бар біркелкі киімдері, қашықтыққа қатысушылардың спорттық киімдері, ауысым аяқ киімі болуы тиіс. Топтың куәлігі: кестенің көлемі 600x150 мм (топтың аты, облысы, қаласы көрсетілген).

8. Слетті қаржыландыру

19. Слетке қатысушылардың тұратын орнынан, Слет өткізілетін орынға дейін және кері қарай қайту жол ақысын төлеуді, жолдағы тәуліктік (тамақтану) шығыстарын жіберуші жақ қамтамасыз етеді.

20. Слетті ұйымдастыру және өткізу шығыстарын, қатысушылардың жатын орны мен тамақтану ақысы республикалық бюджеттен қамтамасыз етіледі.

9. Слетке қатысушыларды марапаттау

21. Слеттің жеңімпаз топтары және қатысушы жеңімпаздары I, II, III дәрежелі дипломдар және құнды сыйлықтармен марапатталады. Слет жеңімпаздарын дайындаған педагогтер алғыс хаттармен марапатталады, Слеттің барлық қатысушыларына сертификаттар беріледі.

2013-2016 жылдарға арналған спорттық туризм бойынша разрядтық талаптар

Туристiк спорттық жарыстарда разрядтар мен спорттық атақтар екі түрде берiледi:

спорттық жорықтар;

техникалық қашықтықтағы жарыстар (туристiк көпсайыс).

1. Спорттық жорықтар бойынша разрядтық талаптар

Халықаралық класстағы Қазақстан Республикасының Спорт шеберi (бұдан әрi – ХКСШ), Қазақстан Республикасының Спорт шеберi (одан әрi– СШ), спорт шеберi кандидат разрядтары (бұдан әрi – СШК), I, II, III және жасөспiрiмдер атағына нормативтердi орындау үшiн спорттық жорықтарды 1-кестеге сәйкес жасау қажет.

Разрядтық талаптарды орындау шарты

1. Жорықтар үшiн атақтар мен разрядтар «Қазақстан Республикасының туристiк спорттық жорықтарды өткiзу ережелерiне» және «Бағдарлардың спорттыңбiрыңғай классификациясына» сәйкес орындалған, сондай-ақ, Қазақстанның туристiк одағымен (одан әрi - ҚТО) бекiтiлген басқа да спорттық туризмнiңнормативтi құжаттары бойынша берiледi.

2. Жоғарыда аталған барлық разрядтар мен атақтарды (ХКСШ атағынан басқа) беру үшiн жорыққа жетекшiлiк жасауды аталмыш күрделiлiк санатындағы екі жорықтарға немесе жоғары санатты бiр жорыққа қатысумен алмастырылуға жол берiледi.

3. Спорттық разрядқа немесе атаққа құжаттар тек алдыңғы разряд немесе атақтың берiлуiнен кейiн ғана қаралады.

4. Бiр бағдар бойынша қайталанған жорықтар, егер олар алғашында қатысушы ретiнде, екiншi рет жетекшi ретiнде өтiлген жағдайда, разряд немесе атаққа есепке алынады.

5. Жорықтар туризмнiң қандай түрi бойынша жасалынғанына байланыссыз разряд немесе атаққа есепке алынады.

6. СШ және ХКСШ атақтарын рәсiмдеу барысында ҚР ҰСТФ-ға ұсынылуы қажет:

а) атаққа есепке алынатын үшiншi дәрежедегi қиындықтан жоғары жорықтар туралы анықтамалардың түпнұсқаларының көшiрмелерi;

б) жетекші ретінде жасалынған сынақ жорықтары туралы есептер немесе қатысушы ретінде жасалынған 5-6дәрежелі қиындықтағы жорықтар туралы барлық есептер (егер олар ҚТО-да орналасса, қатысушыға оның орналасқан орнын көрсетуге рұқсат беріледі).

7. Разрядтар мен атақтарды рәсімдеу мерзімі соңғы сынақтық жорықты бекіту сәтінен бастап бір жыл ішінде болады.

1-кесте

Спорттық жорықтар жетекшілеріне қойылатын талаптар

РАЗРЯДТАР	Спорттық жорықтардағы деңгейлік қиындықтар											
	I		II		III		IV		V		VI	
	Қ	Ж	Қ	Ж	Қ	Ж	Қ	Ж	Қ	Ж	Қ	Ж
ХДСШ (ер)												2
ХДСШ (әйел)										1	1	
СШ (ер)									2*	1		
СШ (әйел)								1	1			
СШҮ (ер)								1	1			
СШҮ (әйел)						1	1					
I					1	1						
II		1	1									
III	1											
Iжас IIжас. III жас.	III деңгейлі қиындықтағы бір жорық жасау II деңгейлі қиындықтағы бір жорық жасау I деңгейлі қиындықтағы бір жорық жасау											

Ескертпелер:

* - әртүрлі аймақтарда;

** -кестеде пайдаланылған қысқартулар: Қ-қатысушы; Ж-жетекші.

2. Туристік көпсайыс бойынша разрядтық талаптар

1. Туристік көпсайыс (бұдан әрі - ТК) бойынша жарыстар табиғи және жасанды рельефте өткізілуі мүмкін.

2. ХДСШ мен СШ атақтарын алу үшін 2,3 кестеге сәйкес екітүрлі қашықтықтағы талаптарды орындау қажет.

2-кесте

«Қазақстан Республикасының халықаралық дәрежедегі спорт шебері» нормативін орындау үшін талаптар

Жарыс дәрежесі	Қашықтықтан алынған орындар			Қашықтықтағы біліктілік дәрежесі, ұпаймен	Қашықтық классы
	Топтық	Байламдар (Екілік)	Жеке		
Халықаралық жарыс	1	1	1-3	1200 және одан да көп	Алтыншы

3- кесте

**«Қазақстан Республикасының спорт шебері»
нормативін орындау үшін талаптар**

Жарыс дәрежесі	Қашықтықтан алынған орындар			Қашықтықтағы біліктілік дәрежесі, ұпаймен	Қашықтық классы	Жеңімпаз нәтижесіне қалу пайызы
	Топтық	Байламдар (Екілік)	Жеке			
Қазақстан Республикасы Халықаралық Чемпионаты	1	1	1-3	700-800	бесінші	СМҮ нормативінен артық емес
	1-2	1-2	1-4	801-900		
	1-3	1-3	1-5	901-1000		
	1-4	1-4	1-6	1001 және одан да көп		
Қазақстан Республикасы Кубогы	1	1	1-2	700-1000	бесінші	СШҮ нормативінен артық емес
	1-2	1-3	1-4	1001 және одан да көп		
	Қазақстан Республикасы Кубогы бойынша 1-2 орын иелену, барлық сынақ қашықтығы бойынша кемінде 50% ұтып алу, оның ішінде V класстағы қашықтық бойынша 4-тен кем емес болу қажет (біреуі жеке).					

3. СШҮ, 1,2, 3 спорттық разрядтары мен жасөспірімдер спорттық разрядтарының талаптарын орындау 4-кестеге сәйкес жүзеге асырылады.

4. Туристік көпсайыс бойынша СШ атағы қашықтық классы мен жарыс дәрежесінің талаптарын орындау барысында беріледі. Қашықтық классы «Туристік көпсайыс бойынша жарыстардың ережелеріне» сәйкес анықталуы керек.

5. Туристік көпсайыс бойынша СШ атағы мен СШҮ разрядын беруге арналған нормативтер екі түрлі қашықтықта орындалады (СШ үшін міндетті болатынының бірі – топтық, екіншісі – жеке). СШ мен СШҮ үшін сынақ қашықтықтарының бірі міндетті түрде табиғи рельефте өткізілуі қажет. Норматив талаптарын жыл бойына түрлі сайыстарда орындауға рұқсат беріледі (бірінші қашықтықтағы нормативті орындаған күннен бастап). I-III және I-III жасөспірімдер разрядтары үшін нормативтер бір қашықтықта орындалады.

Жеке қашықтықтарға туризм түрлері бойынша жеке, тізбектер, «екіліктер» және басқалары жатады.

6. Туристік көпсайыс бойынша жарыстарда атақтар мен разрядтардың берілуі 4 топ, 4 тізбектен кем емес қатысқан жағдайда жүзеге асырылады. Егер бір жастағы топ қатысушылары спорттық біліктілік немесе нәтижелер бойынша кіші топтарға бөлінсе, СШ разрядтық талаптары тек жоғары топқа ғана есептелінеді.

7. Қашықтықтың біліктілік дәрежесі келесідей жолмен анықталады:

топтық қашықтықта: қашықтықтың біліктілік дәрежесі алғашқы 4 орынды алған топтар арасында, спортшы разрядына сәйкес 1,5-ға көбейтілген, ұпай сомасы бойынша анықталады. Қашықтықтың біліктілік дәрежесі топтағы 4 адамның есебінен анықталады. Егер топта қатысушылардың көлемі басқа болса, топ ұпайының жиынтығын анықтау үшін орташа ұпай анықталады және 4-ке көбейтіледі;

тізбектер (екіліктер) қашықтығында: қашықтықтың біліктілік дәрежесі тізбектер (экипаждар) арасынан - спортшылардың разрядына (атағы) сәйкес 3-ке көбейтілген ұпайлар қосындысы бойынша алғашқы 4 орын алған екіліктерден анықталады;

жеке қашықтықтарда: қашықтықтың біліктілік дәрежесі спортшылардың разрядына (атағы) сәйкес 3-ке (ер) немесе 6-ға (әйел) көбейтілген ұпайлар қосындысы бойынша алғашқы 8 (ер) немесе 4 (әйел) орын алған спортшылар арасынан анықталады.

Қашықтықтың біліктілік дәрежесі әрбір қашықтықта анықталады.

8. Ұпайлар қолданыстағы разрядтар мен атақтарға (СШ мен СШҮ үшін) соңғы екі жылда тиісті нормативтерді орындау жағдайында есептелінеді. Спортшыда атақ немесе разрядтың құжаттық растауы болмаған жағдайда жарыстың біліктілік деңгейін есептеу мақсатында оның разряды (атағы) әрбір расталмаған екі жылға бір деңгейге (разрядқа) төмендейді.

9. Жасөспірімдер разряды 14 жастан үлкен емес жас топтарындағы жарыстарда беріледі.

4-кесте

Спорттық туризм бойынша разрядтарды орындау нормативтері

Қашықтық класы	Қашықтықтағы біліктілік дәрежесі	Жеңімпаз нәтижесінен % -ы				
		СШК	I	II	III-I жас	II жас
1	1-ден кем	-	-	-	100	111
	1	-	-	-	102	114
	2	-	-	-	105	117
	3	-	-	-	108	120
	4	-	-	-	111	123
	5	-	-	-	114	129
	6	-	-	-	117	132
	8	-	-	-	120	135
	10	-	-	-	123	138
	13	-	-	-	126	142
2	16	-	-	100	129	146
	20	-	-	102	132	150
	25	-	-	105	135	154
	32	-	-	108	138	158
	40	-	-	111	142	162
	50	-	-	114	146	166
3	63	-	100	117	150	-
	80	-	102	120	154	-
	100	-	105	123	158	-
	125	-	108	126	162	-
	160	-	111	129	166	-
4	200	100	114	132	-	-
	250	102	117	135	-	-
	320	105	120	138	-	-
	400	108	123	142	-	-
	500	111	126	146	-	-
	630	114	129	150	-	-
5	700	115	130	-	-	-

	800	117	132	-	-	-
	900	119	134	-	-	-
	1000	120	135	-	-	-
	1250	123	138	-	-	-
	1500	125	140	-	-	-
	1600	126	142	-	-	-
	2000	129	146	-	-	-
	2400	132	150	-	-	-

Ескертпелер: аралық мәндер үшін жеңімпаз нәтижелерінен пайыз интерполяция арқылы анықталады.

5-кесте

Спорттық разрядтарды бағалау (ұпаймен)

СШ	СШК	I	II	III, I жас	II жас	III жас
100	30	10	3	1	0,3	0,1

Спорттық туризм жарыстарының қатысушылары

1. Жарыстарға өтінім парағына енген, медициналық рұқсат пен қажетті жабдықтарға ие қатысушылар жіберіледі.

2. Жарыс қатысушыларының кіші жасы мен спорттық біліктілігі 6-кестеде көрсетілген нормативтік талаптарға сәйкес анықталады. Қатысушылардың кіші жасы Ережеде басқаша көрсетілмеген болса, туылған жылымен анықталады (5-6 классты қашықтыққа қатысуда - туылған күнімен).

6-кесте

Спорттық туризм бойынша жарыс қатысушыларының ең кіші жасы және біліктілігі

Қашықтық класы	Қатысушылардың ең жасы	ТК бойынша разряд по ТМ
I	10	б/р
II	13	2 жас
	14	б/р

III	14	2 үлк.
	15	3 үлк.
IV	15	1 үлк.
	16	2 үлк.
V	16	СШҮ
	17	1 үлк.
VI	18	СШҮ

3. Спорттық туризм бойынша жарыстар жастық топтарда жүргізіледі (7-кесте). Спортшының қандай да бір жастық топқа жатуы оның тиісті жасына сәйкес келетін күнтізбелік жылмен анықталады. Жарыстарда жастық топтардың басқа да нұсқалары болуы мүмкін.

7- кесте

Спорттық туризм бойынша жастық топтардың жарыстары

Жастық топ	Жасы (жылы)
ұлдар/қыздар	14 кіші
жасөспірімдер/қыздар	14-15
ұл юниорлар/қыз юниорлар	16-21
ерлер/әйелдер	18-ден үлкен
ардагерлер	35-тен үлкен

4. Топтардың (тізбектер, экипаждар) құрамы ерлер, әйелдер немесе аралас болуы мүмкін.

5. Жарыстың әрбір қатысушысына спортшы төлқұжаты беріледі. Егер спортшы төлқұжаты спортшыға байланысты емес себептермен рәсімделмеген болса, келесідей құжаттар ұсынылады:

спортшының жеке басын және жасын куәландыратын құжат;
жарыстарға медициналық рұқсат немесе өтінімде осы жарыстарға рұқсат туралы белгі;
спортшының біліктілік кітапшасы.

6. Қатысушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін Жарыстар туралы ережеде қатысушыларға қойылатын қосымша талаптар болуы мүмкін.

7. Жарыстарға қатысу құқығынан айырылған қатысушылар дисквалификация мерзімі ішінде жарыстарға қатыстырылмайды.

8. Қатысушылар немесе топтар жарыстардан немесе қашықтықтардан келесілер үшін шеттетілулері мүмкін:

БТК белгілеуі бойынша ережелер немесе шарттарды қатаң бұзу;
төрешілердің талаптарын орындамау;
бөтен біреулердің көмегін пайдалану (медициналық көмектен басқа) немесе басқа топ қатысушыларына олардың өнер көрсетуі уақытында кедергі келтірген әрекеттер;
жарыстарға айқын түрдегі дайындықсыз келу немесе үздік нәтиже үшін күреспей;
кедергілерді қасақана өзгерту немесе қашықтықтағы олардың шектелуі;
стартқа уақытылы келмеу;
қауіпсіздік шарттары бойынша қажетті жабдықтарды жоғалту;
спорттық емес немесе этикалық емес тәртіп;
қатысушылар, төрешілер мен көрермендерге қауіп төндіретін әрекеттер;
қатысушының ауыр медициналық көмек көрсетуді талап ететін жарақат алуы (жарыстың дәрігері немесе қауіпсіздік қызметінің талабы бойынша);
бақылау уақытын арттыру;
қауіпсіздікті қамтамасыз етпейтін, жарамсыз немесе сапасыз жабдықты қолдану;
табиғатты қорғау ережелерін, тарихи ескерткіштерді бұзу және т.б.

9. Жарысқа қатысушылар:
көпшілік мақұлдаған спортшыға тән ережені сақтауға, тәртіпті және сыпайы болуға;
Ереже, Тәртіп пен Шарттарды білуге және оларды орындауға; нормативтік құжаттарды білмеу – қатысушыны жауапкершіліктен босатпайды;
қауіпсіздік шараларын қатаң сақтауға;
қажет жағдайда жарақат алған қатысушыларға көмек көрсетуге және мәреге жеткен кезде, болған жағдай жайлы хабар беруге;
старт (жарыс басталатын орын) реттілігін сақтауға және стартта өз уақытында болуға;
жеребемен анықталған нөмірмен бастауға;
кедергілерді жеңудің қауіпсіз тәсілдерін қолдана отырып, өзінің физикалық және техникалық дайындығына сәйкес қозғалу жолын таңдауға және жүзеге асыруға міндетті.

10. Қашықтықтан ауытқыған қатысушылар (топтар), мәреге жеткен кезде жылдам түрде аға төрешіге тікелей өздері немесе арнайы өкілдерін жібере отырып хабар беру қажет. Ал егер ол мүмкін болмаса, онда аралықтағы төрешіге хабар беру қажет.

11. Жарыс қатысушыларына:

кез-келген түрде допингті қолдануға;
егер ұйымдастырушы комитетпен немесе БТА-мен (бас төрешілер алқасы) рұқсат етілмесе, онда жарыс өткізілетін аймақпен алдын ала танысуға;

старттағы төрешілердің рұқсатынсыз старт аймағына кіруге;
мәреден кейін, жарыс өткізіліп жатқан аймаққа Бас төрешінің рұқсатынсыз кіруге;

жарыс шарттарына сәйкес алдын ала қарастырылған бөлек немесе техникалық комиссиямен тыйым салынған кез-келген арнайы жабдықты немесе техникалық қозғалыс құралдарын қолдануға;

қашықтық құрал-жабдықтарын өзгертуге;

төрешілер алқасының жұмысына араласуға;

қауіпті және тыйым салынған аймақтардан өтіп кетуге;

медициналық көмектен бөлек қандай да бір басқа көмек түрін қолдануға (қажет болған жағдайларда) қатаң тыйым салынады.

12. Қатысушылар, жарысты өткізу және оның нәтижелері бойынша сұрақтарға тек өз топтарының өкілдері арқылы ғана жауап ала алады.

13. Жарыс қатысушыларының барлығы кездейсоқ жағдайлардан сақтандырылуға міндетті.

Спорттық туризм бойынша разрядтық талаптарды орындауда қауіпсіздікті қамтамасыз ету

14. Жарысты өткізу барысында қатысушылардың, көрермендердің және төрешілердің қауіпсіздіктерін қамтамасыз ететін іс-шаралар алдына ала қарастырылуы қажет:

1) жарыс аймақтарындағы қауіпті орындар жайлы техникалық ақпараттарда құлақтандырылуы;

2) қатысушылар жолдарды кесіп өтпеуі, қашықтықтарды алдын ала жоспарлауда мүмкін болмаған жағдайда, жарыс аймақтары арқылы өтетін автожолдарда сәйкес қауіпсіздік шараларының қолданылуы;

3) топтар мен қатысушы өкілдеріне қолайсыз экологиялық жағдай жайлы алдын ала ескертуге: су қоймаларының ішуге және шомылуға жарамсыздығы, қауіпті жәндіктердің болуы және т.б.;

4) қашықтықтың жеке аймақтарынан өту барысында қатысушыларға қандай да бір сақтық шаралары сақтау жайлы хабар беруге;

5) қатысушыларға бағытты жоғалтып алған жағдайдағы әрекеттері жайлы хабар беруге;

б) жарыс барысында тәртіпті сақтауға;

7) қашықтық арасында төрешілердің бір-бірімен сенімді байланысын орнатуға;

8) жарыс барысында санитариялық-гигиеналық шараларды ұйымдастыруға: аурулардың алдын алу, дала жағдайында тұрмысты дұрыс деңгейде ұйымдастыру, жарыс қатысушылары мен төрешілерді тамақтандыру, медициналық қызметкерлердің болуы;

9) өртке қарсы іс-шараларды ұйымдастыруға;

10) қатысушылардың техникалық және физикалық дайындықтарының қашықтық класына сәйкес болуы;

11) сақтандыру (құтқарушы) құралдардың болуы, әрбір сақтандырушының (құтқарушының) арнайы дайындықпен және сақтандырумен қамтамасыздандырылуы;

12) қашықтықты, қатысушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ететін сапалы құрал-жабдықтармен өтуі;

13) нақты бір жағдайдан, жарыс ұйымдастырушылары дұрыс деп санайтын қосымша іс-шаралардың болуы тиіс.

15. Жаңадан шұғылданып жүрген спортшыларға арналған жарыстарды жүргізу барысында сол аймақ айқын белгілермен немесе таңбалармен белгіленуі қажет (ол туралы қатысушының хабары болуы тиіс).

16. Жарыс аймағындағы төрешілер, анық адасып кеткен қатысушыларға мәре жолын көрсетуге құқылы.

17. Жарыстарды жүргізу барысында Бас төрешілер алқасы (ары карай БТА) мен уәкілдерге, капитандар мен топтың қатысушыларына қауіпсіздікті қамтамасыз ету міндеттері жүктеледі.

18. Қатысушыларға қауіп төнген немесе жарысты жүргізуге қолайсыз шарттар туындаған жағдайда, жарыс кейінге қалдырылуы, ал басталып кеткен жарыстар тоқтатылуы тиіс. Егер дәл сол күні жарысты жүргізу мүмкін болмаса, онда жарысты қай күнге белгілеуі мен оның нәтижесін қалай есепке алу мәселелерін БТК мүшелері жарыс инспекторларымен бірге ақылдаса отырып шешеді.

19. Мүлдем қолайсыз ауа-райы кезінде және қатысушылардың өміріне қауіп төндіретін тосын форс-мажорлық жағдайларда бас төреші жарыс бағдарламасына өзгеріс енгізуге құқылы: сөре уақытын ауыстыру, сөрені болдырмау немесе қашықтық элементін бағдарламадан алып тастау. Бұл жағдайда тапсырыс берілген жарналар қайтарылмайды.

20. Қажет болған қашықтықтарда төрешілік сақтандыруларды ұйымдастыру қажет.

21. Қашықтықтарды жарысқа дайындау шараларын қашықтық жетекшісі басшылығымен арнайы бригада жүзеге асырады. Қашықтық жетекшісі, барлық қашықтық жабдықтарының сенімділігін өзі тексеріп

шығуға, жарыс барысында оның жағдайын үнемі бақылап отыруға, сонымен қатар қолайсыз жағдайларға әкеліп соқтыруы мүмкін болып табылатын себептердің алдын алып отыруға міндетті.

22. Жарыстың ұйымдастырушы комитеті, жарысты медициналық қызметпен және жарақат алып қалған спортшыларды тасымалдауға арналған көлік құралдарымен қамтамасыз етуі тиіс. Ұйымдастырушы комитет, сөре мен мәре орындарына «жедел жәрдем» машиналарының еркін кіре алуын бақылап отыруға міндетті.

23. Медицина қызметкері, қажетті құрал-жабдықтарымен бірге жарыс барысында жүруі тиіс.

24. Жарыстарды күрделі қашықтықтарда жүргізу барысында Бас төрешінің шешімі бойынша қашықтықтарда арнайы медициналық көмек көрсететін бекеттер қарастырылуы тиіс. Қашықтық қызметкерлері, топ өкілдері мен қатысушылар, медициналық көмек көрсететін бекеттердің орналасу орындары жайлы хабардар болуылары тиіс.

25. Жарысты өткізу қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін ТЖК (төтенше жағдайлар комитеті) бөлімшелерімен өзара әрекеттер ұйымдастырылуы қажет.

Балалар-жасөспірімдер туризмі жүйесіндегі туристік көпсайыс бойынша жарыстарды жүргізу ерекшеліктері

12. Жаппай балалар-жасөспірімдер (оқушылар) жарыстарын жүргізу барысында спорт түрінің құрамын, мазмұнын, мағынасын бұрмаламайтын және спорттық әділдік пен қауіпсіздіктің барлық ерекшеліктерін сақтайтын, ережелерді қолдануда жеңілдету мүмкіндіктері бар. Жарысты жүргізу барысындағы барлық өзгерістер мен ерекшеліктер, жарыс қатысушыларына толыққанды жеткізілуі тиіс.

13. Жарыстар әдетте жас ерекшеліктеріне байланысты жүргізіледі, сонымен қатар әртүрлі жастағы топтарды бір-біріне жинақтау мүмкіндіктері де қарастырылған: үйірмелердің ішінен, туристік тәжірибесі бойынша және т.б.

14. Қатысушылар жарысқа тек өзінің жас мөлшеріне қатысты топтар бойынша ғана жіберіледі. Аталған жарыстарға спорттық біліктілігі бар жаттықтырушысы, денсаулығының жарамдылығы жайлы медициналық қорытындысы бар болса және қашықтық класы кіші жастағы қатысушыларға арналған аумақта болса, онда аралас немесе жоғары жас топтарындағы жарыстарға кіші жас топтарының спортшыларына қатысуға рұқсат беріледі.

15. Егер де біліктілігі қашықтық класына сәйкес келсе және медициналық рұқсат қағазы бар болса, онда уәкіл, оның орынбасары немесе жаттықтырушы, жекелей күрделі қашықтықтарда сол топтың қатысушысы бола алады.

16. Оқушылар арасындағы жарыстар туризм түрі бойынша немесе кешенді түрде жүргізіле алады. Кешендік жарыстарға слеттер (фестивальдер) жатқызылады. Ол бағдарламаларда туризм түрі бойынша, сонымен қатар жарыстың әр түрі бойынша жеке қашықтықтар қамтылады, яғни: туристтік біліктіліктер, тактика, байқаулар, соның ішінде өлкетану. Арнайы тапсырмалар мен байқаулар техника бойынша қашықтық шеңберінде (тактикалы-техникалық қашықтық) де, жекелей есептеулермен жеке дара түрде де жүргізіле алады.

17. Слет (фестиваль) бағдарламасында арнайы ережелерге сәйкес жүргізілетін туристтік және спорттық бағыттағы, топографиялық түсірілім, құзға шығу бойынша және т.б. жарыстар қамтылуы мүмкін.

18. Жарысты өткізуде толық қауіпсіздікқамтамасыз етілуі тиіс. Полигондар мен қашықтықтар жарысты өткізу қауіпсіздігіне сәйкес екендігі тексерілуі керек. Адам жүре алмайтын батпақты аймақтарды, ірі елді мекендерді, құрылыс алаңдарын, қарқынды қозғалыс тас жолдары мен ірі автомобиль магистралдарын, ағымдағы теміржолдарды кесіп өтетін қашықтықтарды жүргізуге тыйым салынған. Қатысушылар аялдайтын және тамақтанатын жерлерде су көздерінің ішуге жарамдылығы тексерілуі тиіс.

19. ТК (туристтік көпсайыс) бойынша жарыстар табиғи рельефтерде де, қолдан жасалған рельефтерде де жүргізілуі мүмкін.

20. «Қазақстан Республикасының спорт шебері» атағын алу үшін 3-кестеге сәйкес талаптарды орындау қажет.

21. СШҮ (спорт шеберлігіне үміткер), 1, 2, 3-спорттық разрядтардың және жасөспірім спорттық разрядының талаптарын орындау 4-кестеге сәйкес жүргізіледі.

22. Қазақстан Республикасының спорттық туризм федерациясының анықтауы бойынша жасөспірімдер арасында Қазақстан Республикасының Біріншілігінде, Кубогінде, Чемпионатында, сонымен қатар халықаралық, республикалық және аймақтық жарыс деңгейлерінде қашықтық класының талаптарын орындау барысында туристтік көпсайыс бойынша СШ (спорт шебері) атағы беріледі. Қашықтық класы 5-класқа сәйкес келуі және «Туристтік көпсайыс жарыстарының ережесіне» сәйкес анықталуы тиіс.

23. Туристтік көпсайыс бойынша СШ атағы мен СШҮ разрядын беруге арналған нормативтер екі түрлі қашықтықта

орындалады. Оның бірі жеке қашықтық болса, ал I-III және I жасөспірімдік – III жасөспірімдік разрядтар –бір қашықтықта орындалады.

Ескерту:норматив талаптарын бір жыл ішінде түрлі жарыстарда орындауға рұқсат беріледі.

24. 1-3 класының қашықтығында кемінде 4 топ (8 қатысушы) және 4-5 класының қашықтығында кемінде 6 топ (12 қатысушы) жарысты аяқтаған жағдайда ғана туристтік көпсайыс бойынша атақтар мендәрежелер беріледі. Ал егер бір жас деңгейіндегі жарыс қатысушылары спорттық біліктілігі мен нәтижелері бойынша кіші топтарға бөлінген болса, онда СШ разрядтық талаптары тек жоғары топқа ғана есептеледі.

25. Әрбір жеке қашықтық үшін жарыстың класы мен дәрежесі анықталады.

26. Жарыс қашықтығының дәрежесі бірінші алты орынды иеленген (4-5 класс қашықтықтары үшін) топ қатысушыларының жиынтық балдарымен және 1,5 коэффициенті бар алғашқы төрт орын иеленген (1-3 класс қашықтықтары үшін) топ қатысушыларының балдарының жиынтығымен анықталады. Дәреже, топтағы 4 адамды есептеу арқылы анықталады. Ал егер топтағы қатысушылар саны басқаша болса, онда топтың балдарының жиынтығын анықтау үшін орташа балл анықталады да, ол 4-ке көбейтіледі. Жарыстың жеке қашықтығы үшін алғашқы 12 қатысушының жинаған балл жиынтықтары 2-ге көбейтіледі (4-5 класс қашықтықтары үшін) және алғашқы 8 қатысушының жинаған балл жиынтықтары 3-ке көбейтіледі (1-3 класс қашықтықтары үшін). Спорттық разрядтарды баллмен бағалау 5-кестеде келтірілген.

27. Қолдан жасалған рельефте қашықтықты азаю жағына қарай (30%-дан аспайтын) техникалық күрделіліктерді сәйкесінше ұлғайта отырып (пропорциональдың) өзгертуге рұқсат беріледі.

Балалар-жасөспірімдер туризмінің дәрежелік жорықтарына жіберілу шарттары

Ескертулер:

1*. 1-ші деңгейлі қиындықтағышаңғы жорықтарынабалалар11 жастан бастап жылуы бар ғимараттарда түнеу шартымен ғана қатысуға рұқсат беріледі. Ал қалған жағдайларда шаңғы жорықтарына 12 жастан бастап қана рұқсат беріледі.

2. Бағдардың күрделілігін, барлық топтың дайындығын, МБК жетекшілерінің біліктілігін ескере отырып, дәрежелік емес жорықтарда

және 1-3 дәрежелі күрделіліктегі жорықтарда топ құрамына б-қосымшада ұсынылған жастан 1-2 жас төмен 25%-ға дейінгі қатысушылар алуға болады.

3. Тек 4 орынды катамарандарда жүретін, 2-4 дәрежелі қиындықтағы су жорықтарында қатысушылар саны 6-14 қатысушыны құрай алады.

4. Бірнеше туризм түрін қамтитын біріктірілген жорықтарды жүргізу барысында, бағдарларды жіктелген өткелдер арқылы өту барысында, маусымаралық жорықтарды жүргізу барысында, қауіпсіздікті шүбәсіз қамтамасыз ету арқылы МБК бағдарға, қатысушылар мен жетекшілердің жас ерекшеліктері және туристік тәжірибелеріне жоғары және қосымша талаптар қоя алады (12-15 кесте).

5. Дәрежелік емес жорықтарда және 1-3 дәрежелі қиындықтағы жорықтарда б-қосымшада көрсетілген жас мөлшерінен кіші жастағы топ жетекшілері мен балаларға қатысуға мүмкіндік бар.

6. Қатысушының жасы күнтізбелік жылмен анықталады, онда жерде қатысушының немесе жетекшінің жас мөлшері б-қосымшада көрсетілген жас мөлшеріне сәйкес келуі тиіс.

7. Білім алушылармен жорық бағдарына бірінші жүргізілетін аумақтарды қосу ұсынылмайды.

12-кесте

Маусым аралықтарында жүргізілетін, қиындығы жоғары аймақтардағы ұзақ жорықтар

Жорықтың қиындығы дәрежесі	Қатысушылардың ең кіші жасы	Қатысушылар мен жетекшінің орынбасарларының туристік тәжірибесі	Жетекші мен жетекшінің орынбасарының ең кіші жасы	Жетекшінің туристік тәжірибесі
Дәрежелік емес	14	Маусымаралықта I дәр.қ. жорығына немесе 3-ші деңгейлі күрделіліктегі жорыққа қатысу	20	Маусым аралықта II дәрежелі қиындықтағы жорыққа қатысу және I деңгейдегі қиын жорыққа

				басшылық ету
I дәр.к.	14	Маусымаралықта I дәр.к. жорыққа немесе 3-ші деңгейлі қиындықтағы жорыққа қатысу	21	II дәрежелі қиындықтағы жорыққа қатысу және I дәр.к. жорыққа басшылық ету немесе маусым аралығында күрделілігі 3-ші дең.к. жорыққа басшылық ету
II дәр.к.	15	Маусымаралықта II дәр.к. жорыққа немесе I дәр.к. жорыққа қатысу	22	III дәрежелі қиындықтағы жорыққа қатысу және маусым аралығында II дәр.к. жорыққа немесе I-дәр.к. жорыққа басшылық ету
III дәр.к.	16	Маусымаралықта III дәр.к. жорыққа немесе II дәр.к. жорыққа қатысу	23	IV дәрежелі қиындықтағы жорыққа қатысу және маусым аралығында III дәрежелі қиындықтағы жорыққа немесе II дәрежелі қиындықтағы жорыққа басшылық ету

Ескертулер: елдің әр түрлі аудандарында жорықтарды өткізудің оңтайлы мерзімдері анықталған. Жорықтарды өткізудің басқа уақыты маусымаралық болып саналады.

13-кесте

Жорықтардың классификациясы

	Жорықтардың қиындық дәрежесі					
	I	II	III	IV	V	VI
Жорықтардың ұзақтығы (күндер) кем емес	6	8	10	13	16	20
Жорықтардың	120	150	190	220	250	300

ұзақтығы кем емес км-мен - жаяу						
- шаңғы	130	160	200	220	250	300
- тау	100	120	140	150	160	160
- велосипедтік	250	400	600	750	900	1000
- су (еспелі кемеде)	150	160	170	180	190	190
-атты (ұзақтығы күнмен есептелгенде)	7	10	14-16	19-20	24-26	25-30
- ұзақтығыкм-мен	300	420	750	750	1000	15000

15-кесте

Спорттық жорықтар бойынша разрядтық талаптар

		Спорттық жорықтардың қиындық дәрежесі											
		I		II		III		IV		V		VI	
		У	Р	У	Р	У	Р	У	Р	У	Р	У	Р
СШ	Ер	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2		
	Әйел	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-		
СШҮ	Ер	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-		
	Әйел	-	-	-	-	-	1	1	-	1	-		
I		-	-	-	-	-	1	1	-	-	-		
II		-	1	1	-	-	-	-	-	-	-		
III		1	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
I жас.		бір рет IIIдеңгейлік қиындықтағы жорық жасау											
II жас.		бір рет IIдеңгейлік қиындықтағы жорық жасау											
III жас.		бір рет Iдеңгейлік қиындықтағы жорық жасау											

Аббревиатуралардың толық жазылуы

1. ҚР СБК- Қазақстан Республикасының спорттық бірыңғай классификациясы
2. ҚРТКСБК-Қазақстан Республикасының туристік көпсайысы бойынша спорттық бірыңғай классификациясы
3. БТК – Бас төрешілік комиссия
4. БКК – Бағдарлық біліктілік комиссиясы
5. ТЖК–Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігінің төтенше жағдайлар комитеті
6. ҚР ХСТФ– Қазақстан Республикасы спорт туризмінің ұлттық федерациясы

7. ҚР ІІМ ТЖК ТЖД – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі Төтенше жағдайлар комитетінің Төтенше жағдайлар департаменті

8. ҚР ІІМ ТЖКЖТЖ – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі Төтенше жағдайлар комитетінің Жедел-құтқару жасағы

9. ҚР ІІМ ІҚҚ – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Іздестіру-құтқару қызметі

10. РББК – Қазақстан Республикасы спорт туризмінің ұлттық федерациясының Республикалық бағдарлық-біліктілік комиссиясы

11. СЭС – Санитарлық-эпидемиологиялық станция

12. ОТД – Туризм түрі бойынша орташа туристік дайындық

13. ОНД – Туризм түрі бойынша орташа нұсқаулық дайындық

14. ТМ – Туристік көпсайыс

15. КҚ – көлік құралы

16. ҚТО – Қазақстанның туристік одағы

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 – Ш.
2. Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасында бала құқықтары туралы» Заңы 2002 жылғы 8 тамыздағы №345, 19 бап.
3. Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет туралы» Заңы 2001 жылғы 13 маусымдағы №211
4. Қазақстан Республикасының Көлік және коммуникация министрлігімен бекітілген автомобиль көлігімен жолаушыны және жүкті тасымалдау ережесі 2004 жылғы 10 наурыздағы №113-І («Автомобиль көлігімен жолаушыны және жүкті тасымалдау Ережесін бекіту туралы»).
5. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің «Балаларға қосымша білім беру ұйымдарының типтік қызметінің үлгілік ережелері» 2013 жылғы 14 маусымдағы № 228 бұйрығы
6. 2015-2018 жылдарға арналған Қазақстан Республикасында балалар және жасөспірімдер туризмін дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2015 жылғы 10 ақпандағы № 60 бұйрығымен бекітілген.
7. Алешин В.М. Карта в спортивном ориентировании/Алешин В. М.– М.: Физкультура и спорт, 2013. – 152 с.
8. Биржаков М.Б., Казаков Н.П. Безопасность в туризме: учебно-методическое пособие / М. Б. Биржаков, Н. П. Казаков. – СПб.: Герда, 2008. – 208 с.
9. Вяткин Л.А. Туризм и спортивное ориентирование: учебное пособие для вузов / Л.А.Вяткин, Е.В.Сидорчук. – 3-е изд., стер. – М.: Академия, 2008. – 208 с.
10. Вуколов В.Н., Никитинский Е.С. Приоритеты активного туризма (современные и прикладные аспекты развития активных видов туризма) // Республиканский научно-познавательный журнал «Мир путешествий».- 2010.- № 2 (7).- С. 18-21.
11. Горшков И.Д. Спортивно-оздоровительный туризм: Ярослав. гос. ун-т им. П. Г. Демидова. – Ярославль :ЯрГУ, 2014. – 60 с.
12. Долженко, Г. П. История туризма /Под редакцией Долженко Г.П., Путрик Ю. С. – Ростов н/Д.: МарТ; Феникс, 2010. – 304 с.
13. Никитинский Е.С. Туристік қызметтің құқықтық негіздері, Правовые основы туристской деятельности, Казахстанское туристское право // Туризм саласындағы нормативтік құқықтық жинағы, (Сборник нормативных правовых актов в сфере туризма).- Астана, 2009.- С. 255.

14. ҚР-ның спорттық туризм мен туристік көпсайыс республикалық федерациясының нормативтік құжаттары №12 2012 жылдың «17» желтоқсанындағы (Спорт және дене шынықтыру істері бойынша Қазақстан Республикасының АгенттігіҚТО Президиумы жарлығымен бекітілген)

15. Спорт және дене шынықтыру істері бойынша Қазақстан Республикасының Агенттігі Төрағасының спорттық атақтар, разрядтар және квалификациялық дәрежелерді тағайындау ережелерін бекіту бұйрығы 2014 жылдың 29 шілдесіндегі №300

16. Государственная система сертификации Республики Казахстан. ГОСТ РК «Туристско-экскурсионное обслуживание. Требования по обеспечению безопасности туристов и экскурсантов» СТ РК 1195-2004.

17. Қазақстан Республикасының спорттық туризм ұлттық федерациясының нормативтік құжаттары туристік бағдарлардың бірегей спорттық классификациясы <http://fetur.kz/normat1/>

18. Инструкция по организации и проведению туристских походов, экспедиций и экскурсий (путешествий) с учащимися, воспитанниками и студентами Российской Федерации» - приказ Министерства образования РСФМР от 13 июля 1992 года № 293

19. Сборник нормативных документов для организаторов летнего отдыха детей и подростков: учебно-методическое пособие. – Алматы: РУМЦДО МОН РК, 2007. – 51 с.

20. Сборник конспектов к учебной программе «Юный турист»: учебно-методическое пособие. – Брянск: ЦДиЮТиЭ, 2010. – 238 с.

21. Курилова В.И. Справочник для начинающего туриста/ Курилова В. И., Сермеев Б. В.. – Одесса: Маяк, 2010. – 184 с.

22. Маслов А.Г. Полевые туристские лагеря: учебно-методические пособия / А. Г. Маслов, Ю. С. Константинов, И. А. Дорогов. – М.: Владос, 2010. – 160 с.

23. Методические рекомендации по организации и проведению туристских походов с обучающимися /под общ. ред. М.М. Бостанджогло. – ФГБОУ ДОД «Федеральный центр детско-юношеского туризма и краеведения Российской Федерации». – М.: Изд-во «Канцлер», 2015, - 24 с.

24. Никишин Л.Ф. Туризм и здоровье / Л. Ф. Никишин, А. А. Коструб. – Киев: Здоровья, 1991. – 224 с.

25. Положение о маршрутно-квалификационных комиссиях образовательных учреждений (МКК)», приказ Министерства образования Российской Федерации от 28 апреля 1995 года № 223.

26. Правила оформления маршрутов образовательно-туристских

походов. Методические рекомендации / Сост. М.В. Кацупий. – Хабаровск: КГБОУ ДО ХКЦРТДиЮ, 2016. – 12 с.

27. Соловьев С.С. Безопасный отдых и туризм: учебное пособие для вузов / С. С. Соловьев. – М.: Академия, 2008. – 284 с.

28. Спортивно-оздоровительный туризм: Учебник / Под общ. ред. Ю.Н.Федорова. – М.: Советский спорт, 2012. – 364 с.

29. Тыкул В.И. Спортивное ориентирование: Пособие для руководителей кружков и внешкольных организации образования /Тыкул В.И. – М.: Просвещение, 2010. – 159 с.

30. Уилсон Н. Руководство по ориентированию на местности. Выбор маршрута и планирование путешествия. Навигация с помощью карт, компаса и природных объектов: пер. с англ. / Н. Уилсон. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 345 с.

31. Шиянов Л.П. Походы выходного дня / Шиянов Л. П., Рогаткин А. В. – М. : Профиздат, 1992. – 79 с.

32. Штюмер Ю. А. Опасности в туризме, мнимые и действительные. – М.: Физкультура и спорт, 2008. – 100 с.

33. <http://kzbydocs.com>

34. <http://rudocs.exdat.com>

35. <http://podelise.ru>

36. <https://ru.wikipedia.org>

37. <http://russia-in-us.com>

Введение

В Казахстане развитие туризма рассматривается как существенная составляющая инновационного развития страны в долгосрочной перспективе, экономически выгодная и экологически безопасная отрасль национальной экономики. Одним из приоритетных направлений внутреннего туризма является развитие активных видов детско-юношеского туризма. Именно детско-юношеский туризм формирует такие черты характера, как целеустремленность и настойчивость, мужество и упорство, самостоятельность и инициатива, решительность и смелость, которые так ценят подростки. Приобщению детей к истории, культурному наследию своего народа, своей страны способствует организация походов, экспедиций и экскурсий школьников.

Туризм, как никакая другая форма воспитательной работы, позволяет эффективно решать задачи через подлинное самоуправление и самообслуживание детей. В походах, экспедициях создаются уникальные условия автономности жизнедеятельности детей и подростков, которые ставят коллектив и его отдельных членов перед неизбежностью самостоятельно оценивать ситуацию, принимать решения и самостоятельно действовать. Среди разновидностей спортивно-оздоровительного туризма наибольшую популярность имеет пеший туризм – им хотели бы заниматься 41% опрошенных, 36% респондентов предпочли бы занятия горным туризмом, скалолазанием, 23% - водным.

Туристско-краеведческие маршруты по Казахстану хотели бы посетить 57% опрошенных. За последние десять лет наблюдается положительная динамика развития детско-юношеского туризма (2004 г. – станций – 9, охват 5033 ребенка, 2016 г. – станций – 36, охват - 19 532 ребенка).

Проводятся республиканские и областные соревнования, слеты и конкурсы туристско-краеведческой направленности. Проведение таких мероприятий способствует развитию творческих способностей, формированию устойчивых интересов и ранней профессиональной ориентации детей и подростков.

Традиционным становится обмен информацией о развитии детско-юношеского туризма между акиматом Мангистауской области и администрацией г. Байконур в рамках проведения ежегодного международного форума «Развитие туризма в Прикаспийском регионе». На базе областного центра «Экотуризм и краеведение» Павлодарской области успешно реализуется проект туристской экспедиции «Менің Отаным - Қазақстан». Учебный процесс данного центра ориентирован на достижение высоких личных и командных

результатов в краеведческой работе, а также туристско-спортивных навыках. Юные ориентировщики и скалолазы Казахстана являются чемпионами и призерами Азии, Европы, мировых кубков и первенств.

Свыше 800 тысяч детей и подростков участвуют в реализации различных программ туристско-краеведческого движения учащихся «Атамекен», «Болашақ», «Жас Ұрпақ», «Шұғыла», «Туған елге - тағзым» и др.

В рамках туристско-краеведческой экспедиции школьников «Менің Отаным - Қазақстан» ежегодно проводятся десятки пеших, лыжных, водных, велосипедных походов, экспедиций и экскурсий по самым различным маршрутам, в которых участвуют тысячи юных туристов и их взрослых наставников. Проводятся разнообразные соревнования, турниры, слеты и прочие акции в сфере спортивного, краеведческого, оздоровительного туризма, экологии, геологии.

Организуются экскурсии школьников «От достопримечательностей родного края - к святыням Казахстана», начиная от местных природных и исторических памятников до столицы нашей Родины – г. Астаны и других регионов страны. Одним из эффективных методов решения физического, духовного и социального оздоровления, познания Родины, раскрытия творческого потенциала и усовершенствования спортивных достижений является активное привлечение детей и молодёжи к спортивно-оздоровительным передвижным палаточным лагерям и путешествиям. Ежегодно в республике организуется свыше **1600** профильных, юрточных, палаточных лагерей, в которых получают туристские навыки и оздоравливаются более **170 тысяч** детей.

Солидный арсенал различных форм туристско-краеведческой деятельности накопил Западно-Казахстанский областной Центр детско-юношеского туризма и экологии. Созданный в 1960 году, к настоящему времени он стал одним из ведущих организаций дополнительного образования Казахстана в этой сфере. Из 36 центров туризма 14 – в Западно-Казахстанской области.

Особую популярность получила водная экспедиция школьников «Жайық - Урал». За прошедшее время она преобразовалась из агитационно-пропагандистской акции в комплексную туристско-экологическую экспедицию со своей системой и структурой, стала мощным стержнем экологического движения, объединяющего значительное количество молодежи как Западного Казахстана, так и прилегающих к Уралу и его пойме других регионов России.

В программу этого мероприятия входят эколого-краеведческая экспедиция «Малые реки Приуралья», акции «Таза ауыл», «Зеленый парус Приуралья», «Посади свое дерево, турист», соревнования по

спортивной орнитологии и экологическая экспедиция «Памятники природы ЗКО».

Большое преимущество туристских походов, экспедиций и экскурсий с обучающимися перед другими видами деятельности, которые доступны на современном этапе развития общества, заключается в предоставлении возможностей активного, неограниченного, эмоционально-деятельного познания окружающего мира и реального положения ребенка в окружающей действительности. В данном виде деятельности в нашей стране накоплен и отработан многолетний практический, конструктивный опыт, выработана система познавательной деятельности в туристских походах и других формах.

В рамках туристско-краеведческих экспедиций школьников желательно ежегодно проводить пешие, лыжные, водные, велосипедные походы, экспедиции и экскурсии по самым различным маршрутам.

Важно активизировать организацию экскурсий и экспедиций школьников по следующим темам: «От достопримечательностей родного края - к святыням Казахстана», «Улы Дала Елі», «Казахстан - моя золотая колыбель», «Твой первый в жизни перевал», «Золотой компас» и др., начиная от местных природных и исторических памятников до столицы нашей Родины – г. Астаны и других регионов страны.

Сегодня в ряде регионов республики сложилась практика реализации эффективных мер по развитию туристско-краеведческого направления дополнительного образования детей. Вместе с тем, анализ ситуации и факторов, влияющих на развитие детско-юношеского туризма в Республике Казахстан, позволяет обозначить основные причины, затрудняющие ускоренное развитие данного направления в республике.

Вопросы удовлетворения потребностей детей и юношества в их физическом и нравственном развитии, приобщения к духовной культуре своего народа, изучения исторического прошлого страны не могут быть решены без совершенствования нормативной правовой системы детско-юношеского туризма. Отсутствие в республике утвержденных инструкций по организации и проведению туристских походов, экспедиций и экскурсий с обучающимися на территории Республики Казахстан является актуальной проблемой. В этой связи, возникла необходимость разработать данные методические рекомендации по организации и проведению туристских походов, экспедиций и экскурсий с обучающимися на территории Казахстана.

Региональные аспекты развития детско-юношеского туризма в современных условиях

Детско-юношеский туризм – это одна из эффективных форм организации содержательного отдыха и занятости молодого поколения. В новых условиях развития мировой экономики туризм, в том числе и детско-юношеский, становится одной из ведущих и динамично развивающихся отраслей. В мировой практике самостоятельное туристское движение и детско-юношеский туризм представляют собой уникальное социальное явление.

Детско-юношеский туризм необходимо рассматривать как педагогическую систему и отметить, что равнозначными его составляющими являются дополнительное образование детей и туристско-краеведческая деятельность.

Детско-юношеский туризм - это многоуровневая система разнообразных видов совместной деятельности детей и взрослых, что предусматривает выполнение следующих задач:

- способствовать возрождению духовности, национального сознания, любви к родной стране у подрастающего поколения;

- повышать результативность обучения и воспитания с помощью ярких примеров из окружающей среды;

- осуществлять личностное развитие каждого обучающегося;

- способствовать оздоровлению, повышению уровня физической подготовленности детей, подростков и молодежи;

- научить рационально, без ущерба природе собирать коллекции, ценные природные материалы;

- развивать умение пополнять собранными во время походов и экскурсий материалами, краеведческие музеи или уголки, создавать новые;

- научить постоянно, следить за экологическим состоянием окружающей среды и своевременно знакомить с результатами исследований общественность.

Отличительными признаками этой деятельности являются: передвижение в пространстве, активное взаимодействие с окружающим миром, высокая степень самостоятельности и познавательной активности участников, сочетание умственного и физического труда.

Сейчас особую актуальность туристско-краеведческая деятельность приобретает в системе учебно-воспитательной работы в образовательных организациях. Она предусматривает исследование родного края во взаимосвязи с изучением глобальных и региональных особенностей окружающей среды, создает условия для использования краеведческого материала в учебно-воспитательной работе, обеспечивает применение приобретенных знаний, умений и навыков.

Туристский поход предполагает прохождение нового, заранее разработанного или известного маршрута с определенными целями: познавательными, оздоровительными, спортивными, учебными, тренировочными и другими.

Основными видами походов в активном туризме являются поход выходного дня (далее - ПВД), однодневные, двух-трех дневные походы, многодневные - степенной, категорийный или сложный. Категорийные походы планируются в зависимости от физической подготовленности туристов.

Специфика туристских походов, экспедиций и экскурсий с обучающимися определяется не только особым контингентом, но и наличием набора условий, объективно представляющих опасность для здоровья, жизни детей и подростков (горы, леса, вода и т.д.). Активные виды детско-юношеского туризма могут удовлетворять потребности, которые обуславливаются организацией туристского путешествия при использовании средств размещения, иметь ту или иную продолжительность путешествия, определенный состав группы, способ передвижения, выражаться в организационных формах и основываться на принципах формирования цены туристского продукта.

Заблаговременное продумывание и планирование мероприятий в походе, экспедиции и экскурсии является основой успешного, интересного и безаварийного путешествия. В этих туристских мероприятиях все взаимосвязано: цель определяет маршрут, состав группы; время проведения - особенности комплектования личного и группового снаряжения; от распределения обязанностей среди участников зависят разработка маршрута, сбор сведений о маршруте, организация и проведение.

Например, очередность этапов подготовки к походу включает следующие этапы:

- определение цели похода;
- определение района похода;
- сбор сведений о районе путешествия;
- разработка маршрута;
- составление календарного плана и графика похода;
- составление сметы похода;
- подбор группы участников;
- распределение обязанностей среди участников похода;
- подбор личного снаряжения;
- подбор группового снаряжения;
- организация питания;
- оформление документации похода;
- подведение итогов похода.

Определение цели похода. Цели бывают:

оздоровительные;
познавательные;
учебные;
спортивные (повысить туристскую квалификацию, совершенствовать навыки туристской техники);
природоохранные (установить кормушки для птиц, очистить от мусора родники);
тренировочные (подготовиться к более сложным походам) и другие.

Важно, чтобы каждый участник осознал цель, мотивацию похода, что дает возможность исключить ошибки в комплектовании группы. Дети и подростки, объединенные единой целью, лучше выдерживают возможные или запланированные трудности экстремальных ситуаций.

Подбор группы участников похода. При комплектовании группы необходимо соблюдать определенные требования. Необходимо, чтобы дети были одной возрастной группы, имели примерно одинаковую физическую подготовленность, общие интересы, что позволит разрабатывать единые нормы переходов, перенос грузов. По количеству рекомендуется формировать средние туристские группы в количестве 10-15 человек. Небольшая численность группы положительно влияет на психологический климат, что создает благоприятную обстановку во время прохождения маршрута. Такой группой легче управлять, что позволяет руководителям держать под контролем действия участников на маршруте. При организации бивака с небольшой группой можно быстро и достаточно компактно устраивать лагерь, а при прохождении сложных и опасных участков маршрута организовывать страховку. Численность группы определяется видом туризма, категорией сложности похода, его целями, особенностями района путешествия. Одна из главных причин, определяющих численность группы, обеспечение безопасности прохождения сложных участков маршрута.

Любой поход будет интересным и познавательным, если заранее предоставить туристам информацию о районе маршрута. Это кропотливая работа, так как необходимо изучить специализированную литературу, информацию о достопримечательностях тех или иных мест, туристские карты с особенностями маршрутов. Подготовка группы и выбор маршрута составляет основу похода.

Районы похода выбираются исходя из цели похода и времени года. Участникам похода необходимо показать достопримечательности родного края, познакомить с его историей. Готовясь к категорийным походам, выбрать район похода гораздо сложнее. Для выбора района необходимо изучить топографические карты, где предполагается провести маршрут.

Собрав общие сведения, и выполнив оценку ресурсов для организации похода, приступают к детальной разработке маршрута, используя крупномасштабные и среднемасштабные карты. Прежде всего, определяются количество ходовых дней, протяженность маршрута, а также сложность категории похода, которую туристы смогут преодолеть за эти дни. Линия маршрута наносится на карту, указываются места предполагаемых остановок и ночевки, описываются сложные участки, перевалы, а также определяются экскурсионные объекты для показа туристам.

В туристских группах, где участники самостоятельно организуют поход, распределяются функциональные обязанности. Руководитель группы - наиболее опытный и пользующийся авторитетом турист или подготовленный инструктор. Он отвечает за безопасность, организацию и проведение туристских походов, экспедиций и экскурсий с обучающимися. Завхоз по питанию разрабатывает походное меню, калорийность, разнообразие, организует приобретение продуктов, их упаковку, контролирует их расход в пути. В обязанности заместителя руководителя входят подбор и подготовка палаток, группового и специального снаряжения. Медицинский работник следит за состоянием участников и в случае необходимости оказывает медицинскую помощь.

На туристском плановом маршруте участники обеспечиваются всем необходимым: туристским снаряжением, размещением, питанием, культурно-массовыми мероприятиями, экскурсионной программой.

Организация и проведение туристских походов, экспедиций и экскурсий с обучающимися проводится в соответствии с законодательством Республики Казахстан, Гражданским кодексом Республики Казахстан, и другими нормативными правовыми документами.

Участники туристских походов, экспедиций и экскурсий должны **знать:**

- факторы природной среды, влияющие на безопасность прохождения маршрута и состояние своего организма;
- представлять опасности и трудности на маршрутах;
- рассчитывать свои возможности в оказании самостоятельной помощи себе или пострадавшему до прибытия спасателей;
- знать признаки переутомления, переохлаждения и обморожения.

Участники туристских походов, экспедиций и экскурсий должны **уметь:**

- осуществлять контроль за своим здоровьем;
- оценивать уровень своей подготовленности;
- своим поведением, действиями на маршруте способствовать установлению дружеских отношений с другими туристскими группами

и местными жителями, учитывать их традиции, обычаи и особенности культуры;

нести ответственность за безопасность и не совершать противоправных действий;

предпринимать меры по предупреждению и ликвидации аварийной ситуации;

оказывать первую доврачебную медицинскую помощь пострадавшим;

оформлять маршрутные документы.

Маршруты туристских походов, экспедиций и экскурсий с обучающимися определяются следующими критериями:

район путешествия должен быть доступным (существующая транспортная сеть должна обеспечивать быстрое надежное его достижение);

маршрут должен быть коротким, интересным (разнообразным) и достаточно простым.

Общими отличительными чертами европейских детских и молодежных центров туризма является богатая экскурсионно-познавательная программа с широким спектром спортивно-оздоровительных услуг.

В учебных заведениях **Англии, Франции, Германии, Австрии** и других стран при изучении отдельных предметов педагоги используют в работе с учащимися пешеходные прогулки и поездки в окрестности. Такие методы позволяют обучающемуся приобрести и максимально реализовать потребность в познании и творчестве, самореализоваться и самоопределиваться личностно и профессионально.

В целях обеспечения многостороннего развития личности во **Франции** и других европейских странах широко практикуется и щедро субсидируется бюджетными средствами образовательный молодежный туризм.

В **Словакии** успешно реализуются и пользуются спросом, как у родителей, так и у детей программы детского туризма с включением экскурсий по таинственным пещерам, виндсерфинга, верховой езды или скалолазания.

В **Японии** во время школьных каникул ученики выезжают для обучения различным народным промыслам. Такие экскурсии, с одной стороны, воспитывают уважение к труду, расширяют представления школьников об экономическом потенциале страны. Они могут быть совмещены с рассказами об истории тех или иных отраслей, а также о программах развития страны. С другой стороны, подобные поездки могут иметь важную утилитарную цель - помочь школьникам с выбором будущей специальности.

Особую популярность среди молодежи в **Канаде, Кении, США, Китае** приобретает посещение заповедников и национальных парков.

Детско-юношеский туризм стал неотъемлемой чертой образа жизни молодого поколения в **Германии**. К услугам молодежи — широкая сеть молодежных туристских баз внутри самой Германии (более 600, они объединены в Союз германских молодежных туристских баз), расположенных, как правило, в наиболее живописных местах, а также свыше 400 домов для юных любителей природы, пребывание в которых обходится молодым немцам весьма недорого.

Также можно отметить, что детско-юношеский туризм сегодня становится всё более востребованным направлением активного отдыха в **Греции**. В этой сфере страна имеет сильные позиции и предлагает обширный перечень услуг, среди которых - разработка программ и приём команд, делегаций; подготовка туристской базы для проведения учебно-тренировочных сборов отдельных команд; подготовка и проведение соревнований; предоставление широкого спектра услуг участникам традиционных международных соревнований, проходящих на территории Греции, а также организация отдыха детей в ходе и по окончании туристского сезона. Кроме того, оказываются следующие виды услуг:

- аренда оборудования и инвентаря, создание необходимых условий для учебно-тренировочных сборов;

- оказание помощи в налаживании контактов с федерациями, клубами и школами;

- бронирование гостиниц, организация трансферов и специального питания для детей;

- организация культурного отдыха и досуга;

- оказание практической помощи участникам различных международных конференций, семинаров и симпозиумов по различным видам туризма.

Для занятий виндсерфингом в Греции имеются все необходимые условия: отличный климат, прекрасные природные условия, подходящие места с живописными видами и современными пляжами. Практически на любом пляже Греции можно арендовать необходимое для занятия серфингом снаряжение, а в специализированных школах проводят уроки по основам укрощения волн. Лучшее время для серфинга в Греции - весна, лето и осень, а лучшие регионы - острова Эгейского моря, обдуваемые летними ветрами: Родос, Лefкада, Наксос, Парос, Кос, Миконос, Крит, Иос. Греческие моря считаются самыми чистыми в Средиземноморье. В Греции существует множество центров и школ подводного плавания, расположенных в Аттике, на Крите, островах Киклад, Додеканис, Эвбее, Ионических островах, Македонии, Пелопоннесе, островах Южных и Северных Спорад.

В Греции, где горы составляют значительную часть живописных пейзажей, есть много красивых горных речек с бурными реками. Для поклонников рафтинга предлагаются программы, которые подойдут как для новичков, так и для тех, кто увлекается профессиональным рафтингом. Выбирая наиболее интересные участки порога, организаторы стараются, чтобы их прохождение было запоминающимся и эмоциональным. Великолепные пейзажи Греции, суровые скалы с водопадами, нетронутая природа надолго останутся в памяти участников путешествия.

Главная физико-географическая особенность **Румынии** - Карпатская горная система. Южные Карпаты и, в особенности, массивы Пятра Краюлуй, Бучеджь и Фэгэраш достаточно освоены юными туристами. Путешествуют не только румыны, часто встречаются группы из Польши, Чехии, Германии. В горах развита система туристского обслуживания: приюты (рефуджии), горные отели, хорошие подъезды и канатные дороги. Тропы, как правило, маркированы краской или двухметровыми полосатыми столбиками (для зимы). Иногда в опасных и сложных местах маркированных троп навешены страховочные цепи или тросы. Тем не менее, проложить полностью автономный маршрут нетрудно, хотя при необходимости до ближайшего населенного пункта можно добраться за полдня. В Румынии существует горно-спасательная служба Салвамонт (Salvamont). Правила поведения в горах довольно либеральны: заповедником является только Ретезат, в остальных местах, например, в национальных парках, указаны места разрешения ночевки, размещения палаток и костров. Информацию о маршрутах можно найти в специальной литературе, которая имеется в румынских книжных магазинах, или в Салвамонте.

Зимний туризм в **Южных Карпатах** осложняется повышенной лавиноопасностью склонов, по которым проходят основные маркированные маршруты. Движение по многим тропам не рекомендуется или запрещено. Тем не менее остаются очень широкие возможности для развития детско-юношеского туризма. Гражданам Республики Казахстан требуется виза. Вместе с загранпаспортами необходимо иметь полисы медицинского страхования на весь срок пребывания в Румынии, а также минимальную сумму денег, официально 240 \$ на человека.

В **России** детско-юношеский туризм представляет массовый характер. Многочисленные детские и молодежные туристские клубы, центры, станции и объединения, используя богатое историческое наследие, памятники культуры и уникальность природных ресурсов, организуют туристские походы различных категорий сложности; сплавы по рекам и озерам; пешие и конные путешествия;

туристические поездки с экскурсионным обслуживанием и многие другие виды активного отдыха для детей, подростков и молодежи. Самую активную роль в организации этой работы играют центры детского и юношеского туризма.

Следует отметить, что по уровню взаимодействия государственных и негосударственных организаций Российской Федерации можно ставить в пример другим регионам. Например, общую координацию работы по развитию детско-юношеского туризма в Краснодарском крае осуществляет Краевая станция юных туристов. Детский туризм, как средство воспитательного воздействия на подростков из неблагополучных семей, активно развивает Краснодарская региональная детская общественная организация «Клуб ЮНЕСКО» (г. Туапсе). Основным мероприятием объединения является традиционная летняя комплексная экспедиция «Тропа», проводимая с 1966 года в горных районах Краснодарского края. В экспедиции, проведенной этим общественным объединением, принимают участие дети в возрасте 8 – 14 лет из Самары и Самарской области, Санкт-Петербурга, Новосибирска, Екатеринбурга, Волгограда. В результате экспедиции силами участников было проложено 14 км горной тропы, соединяющей истоки реки Небуг с осевой линией Главного Кавказского хребта.

Другой особенностью работы является зарождение новых традиций. К ним относится, например, ежегодный Фестиваль туристской песни имени В. Грушина, который проводится в Самарской области. Валерий Грушин, именем которого назван фестиваль, - член туристской секции Куйбышевского авиационного института, погиб спасая детей на реке Уде в Саянах, где группа осуществляла сплав.

Страны **Юго-Восточной Азии** известны во всем мире как замечательные места для активного отдыха детей на природе и экотуризма. Здесь популярны походы в джунгли, подъемы по отвесным скалам, сплавы на плотах и рафтах по бурным рекам, дайвинг в спокойных водах морей, полеты на парашюте и многие другие виды детско-юношеского туризма.

Скаутское движение зародилось в **Англии** в 1907 году, его основателем стал Роберт Баден-Пауэлл. Слово «скаут» английское и переводится как «разведчик». Скаутское движение – это всемирная детско-юношеская организация, которая занимается комплексным развитием молодежи. Основная цель скаутского движения – это воспитание в детях патриотизма, гражданской ответственности, организованности, характера и уверенности в себе.

Развитие скаутского движения в **США** получило благодаря усилиям Уильяма Бойса. Он приехал в Лондон в 1909 году по вопросам бизнеса. Заблудившись на Лондонских улицах, коммерсант спросил

дорогу у мальчика. Ребенок с готовностью объяснил, как найти нужный адрес, и лично проводил бизнесмена до места. От денег парнишка отказался, с гордостью сказав, что он бойскаут, а помощь людям – его обязанность.

Бойс заинтересовался скаутами и начал активно изучать их историю, идеи, устав. Детская организация покорила бизнесмена, и, вернувшись в Америку, он основал скаутское движение 8 февраля 1910 года. Первоначально в организации состояли только мальчики, бойскауты, но в 1950 году в скауты стали принимать и девочек – герлскаутов.

Организация имеет четкую иерархию, систему наград и отличий. Скаутом может стать любой ребенок от 6 до 18 лет, независимо от национальности, достатка, здоровья и образования. Помимо общих идей и принципов скаутов обучают практическим навыкам выживания: ориентированию в лесу, способам добычи огня, плаванию, скалолазанию. Для девочек делается упор на усиление женской социальной значимости.

Скаутская организация создана на общественных началах и зависит от членских взносов, пожертвований и спонсорской помощи.

В организации до мелочей продуманы всевозможные атрибуты скаутинга. Девиз «Будь готов!» придумал сам Баден-Пауэлл. Основатель движения взял фразу из своей патриотической статьи о бойскаутах. Полностью лозунг звучал, как «будь готов умереть за родину... выходя из дома, не думай, вернешься ли ты живым».

Для воспитания молодежи в духе скаутинга применяется специальный метод: каждый скаут добровольно обещает исполнять клятву, устанавливается конкретный стиль поведения, который можно выразить словами: «твори добро и не делай зла». Скаутский метод строится на трех принципах: осознании своего долга перед Богом, гражданского долга и долга перед самим собой. Все скауты делятся на небольшие группы, патрули. Каждый патруль имеет вымпел и клич. Все программы, проекты, игры нацелены на развитие гражданской ответственности, долга, духовного и личностного роста детей:

регулярная активная деятельность на природе, в первую очередь в скаутских лагерях;

крепкие традиции, возникшие во время создания организации;

практическое обучение и применение навыков в жизни;

постоянное руководство и помощь со стороны взрослых;

строгое соблюдение скаутских законов и устава: быть честным, вежливым, трудолюбивым, скромным и прочие.

Скауты имеют свою эмблему в виде лилии, особое рукопожатие левой рукой, салют для торжественных случаев, форму с галстуком, знаки отличия в виде нашивок и значков.

Современные скауты в **Америке** - крупнейшая организация детей и молодежи. За все время существования движения в США скаутами стали более 110 миллионов американцев. Сегодня в нее входит более 3 миллионов детей и 1 миллиона взрослых. Многие сотрудники организации работают на безвозмездной основе.

Мировая статистика показывает, что через скаутскую организацию проходит до 5% молодежи страны, но гораздо более значительный процент бывших участников скаутской организации среди руководителей крупных фирм, политических партий. Закономерность этих показателей вполне объяснима, скаутинг настраивает участников на активную жизненную позицию, стремление достичь успеха в избранном виде деятельности, воспитывает самодисциплину, требовательность к себе, учит лидерству.

Всего в настоящее время скаутинг объединяет во всем мире более 38 миллионов человек в 217 странах. Скаутские организации объединены во Всемирную организацию скаутского движения.

Таким образом, можно отметить, что функции и задачи туристско-краеведческой деятельности чрезвычайно многообразны. Туристско-краеведческая работа с детьми и подростками является одним из эффективных средств комплексного воздействия на формирование всесторонне развитой личности. В процессе туристско-краеведческой деятельности при правильном педагогическом построении на личность интегрируются все виды воспитания: патриотическое, нравственное, трудовое, эстетическое, физическое, экологическое; значительно расширяется кругозор, развивается познавательная активность, укрепляется здоровье, рационально используется свободное время, воспитываются волевые и нравственные качества – коллективизм, инициатива и самостоятельность.

В силу специфики туристско-краеведческой деятельности, связанной с организацией и проведением туристских походов, экспедиций, соревнований и слетов в природных условиях, обучающимся приходится преодолевать разнообразные естественные препятствия, сталкиваться с опасностями, трудностями. На туристском маршруте и на дистанции соревнований по туризму, спортивному ориентированию обучающимся преодолевают крутые, снежные, осыпные, травянистые склоны и перевалы, порожистые реки, болота, завалы и чащи, на которых могут возникнуть трудности, опасности, экстремальные и даже аварийные ситуации.

Осуществление мер по обеспечению безопасности, предупреждению травматизма и аварийных ситуаций при проведении туристско-краеведческих мероприятий, в том числе походов, экспедиций, экскурсий, соревнований и слетов, учебно-тренировочных занятий по туризму и спортивному ориентированию является

важнейшим условием их успешного проведения. В этой связи, разработан проект Инструкций по организации и проведению туристских походов, экспедиций и экскурсий с обучающимися на территории Казахстана.

ПРОЕКТ

Инструкции по организации и проведению туристских походов, экспедиций и экскурсий с обучающимися на территории Казахстана

1. Общие положения

1. Инструкции по организации и проведению туристских походов, экспедиций и экскурсий с обучающимися на территории Казахстана (далее – Инструкция) разработаны на основе законов Республики Казахстан «Об образовании», «О правах ребенка», «О туристской деятельности в Республике Казахстан» и других нормативных правовых документов.

2. Инструкции рекомендованы для юридических и физических лиц, организующих и совершающих туристские походы, экспедиции и экскурсии с обучающимися на территории Республики Казахстан.

3. Основные понятия, используемые в Инструкциях:

1) Туристская прогулка – это непродолжительный по времени (1-4 часа) групповой выход обучающихся активным способом передвижения по территории населенного пункта или в его окрестностях с целью отдыха и познания.

2) Туристский поход – это организованное прохождение группой обучающихся определенного маршрута активными способами передвижения с целями познания, воспитания, оздоровления, физического и спортивного развития, выполнения общественно полезной и краеведческой работы в пути, познавательно-исследовательскими, рекреационными, спортивными целями, определенных спортивно-туристских нормативов, отработки военно-прикладных навыков, содержательного отдыха.

3) Туристская экспедиция - прохождение маршрута в природной среде туристской группой в целях изучения территории, одного или нескольких объектов, выполнение общественно-полезной, поисковой, научно-исследовательской и иной деятельности продолжительностью 2 дня и более, с использованием активных и комбинированных средств передвижения.

4) Туристская экскурсия (лат. Excursio - прогулка, поездка) - это организованная коллективная, групповая, индивидуальная поездка, прогулка или посещение объектов (музея, достопримечательного места, выставки, предприятия, памятников культуры, истории, природы и др.) в образовательных, научных, спортивных или рекреационных целях под руководством экскурсовода.

5) Экскурсионная деятельность - деятельность по организации посещений туристских ресурсов в познавательных целях в стране или месте временного пребывания, которая не предусматривает услуги по размещению (ночевке) туристов и охватывает период не более двадцати четырех часов.

6) Экспедиция туристская (лат. *expeditio* - поход):

поход или несколько походов с взаимосвязанными маршрутами, выполняемые с целью изучения и освоения перспективных для туризма районов, разработки новых маршрутов, уточнения классификации существующих туристских маршрутов и их отдельных элементов (в т.ч. препятствий), сбора информации и разработки рекомендаций по природоохранной деятельности, испытания новых видов туристского снаряжения, разработки мер безопасности и т.д.;

мероприятия краеведческого, поискового, воспитательного характера, в качестве обязательного компонента включают туристский поход.

7) Туристские лагеря - палаточные лагеря, проводимые в полевых условиях по различным видам туризма и краеведения (водный, пеший, горный и т.п.) с практической отработкой туристских навыков на основе теоретических знаний, полученных обучающимися в объединениях туристско-краеведческой направленности.

8) База туристская – предприятие индустрии гостеприимства, находящееся на туристском маршруте и специально приспособленное для размещения туристов и их подготовки к туристскому походу.

9) Бивак, бивуак (от фр. bivouac) - место расположения людей для ночлега или отдыха в условиях естественной природной среды. Организация бивуака является необходимым и обязательным элементом видов спорта, связанных с преодолением природных препятствий (альпинизм, скалолазание, туризм, спелеология), в связи с необходимостью длительного пребывания в естественной природной среде.

10) Базовый лагерь - многократно используемый бивуак. Служит исходной точкой для учебных и тренировочных занятий, радиальных походов, перевалочным пунктом между относительно лёгкими подходами и технически сложными участками маршрутов. Базовый лагерь организуют участники учебных мероприятий, туриад, туристских походов с детьми. Место для базового лагеря выбирают с учётом

максимальной безопасности и комфортности; оно должно быть достаточно удалено от возможных путей схода камней, лавин, селей, водных потоков, подтопления водой.

11) Безопасность - основной критерий оценки качества категорийных туристских маршрутов. Обеспечение безопасности предусматривает выполнение обширного комплекса работ и мероприятий в общей системе организации, подготовки и проведения туристских маршрутов, путешествий, соревнований. К ним относятся: физическая, тактическая, техническая и специальная подготовка участников и руководителей походов; разведка, разработка и оборудование туристских маршрутов, а также мест проведения соревнований и тренировок; материально-техническое и медицинское обеспечение туристских групп; организация туристских консультаций, проверок и контроля; оказание (при необходимости) оперативной помощи, проведение поисково-спасательных работ и т.д. Необходимость и результативность тех или иных мероприятий по обеспечению безопасности определяются в каждом отдельном случае с учётом особенностей вида туризма, конкретной обстановки на маршруте.

12) График движения - последовательное распределение во времени этапов прохождения маршрута, выраженное в табличной или графической форме. В туристской практике различают планируемый и исполнительный график движения. Планируемый график движения разрабатывается при подготовке туристского похода и в сокращённом виде входит в состав маршрутной книжки. Исполнительный график движения составляется во время похода или непосредственно после похода и включается в отчет о походе. В графике движения указываются начало и конец каждого этапа пути, его протяжённость, время прохождения этапов, выраженное в часах и минутах, высотные отметки или перепад высот, а также характер пути, применявшаяся техника движения и страховки, опасные места и достопримечательности с привязками по времени и ориентирами.

13) Дневник туристский - последовательная по времени запись событий туристского маршрута. Ведётся регулярно в процессе наблюдений руководителем, специально выделенным участником похода (летописцем) или поочередно всеми членами туристской группы.

14) Документы маршрутные - текстовые и графические материалы, необходимые для оформления и прохождения маршрута туристского похода.

К маршрутным документам относятся:

маршрутный лист, книжка, карты, схемы и другие;

описание маршрута и отдельных его частей или путеводители;

пропуск для посещения заказников, заповедников и других территорий с ограниченной доступностью;

дневник туристский и отчёт о походе, представленный в письменной форме. За составление, получение и качество маршрутных документов отвечает руководитель похода.

Классифицированный маршрут – маршрут самодеятельного или планового туризма, соответствующий одной из категорий сложности.

15) Категория сложности туристского маршрута, похода определяется совокупностью классификационных признаков: продолжительностью, протяжённостью, технической сложностью маршрута, зависящей от характера, количества и разнообразия препятствий.

16) Категория трудности - классификационный показатель, характеризующий степень трудности преодоления отдельных препятствий на маршрутах. В зависимости от трудности преодолеваемых препятствий, района похода, автономности, новизны, протяженности маршрута и ряда других его факторов, характерных для разных видов спортивного туризма, по возрастающей сложности походы разделяются на походы выходного дня, походы от 1 до 3 степени сложности и категорийные походы - от 1 до 6 категорий сложности (далее - к.с.).

17) Категорийные туристские походы - это учебно-спортивные туристские походы с обучающимися, маршруты которых имеют определенные параметры. Прохождение маршрутов категорийных походов дает возможность выполнения нормативов на присвоение спортивных разрядов по спортивному туризму.

18) Некатегорийный туристский поход - туристский поход с обучающимися, имеющий уменьшенные параметры по протяженности, продолжительности похода по сравнению с категорийными маршрутами и не предъявляющий требования к здоровью обучающихся в объеме выше требований, необходимых для допуска обучающихся к занятиям физической культурой в основной группе.

В зависимости от трудности преодолеваемых препятствий, географического района, автономности, новизны, протяженности и ряда других факторов, характерных для разных видов спортивного туризма, по возрастающей сложности маршруты разделяются на:

маршруты выходного дня;

маршруты от I до III степени сложности;

категорийные маршруты от I до VI категории сложности.

Для учета специфики детско-юношеского туризма, на начальном этапе занятий установлены три степени сложности некатегорийных туристских походов, которые используются при присвоении юношеских разрядов (приложение 6, таблицы 3-8).

19) Контрольный туристский маршрут (КТМ) - прохождение в течение определенного времени дистанции, имеющей искусственные и естественные препятствия. Включает элементы ориентирования на местности, техники и тактики преодоления препятствий, краеведческой работы.

20) Базовый лагерь - многократно используемый бивак, служит исходной точкой для учебных и тренировочных занятий, радиальных походов, перевалочным пунктом между относительно легкими подходами и технически сложными участками маршрутов.

21) Лагерь туристский - место размещения туристов. В соответствии с назначением может быть временным или стационарным. В зависимости от туристского контингента и назначения различают несколько видов туристских лагерей: альпинистский лагерь, базовый лагерь, бивак, кемпинг, лагерная стоянка, туристско-оздоровительный лагерь, детский туристский лагерь и другие.

22) Лагерь туристско-оздоровительный - специализированное рекреационное предприятие, предназначенное для активного отдыха в естественной среде.

23) Профильный палаточный лагерь - оздоровительно-образовательная организация по различным направлениям детско-юношеского туризма в условиях природной среды.

24) Лагерная стоянка - специально отведенная территория для отдыха и ночлега туристов. Предусматривается на постоянных пешеходных, горных, водных, конных и велосипедных маршрутах.

25) Подготовка туриста - процесс приобретения знаний, умений и навыков, необходимых для успешного осуществления туристских походов различных категорий сложности в каком-либо виде туризма.

26) Туристский маршрут - путь перемещения туристов, определяющий последовательное посещение исторических и природных памятников, а также других мест, например, мест остановок на привал. По направлению маршруты разделяют на линейные, кольцевые, радиальные. Кроме того, маршруты разделяются по видам туризма: пешеходные, водные, горные, лыжные, велосипедные, автомобильные, мотоциклетные, спелео, парусные, конные, а также могут представлять их сочетание - комбинированные маршруты. На маршрутах туристы могут передвигаться пешим или конным порядком, на велосипеде, автомобиле, водными и другими средствами передвижения. По времени проведения маршруты делятся на круглогодичные, сезонные и разовые.

27) Маркировка маршрутов (от нем. *markieren* - ставить знак) - разметка маршрутов туристских походов, экспедиции и путешествии с помощью системы условных обозначений. Осуществляется для информирования туристов о местах привалов, естественных

препятствий и опасных участках на пути следования, рекомендуемых или запрещаемых формах поведения на маршруте, о природных, исторических и культурных достопримечательностях данного маршрута, объектах культурного обслуживания.

Для маркировки маршрутов применяют маршрутные марки, указывающие знаки, а также предупреждающие знаки, предписывающие знаки, запрещающие знаки, указатели маршрута, маршрутные схемы, указатели расстояний, указатели направлений.

28) Продолжительность маршрута определяется как минимальное время, необходимое в среднем для прохождения маршрута группой, подготовка которой соответствует его сложности, без учета дней отдыха и запасных дней на компенсацию трудностей, связанных с влиянием погоды.

29) Протяженность маршрута - наименьшая допустимая длина маршрута данной категории сложности.

30) Техническая сложность маршрутов любой категории предполагает определенный уровень типичных для каждого вида туризма препятствий, при этом для более высоких категорий сложности характерны препятствия более сложные, чем в маршрутах низших категорий сложности.

31) Тропа туристская - маркированный маршрут, используемый для познавательного туризма и обеспечения природоохранного режима на рекреационной территории.

32) Маршрутная книжка - основной путевой документ группы, совершающей туристский спортивный маршрут.

33) Маршрутно-квалификационная комиссия (МКК) - общественный орган туристско-спортивных организаций, осуществляющий экспертное оценивание туристского похода на этапе планирования и подведения результатов прохождения туристского маршрута.

34) Маршрутный лист - основной путевой документ туристской группы, совершающей поход и экспедицию или экскурсию.

35) Межсезонье – время года, наименее подходящее для посещения туристами данного региона.

36) Туристское многоборье - вид спорта, в основе которого лежат соревнования на дистанциях, проложенных в природной среде и на искусственном рельефе, включающих в себя преодоление препятствий (реки, скалы, пороги, каньоны, пещеры и пр.).

Соревнования заключаются в выявлении сильнейших туристских команд и индивидуальных участников при прохождении дистанций.

37) Туристский слет - комплексное туристское мероприятие в условиях природной среды, проводимое с целью создания условий для творческого развития личности, профессионального самоопределения

обучающихся, раскрытия их способностей, адаптации к жизни в обществе, формирования гражданского самосознания, общей культуры, здорового образа жизни, организации содержательного досуга.

38) Ярмарка, конкурс, фестиваль - демонстрация туристских достижений в различных мероприятиях с применением кино, фото, видеоматериалов, например, выставки самодеятельного туристского снаряжения, фестивали туристской песни.

39) Соревнования - прохождение дистанции, содержащей естественные и искусственные препятствия, выполнение специальных заданий с использованием снаряжения, облегчающего передвижение, обеспечивающего безопасность и выполнение технических и тактических задач.

40) Чрезвычайное происшествие с туристом - невозвращение из путешествия туриста, а также негативное событие на определенной территории во время путешествия, возникшее в результате аварии, бедствия или катастрофы, которые повлекли или могут повлечь гибель туриста или вред его здоровью.

41) Туристские ресурсы - природно-климатические, исторические, социально-культурные, оздоровительные ресурсы, включающие также иные объекты, способные удовлетворить духовные потребности туристов, содействовать восстановлению и развитию их физических сил.

42) Туристский маршрут - путь следования туриста или группы, представляющий собой перечень всех географических пунктов, объектов посещения, намеченных для прохождения, осмотра в познавательных, спортивных или иных целях.

43) Тур - комплекс туристских услуг, включающий путешествие по определенному маршруту в рамках определенных сроков.

44) Лоция – описание морей, океанов и их прибрежной полосы. Включает в себя описания приметных мест, знаков и берегов, а также содержит подробные указания по путям безопасного плавания и остановкам у берегов с описанием средств и способов получения необходимых для плавания предметов и провизии.

45) Турист – физическое лицо, посещающее страну (место) временного пребывания на период от двадцати четырех часов до одного года и осуществляющее не менее одной ночевки в ней (в нем) в оздоровительных, познавательных, профессионально-деловых, спортивных, религиозных и иных целях без занятия оплачиваемой деятельностью.

46) Туризм (французский «tourisme») - определяется как путешествие в свободное время.

47) Туризм - это деятельность людей, путешествующих и останавливающихся в местах вне их обычного окружения на период не

более последовательного года для досуга, бизнеса или других целей, не сопряженных с деятельностью, подлежащей вознаграждению в месте пребывания (определение Всемирной туристской организации).

48) Туризм - путешествие физических лиц продолжительностью от двадцати четырех часов до одного года либо меньше двадцати четырех часов, но с ночевкой в целях, не связанных с оплачиваемой деятельностью в стране (месте) временного пребывания.

49) Туризм внутренний - туризм в пределах территории нашей страны лиц, постоянно проживающих в Республике Казахстан.

50) Туризм выездной - туризм лиц, постоянно проживающих в Республике Казахстан, в другую страну.

51) Туризм въездной - туризм в пределах территории Республики Казахстан лиц, не проживающих постоянно в Республике Казахстан.

52) Детско-юношеский туризм - вид туризма, осуществляемый детьми и юношами в виде походов, экспедиций, поездок и экскурсий.

53) Туризм самодетельный - путешествие с использованием активных способов передвижения, организуемых туристами самостоятельно.

54) Социальный туризм - вид туризма, полностью или частично осуществляемый за счет средств работодателя и (или) иных третьих лиц, обеспечивающий доступность туристских услуг инвалидам, малообеспеченным слоям населения.

55) Экологический туризм (экотуризм или зелёный туризм) - форма устойчивого туризма, сфокусированная на посещениях относительно нетронутых антропогенным воздействием природных территорий.

56) «Экотуризм - туризм, включающий путешествия в места с относительно нетронутой природой, с целью получить представление о природных и культурно-этнографических особенностях данной местности, который не нарушает при этом целостности экосистем и создает такие экономические условия, при которых охрана природы и природных ресурсов становится выгодной для местного населения» (*Всемирный фонд дикой природы*).

57) Медицинский туризм - вид туризма, предполагающий совмещение отдыха с получением специализированной и высокоспециализированной медицинской помощи за пределами места проживания. Основной потребностью, характеризующей данный вид туризма является лечение различных заболеваний. Лечебный туризм имеет несколько разновидностей, характеризующихся природными средствами воздействия на человеческий организм, например, климатолечение, бальнеолечение, морелечение, грязелечение, плодолечение и т.д.

58) Рекреационный туризм - это передвижение людей в целях отдыха, необходимого для восстановления физических и душевных сил человека. Для развития этого вида туризма необходимы рекреационные ресурсы - сложная управляемая и частично самоуправляемая система, состоящая из ряда взаимосвязанных природных и культурных территориальных комплексов, технических систем, обслуживающего персонала и органа управления. В состав природных характеристик входят площадь и вместимость рекреационной территории, комфортность климата, наличие водных объектов, прежде всего бальнеологического свойства, эстетические особенности ландшафта и т.д. Оптимальное сочетание этих характеристик создает необходимую основу для развития рекреационного туризма.

Рекреационный туризм условно можно разделить на:

оздоровительный (специально разработанные маршруты, включая посещение источников минеральных вод, лечебных грязей и т.д.);

познавательный (основой данного вида туризма является потребность в расширении знаний по различным направлениям).

Рекреационный туризм может включать следующие программы:

обучающие (туризм, спорт, искусство, ремесла и т.п.);

занятия по интересам (художественное и музыкальное творчество, туры для коллекционеров, охота и рыбная ловля и т.д.);

зрелищно-развлекательные (театр, кино, карнавалы, ярмарки, дни города, фестивали);

этнические (связанные с изучением национальной культуры, традиции и быта);

туристско-оздоровительные (включая маршруты с активными способами передвижения, горнолыжные и т.д.).

59) Событийный туризм - путешествие с целью посещения спортивных соревнований, музыкальных фестивалей, карнавалов и другие.

60) Культовый туризм - основан на религиозных потребностях людей различных конфессий и включает в себя:

посещение культовых сооружений в религиозные праздники;

посещение святых мест.

61) Ностальгический туризм - основан на потребности людей в посещении мест в области исторического проживания.

62) Туризм с деловыми целями - поездки с целью установления или поддержания деловых контактов.

63) Конгрессный туризм - это поездки с целью участия в различных мероприятиях, в том числе в конференциях, симпозиумах, съездах, конгрессах и т.д.

64) Экспедиционный туризм – для решения научных, познавательных, развлекательных задач используется такая форма организации процесса как экспедиция.

В зависимости от способа передвижения виды туризма (наземный, морской, воздушный) подразделяются следующим образом:

автомобильный туризм;
железнодорожный туризм;
авиационный туризм;
теплоходный туризм;
автобусный туризм;
велосипедный туризм,
конный туризм,
пешеходный туризм и другие.

65) Организованный туризм - туристские походы, путешествия, поездки, экскурсии, обеспечиваемые туристскими организациями и регламентированные по маршруту, продолжительности, срокам пребывания в соответствующих пунктах маршрута и т.д. К организованному туризму относятся также самодеятельные туристские походы, слеты, соревнования и учебные мероприятия, осуществляемые при участии туристских организаций и предприятий.

66) Неорганизованный туризм - туристские путешествия, поездки, походы, осуществляемые туристами без путевок, без участия туристских организаций, по самостоятельно выбранным маршрутам. Основан на принципах самодеятельности и самообслуживания.

67) Оздоровительный туризм - туристские путешествия, поездки и походы в какой-либо местности с благоприятными для здоровья природно-климатическими условиями и пребывание там с целью отдыха. Обычно в рамках оздоровительного туризма проводятся некатегорийные походы, прогулки, купания, катание на водных или горных лыжах, экскурсии, развлекательные мероприятия и т.д.

68) Познавательный туризм - туристские походы, экскурсии, поездки, путешествия, с целью посещения каких-либо регионов, местностей, центров туризма и т.п., для ознакомления с памятниками природы, истории и культуры, бытом и традициями местного населения, народными ремеслами и промыслами, достижениями в области науки, культуры, промышленного производства, строительства и т.д. Элементы познавательного туризма различной степени присущи практически всем видам туризма.

69) Семейный туризм - походы, соревнования и другие туристские мероприятия, в которых участвуют семьями, обычно с детьми.

70) Спортивный туризм - походы по маршрутам определенной категории сложности, а также участие в соревнованиях по технике

туризма и чемпионатах; разновидность самодеятельного туризма. Основная цель спортивного туризма - повышение туристского мастерства, совершенствование техники и тактики прохождения маршрутов, отработка различных приемов страховки, освоение новых видов туристского снаряжения, а также активная пропаганда туризма и помощь в организации работы туристских секций.

Спортивный туризм включает:

авто, мототуризм – походы совершаются на автомобильном или мотоциклетном транспорте по дорогам различных покрытий;

горный туризм – путешествие в горах, связанное с прохождением относительно сложных участков горного рельефа (склонов, гребней, ледников, перевалов), форсированием горных потоков и т.п.;

горнолыжный туризм - разновидность горного туризма, спуск с гор по естественным снежным склонам или специально подготовленным трассам на лыжах;

велосипедный туризм – путешествия и спортивные походы на дорожных, спортивных и горных велосипедах по равнине, оврагам, пескам, лесным и горным тропам;

водный туризм – походы по рекам, озерам, морям и водохранилищам на многоместных надувных лодках (рафтах), байдарках, катамаранах, плотам, на судах туристских, а также путешествия по водным маршрутам на теплоходах;

парусный туризм – походы по рекам, озерам, морям и водохранилищам на разборных судах под парусом;

конный туризм – путешествие на лошадях;

лыжный туризм – походы, экспедиции и путешествия на лыжах;

пешеходный туризм – передвижение на маршруте производится пешком;

спелеотуризм – посещение естественных или рукотворных пещер и лабиринтов. Основная особенность спелеотуризма: сложность подземных маршрутов, обусловленная большим разнообразием рельефа пещер, как правило, высокая относительная влажность воздуха (до 100%) при пониженной температуре; отсутствие естественного освещения. Спелеотуризм требует силы, выносливости, ловкости, умения пользоваться средствами жизнеобеспечения под землей и страховочными средствами, опыта скалолазания;

комбинированный туризм – когда в процессе похода туристу необходимо использовать технику преодоления препятствий характерных различным видам туризма.

По возрастному социальному признаку спортивный туризм делится на:

детский туризм;

юношеский туризм;

взрослый туризм;
семейный туризм;
туризм для людей с ограниченными возможностями.

71) Экстремальный туризм - это разновидность туристического отдыха, связанного с риском.

К экстремальным видам туризма относят:

альпинизм;

скалолазание;

покорение вулканов и спуски в кратер;

пара-дельтапланеризм;

автотур-ралли;

восхождение на гору и свободный спуск на горных лыжах по необорудованным трассам;

полет на воздушном шаре, гонки по пустыне на карах;

выживание в дикой природе и др.

72) Локальные препятствия (далее - ЛП) – препятствия, имеющие небольшую протяженность, характерны тем, что требуют от туристов при его преодолении соответствующего уровня технического мастерства, и, как правило, использования специального снаряжения. При категорировании горных, водных и спелео маршрутов в первую очередь учитываются следующие локальные препятствия - перевалы, траверсы хребтов, вершины, пещеры, пороги и т.п., которые дают туристам технический опыт, необходимый для прохождения последующих маршрутов.

73) Протяженные препятствия (далее - ПП) - препятствия, которые отличаются от локальных препятствий значительной протяженностью требуют от туристов при их преодолении значительных физических сил. Протяженные препятствия широко представлены в пеших, лыжных, вело-, авто-, мото-, конных и парусных маршрутах.

74) Категория трудности (далее - КТ) препятствие определяется тем, какой уровень квалификации, технического мастерства и физической подготовки требуется для его безопасного прохождения.

75) Определяющими препятствиями (далее - ОП) или **определяющими факторами** (далее - ОФ) маршрута называются препятствия (факторы), оказывающие наиболее существенное влияние на категорию его сложности.

76) Эталонным маршрутом называется маршрут, имеющий минимальный набор ОП или ОФ, необходимый для отнесения его к той или иной к.с. Эталонные маршруты туристских регионов могут иметь различное количество ОП в зависимости от наличия в регионе различных ОФ.

4. Туристские прогулки, походы, экспедиции и экскурсии являются важной формой создания условий для развития личности, раскрытия их способностей, адаптации к жизни в обществе, формирования гражданского самосознания, общей культуры, профессионального самоопределения, здорового образа жизни и двигательной активности, возможность повышения уровня физической подготовленности, спортивного мастерства организации содержательного досуга обучающихся.

5. Администрация организации, проводящая туристские походы, экскурсии и экспедиции с обучающимися (далее - Администрация) и непосредственные руководители групп несут ответственность за правильную подготовку и безопасное проведение мероприятий, воспитательную, учебную и оздоровительную работу.

6. Туристские прогулки, походы, экспедиции и экскурсии являются важной формой создания условий для развития личности, раскрытия их способностей, адаптации к жизни в обществе, формирования гражданского самосознания, общей культуры, профессионального самоопределения, здорового образа жизни и двигательной активности, возможность повышения уровня физической подготовленности, спортивного мастерства организации содержательного досуга обучающихся.

7. Туристские прогулки, походы, экспедиции и экскурсии совершаются группами по определенным маршрутам с использованием различных способов и активных средств передвижения в целях приобщения обучающихся к историческому, культурному и духовному наследию родного края, изучения Малой Родины, совершенствования навыков поисково-исследовательской деятельности, физического развития, познания, воспитания поликультурной личности, выполнения общественно полезной работы и профессиональной ориентации.

8. Туристские походы, экспедиции и экскурсии по территории проведения подразделяются на местные и дальние. Местные проводятся в пределах территории определенного района, области. Допускается выход (выезд) в сопредельную территорию, если это продиктовано административно-территориальным расположением проводящей организации, физико-географическими особенностями местности и логичностью построения маршрута. Все остальные походы, экспедиции и экскурсии считаются дальними.

9. Туристские походы могут быть пешеходными, лыжными, горными, водными, велосипедными, конными, спелео и комбинированными по видам туризма. По продолжительности они подразделяются на однодневные, двухдневные и многодневные для выполнения норм и требований на значки «Жас турист», «Қазақстан саяхатшысы», спортивные разряды юношеские и взрослые в

соответствии с Единой спортивной классификацией Республики Казахстан (далее - ЕСК РК).

10. Общая продолжительность туристских походов, экспедиций и экскурсий обучающихся 1-2 классов не должна превышать 4 дней, 3-4 классов - 6 дней, 5-6 классов - 15 дней, 7-9 классов - 24 дня, 10-11 (12) классов - 30 дней.

11. Продолжительность активной части степенных и категорийных походов может быть увеличена в полтора раза против указанной в ЕСК РК при увеличении протяженности маршрута и проведении дополнительной краеведческой работы.

12. Прохождение маршрута должно быть по времени компактным. Разрывы между частями похода более трех дней не допускаются.

13. Коллектив, совершающий туристскую прогулку или поход, именуется туристской группой, экскурсию – экскурсионной группой, экспедицию – экспедиционным отрядом.

14. Группы, использующие для передвижения сухоходные, водные пути, дороги общего пользования, особо охраняемые природные территории (заповедники, национальные парки, заказники и другие), территории с ограниченным доступом, обязаны действовать в соответствии с требованиями, определяющими порядок пользования и нахождения на указанных территориях согласно действующему законодательству Республики Казахстан.

15. Администрация, проводящая спортивные походы, продолжительностью свыше 4 дней, должна иметь полномочия и положительное заключение соответствующей республиканской маршрутно-квалификационной комиссии Национальной федерации спортивного туризма Республики Казахстан (далее - РМКК). Местные спортивные походы, экскурсии, экспедиции продолжительностью свыше 5 дней должна иметь положительное заключение маршрутно-квалификационной комиссии (далее - МКК), имеющей соответствующие полномочия. Для спортивных походов продолжительностью до 4 дней, а также для местных спортивных походов, экскурсий, экспедиций продолжительностью до 5 дней заключения МКК или РМКК не требуется.

16. Финансирование походов, экспедиций и экскурсий осуществляется за счет выпускающей организации, в установленном порядке в соответствии с нормативными документами Министерства образования и науки Республики Казахстан и других организаций, проводящих эти мероприятия (далее - Организация) в соответствии с утвержденными планами, за счет республиканского и местного бюджетов, средств родителей, спонсоров и т.д.

17. **Туристские походы.** Туристские походы в зависимости от сложности делятся на категории. Категория сложности определяется совокупностью трех классификационных признаков: продолжительностью, протяженностью, технической сложностью маршрута.

18. Комбинированным считается поход, составные части которого представляют спортивные маршруты из разных видов туризма или имеют препятствия из разных видов туризма. Категория сложности комбинированного маршрута определяется в зависимости от количества определяющих препятствий или факторов из разных видов туризма, включенных в маршрут. Туристские походы по продолжительности и сложности подразделяются на походы выходного дня (1-4 дня), степенные (некатегорийные) и категорийные.

19. При проведении одно, двух, трехдневных походов, некатегорийных и категорийных туристских путешествий устанавливаются штатные единицы должностей руководителя и заместителя руководителя (помощника руководителя) на группу из 15 человек, а при проведении путешествий по технически сложным видам туризма (велосипедный, водный, горный, лыжный и др.) - на группу из 12 человек.

20. При проведении экскурсионных поездок, когда участники принимаются на экскурсионных туристских базах, штатные единицы должности руководителя и заместителя руководителя устанавливаются на группу из 15-25 человек.

21. В туристских лагерях устанавливается по одной штатной единице должностей воспитателя и вожатого (а в лагерях для старшеклассников - по две штатной единице должности воспитателя) на группу из 35-40 детей.

22. В туристских лагерях устанавливается одна штатная единица инструктора-методиста по туризму на 45 детей и одна штатная единица воспитателя - на группу из 15-20 человек.

23. Категории сложности маршрутов определяются в соответствии с нормативами Единой спортивной классификации по туристскому многоборью Республики Казахстан (далее – ЕСКТМ), утвержденной Национальной федерации спортивного туризма Республики Казахстан (далее - НФСТ РК), которые учитывают насыщенность маршрутов естественными препятствиями, их продолжительность и протяженность. Непосредственное определение категории конкретного маршрута производится маршрутно-квалификационными комиссиями в соответствии с нормативами и методиками категорирования.

24. В походах выходного дня, степенных и походах 1 категории сложности при наличии в группе не более 15 участников с согласия

руководителя вместо заместителя может быть назначен помощник руководителя из числа участников старшего возраста, имеющий опыт участия в аналогичных походах.

25. При организации туристского похода с участием 3 и более туристских групп с общим числом участников не менее 30 человек (для похода 2-4 категории сложности - не менее 20 человек), если их маршруты и графики движения совпадают. Для общего руководства этими группами может быть назначен руководитель, координирующий деятельность туристских групп, для организации медицинского обслуживания – медицинский работник.

26. Основным маршрутным документом туристской группы обучающихся является маршрутный лист.

27. Для походов выходного дня и некатегорийных (степенных) походов маршрутный лист выдает Администрация, проводящая поход. Заключение МКК на указанные походы не требуется.

28. Для проведения категорийных походов необходимо предварительно получить положительное заключение РМКК, имеющей полномочия для рассмотрения маршрутов данной категории сложности.

29. Заключение РМКК записывается в маршрутные документы, заверяется подписью председателя и штампом РМКК. При необходимости в документы записываются особые указания и рекомендации группе, а также информируются территориальные подразделения Комитета по чрезвычайным ситуациям Министерства внутренних дел Республики Казахстан (далее - ПСС) перед выходом и окончанием маршрута для регистрации.

30. При наличии в маршрутных документах положительного заключения РМКК, документы заверяются печатью и подписью руководителя Организации, проводящей поход, и вручаются руководителю группы.

31. Не допускается:

выход на маршрут групп без маршрутных документов, с документами, оформленными с нарушением или без положительного заключения РМКК (кроме некатегорийные походов).

рассмотрение заявочных материалов маршрутными комиссиями, не имеющими на данный момент полномочий для рассмотрения маршрутов данной категории сложности или вида туризма.

32. Дополнительные требования к туристскому опыту участников и руководителей походов:

участники и руководители категорийных походов обязаны иметь опыт по данному виду туризма, в водных походах - на тех же типах судов;

при проведении комбинированных походов, включающих участки маршрута по разным видам туризма, участники и руководители должны иметь опыт, необходимый для прохождения таких участков;

если маршрут похода включает элементы более высоких категорий сложности, чем заявленная, то участники и руководители таких походов обязаны соответствовать требованиям, предъявляемым к участникам и руководителям походов тех категорий, элементы которых включены в данный маршрут;

участники походов, в которых предусмотрены переходы через классифицированные перевалы, обязаны иметь опыт прохождения (руководитель - опыт руководства при прохождении) двух перевалов на одну полукатегорию ниже максимальной для данного маршрута;

руководитель похода обязан иметь опыт прохождения двух перевалов на одну полукатегорию сложности и выше.

Разновозрастными туристскими коллективами обучающихся проводятся походы, ориентированные на возраст младших участников.

33. Маршрутно-квалификационные комиссии имеют право:

вызвать группу для проверочной беседы, назначить группе проверочные выходы (проверку на местности);

предъявить группе (к ее количественному составу, возрасту и туристскому опыту участников и руководителей, снаряжению) повышенные требования, если считают, что это требуется для обеспечения безопасности в условиях конкретного маршрута;

не давать положительное заключение на проведение похода при условии выполнения группой всех формальных требований, если, по мнению комиссии, при проведении похода не обеспечивается безопасность участников, или проведение похода нецелесообразно. В этом случае мотивированное заключение комиссии записывается в заявочную книжку и в необходимых случаях доводится до сведения Администрации, проводящей туристский поход.

Участки первопрохождения не включаются в маршруты походов с обучающимися.

Километраж походов выходного дня определяется руководителем похода, исходя из задач похода, возраста и туристской подготовки участников и педагогической целесообразности.

34. В велопоходах, в соответствии с Правилами дорожного движения, дети моложе 14 лет могут принимать участие только по дорогам, не имеющим постоянного автомобильного движения. О допуске этих детей в заключение МКК делается соответствующая запись.

35. В походах семейных групп, состоящих из детей с родителями или лицами, их заменяющими в соответствии с законодательством Республики Казахстан (далее – родителями), а

также иными близкими детям взрослыми, могут принимать участие дети моложе указанного в таблицах 4-6 (приложение 6) минимального возраста.

36. Продолжительность, протяженность, сложность маршрутов этих групп определяются Администрацией и руководителем группы, исходя из целей походов, возраста, состояния здоровья, физической подготовки детей, туристского опыта взрослых, участвующих в группе и педагогической целесообразности.

37. Вопрос о проведении степенных и категорийных походов «семейных» групп, решается Администрацией, с обязательным согласованием с МКК, исходя из обеспечения безопасного проведения похода.

Детям моложе указанного в таблицах 4-6 (приложение 6) возраста справки о зачете категорийных походов не выдаются.

Руководитель и заместитель руководителя «семейной» группы несут ответственность в соответствии с пунктом 5 настоящей Инструкции за весь состав группы, включая присутствующих в ней взрослых.

38. **Экскурсии.** Экскурсия может быть плановой, если она проводится по путевке экскурсионной организацией или самостоятельной деятельностью, когда она организуется Администрацией.

39. Количество участников плановой экскурсионной группы определяется путевкой. Количество участников самостоятельной экскурсионной группы устанавливается до 30 человек.

40. При проведении автобусной экскурсии количество участников не должно превышать число посадочных мест в автобусе.

41. Продолжительность экскурсии и возраст участников определяется Администрацией, исходя из педагогической целесообразности.

42. Выезд группы в самостоятельную экскурсию допускается лишь при наличии согласия местных организаций на прием группы и обеспечение ей места для ночлега с соблюдением гигиенических норм в населенных пунктах по маршруту экскурсии.

43. Заключение МКК на проведение экскурсии не требуется.

44. **Туристские экспедиции.** Туристская экспедиция - это мероприятия, проводимые с целью изучения территории, объекта (одного или нескольких) или выполнения краеведческой, поисковой, исследовательской или научной работы.

45. Туристская экспедиция в зависимости от объема задания может состоять из одного или нескольких самостоятельных или разрозненных по времени однодневных или многодневных посещений объекта (полигона, раскопок, карьера, участков маршрута, населенного пункта и т.д.).

46. При проведении экспедиции используются активные средства передвижения.

47. Если использование активных средств передвижения в экспедиции не предусматривается, то при ее организации и проведении применяются те же нормы и требования, что и при организации и проведении экскурсии. Заключение МКК для ее проведения не требуется.

48. При организации базового лагеря экспедиции необходимо согласовать расположение этого лагеря с местными исполнительными органами и владельцами (пользователями) земельного участка (лесничество, сельскохозяйственное предприятие, частное лицо), а использование источников питьевой воды - с Санитарно-эпидемиологической станцией (далее - СЭС).

49. Если в экспедиции используются активные способы передвижения, то эти маршруты рассматриваются как походы соответствующей категории (степени) сложности.

50. К организации экспедиций, возрасту и туристскому опыту участников и руководителей, количественному составу предъявляются те же требования и нормы, что и при организации туристских походов. Для проведения экспедиций предварительно необходимо получить положительное заключение соответствующей МКК.

2. Допуск обучающихся к туристским походам, экспедициям и экскурсиям

51. К туристским прогулкам, походам и экскурсиям допускаются обучающиеся:

6-летнего возраста – к туристским прогулкам;

с 7-летнего возраста – туристским однодневным походам и экскурсиям;

с 12-летнего возраста, которые имеют опыт участия в походах или экскурсиях – к многодневным самостоятельным и плановым экскурсиям.

По разрешению МКК в пешеходных походах I-III категории сложности требования к возрасту участника могут быть снижены на 1-2 года для одной трети группы.

52. Количественный состав группы, отряда в туристских прогулках, походах, экспедициях и экскурсиях устанавливается исходя из минимального количества – 8 обучающихся, максимального:

в прогулках, однодневных и двухдневных походах, экспедициях и экскурсиях – 30 обучающихся;

в походах 1-3 степени сложности – 20 обучающихся, в водных походах – 14 обучающихся;

в походе I категории сложности – 15 обучающихся;

в походах II-III категории сложности – 12 обучающихся.

53. Количественный состав экскурсионной группы определяет организация, проводящая плановые экскурсионные маршруты, при этом в дальних экскурсиях на одного руководителя приходится не более 15 детей.

54. При формировании туристских групп для совершения походов учитывается туристский опыт обучающихся:

для степенных походов – опыт участия в нескольких одно-двухдневных походах, для участия в походе 3 степени сложности – выполнить нормы и требования на значок «Қазақстан саяхатшысы»;

для походов I категории сложности члены туристской группы – опыт участия в степенных походах по данному виду туризма, опыт организации ночлегов в полевых условиях и выполнение норм и требований на значок «Қазақстан саяхатшысы»;

для похода по маршруту II категории сложности две трети состава туристской группы – опыт участия в походах по маршруту I категории сложности, остальные – опыт участия в степенных походах;

для похода по маршруту III категории сложности по всем видам туризма, кроме горного и лыжного, не менее двух третей состава туристской группы – опыт участия в походе на категорию ниже по данному виду туризма, а остальные участники – опыт походов на две категории ниже по данному виду туризма.

55. Участники лыжных туристских походов I категории сложности обязаны иметь опыт организации ночлегов в зимних условиях (опыт «холодных» ночевок) и оказывать первую доврачебную медицинскую помощь при простуде, общем замерзании и обморожениях.

56. Участники походов в горной местности, предусматривающих переходы через категорийные перевалы, обязаны иметь опыт прохождения перевалов на одну полукатегорию трудности ниже максимальной для данного маршрута.

57. Участники спелеопогодов обязаны иметь опыт других видов туризма, применяемых на подходе к пещерам.

Участники комбинированного похода обязаны иметь соответствующий опыт участия в походах по видам туризма, составляющим его маршрут.

58. Участники туристских походов 3 степени, I-III категории сложности, проводящихся не в установленные сроки (межсезонные), обязаны иметь соответствующий опыт походов, совершенных в этот

период, или опыт походов той же степени, категории, совершенных в установленные сроки.

Все участники водных походов, а также походов I-III категории сложности по всем видам туризма обязаны уметь плавать.

59. В самодеятельной туристской экспедиции принимают участие физически здоровые дети. В местной экскурсии участвуют дети 9-летнего возраста, в дальней – с 12-летнего возраста.

60. Туристская экспедиция в зависимости от задания состоит из одного или нескольких самостоятельных, расчлененных по времени однодневных или многодневных посещений объекта (полигона, раскопок, карьера, участков маршрута, населенного пункта и т.д.).

61. При проведении многодневной туристской экспедиции, ее участники обязаны иметь опыт не менее, чем двух ночевок в полевых условиях.

62. Участки маршрутов экспедиционных отрядов, на которых применяются активные средства передвижения, рассматриваются как походы соответствующей степени, категории сложности. К возрасту и туристскому опыту членов этих отрядов, количественному составу отряда предъявляются те же требования, что и к участникам походов соответствующей степени, категории сложности.

3. Руководители, заместители руководителей туристских, экскурсионных групп и экспедиционных отрядов

63. Руководитель Организации издает приказ о проведении туристского мероприятия с указанием планируемого маршрута, сроков проведения, состава группы.

64. В приказе утверждаются руководитель и заместитель руководителя в каждую туристскую, экскурсионную группы и экспедиционный отряд. Помощник руководителя назначается в местных туристских походах, экспедициях, экскурсиях продолжительностью до 4 дней включительно.

65. Если в степенном или категорийном туристском походе участвует от 3 и более туристских групп с количеством участников не менее 35, их маршруты и графики движения совпадают, то общее руководство этими группами возлагается на освобожденного руководителя.

66. Руководителем и его заместителем назначаются граждане Республики Казахстан в возрасте не моложе 18 лет, удовлетворяющее требованиям Администрации, проводящей туристский поход, экспедицию или экскурсию (приложение 6, таблицы 4- 6).

67. Руководитель и заместитель руководителя обладают необходимыми организаторскими и педагогическими способностями, имеют соответствующую подготовку.

68. Руководители туристских походов, экскурсий, экспедиций и других туристско-массовых мероприятий с обучающимися обучаются на курсах повышения квалификации, семинарах.

69. **Требования к руководителю.** При проведении однодневных и двухдневных походов, местных экспедиций и экскурсий продолжительностью до 4 дней включительно требуется опыт участия с ночлегом в полевых условиях.

При проведении местных и дальних многодневных экспедиций или экскурсий - опыт участия в аналогичных мероприятиях, руководства одно-двухдневными туристскими экспедициями или экскурсиями с обучающимися.

70. При проведении степенных и категорийных туристских походов руководитель обязан удовлетворять следующий минимум требований:

руководитель группы, совершающий комбинированный поход, обязаны иметь опыт руководства походами по видам туризма, составляющим маршрут данного похода;

руководитель группы, совершающий поход, который предусматривает переходы через категорийные перевалы, обязаны иметь опыт руководства прохождением перевалов на одну полукатегорию трудности ниже максимальной для данного маршрута и опыт прохождения перевалов той же полукатегории сложности в качестве участника.

Опыт руководителя группы, совершающей многодневный неклассифицированный поход, определяется в зависимости от количества дней и протяженности активной части маршрута.

71. Заместитель руководителя обязан соответствовать требованиям, предъявляемым к участникам соответствующих походов, экспедиции и других туристских мероприятий.

72. Руководитель и заместитель руководителя группы, совершающей категорийный поход, обязаны иметь знания и навыки для оказания первой доврачебной помощи.

73. Помощником руководителя при проведении туристских походов, экспедиций и экскурсий продолжительностью до 4 дней включительно определяются обучающиеся старших классов, проявившие себя ответственными, опытными и знающими туристами, которым Администрация доверяет выполнение этого поручения.

74. Туристский опыт и теоретическая подготовка помощника руководителя группы, совершающей поход 1 степени сложности,

соответствует следующим требованиям: годичный курс занятий в туристском кружке, участие в походе 2 степени сложности.

75. К руководителям экспедиционных отрядов и их заместителям, при наличии в маршруте участков с активными способами передвижения, предъявляются те же требования, что и к руководителям туристских групп и их заместителям в соответствии со степенью, категорией сложности данных участков маршрута.

Ответственность за проверку соответствия руководителей и заместителей (помощников) руководителей соответствующим требованиям несут выпускающие члены МКК.

4. Обязанности руководителей, заместителей руководителей туристских, экскурсионных групп и экспедиционных отрядов

76. Руководитель и заместитель (помощник) руководителя туристских, экскурсионных групп и экспедиционных отрядов (далее - руководитель) осуществляют свою деятельность в соответствии с настоящей Инструкцией по организации и проведению туристских походов, экспедиций и экскурсий с обучающимися на территории Казахстана.

77. Руководитель и его заместитель несут ответственность за жизнь, здоровье детей, организацию и безопасное проведение походов, экспедиций и экскурсий, выполнение плана мероприятий, содержание воспитательной и познавательной работы, за пожарную безопасность, безопасность маршрута путешествия, расписываются в журнале по технике безопасности

78. Предусмотренные планом основные характеристики предстоящего туристского похода, экспедиции, экскурсии: цели, задачи, тему и район проведения, контингент участников, сроки проведения, продолжительность, сложность (степень, категория), меры безопасности, стоимость мероприятия и источника покрытия расходов утверждает руководитель организации образования.

79. Руководитель до начала похода, экспедиции, экскурсии **обязан:**

1) проверить объективную возможность похода, экспедиции, экскурсии по выбранному маршруту в планируемые сроки путем консультации у специалистов;

2) ознакомиться по литературным, электронным источникам, фото, видеоматериалам с районом путешествия, изучить его физико-географические и климатические особенности, наметить план ознакомления с достопримечательностями на маршруте, получить консультацию опытных туристов, географов, краеведов и др.;

3) узнать о территориальной и административной принадлежности мест, через которые проходит маршрут, и согласовать с соответствующими органами об условиях прохождения;

4) подобрать группу обучающихся соответствующего возраста, туристской квалификации и специальной подготовки, проработать с ней и родителями основные вопросы похода, экспедиции, экскурсии (цели, задачи, район, сроки, смету расходов и т.п.);

5) составить план подготовки и распределить среди участников виды работы по этому плану; определить формы общественно полезной работы и распределить обязанности среди участников;

6) разработать маршрут похода, экспедиции, экскурсии с учетом поставленных целей, краеведческой темы или экспедиционного задания и других видов общественно полезной работы, с учетом соответствующих норм, нагрузок и требований;

7) разработать календарный план прохождения маршрута похода, а также запасной и аварийный вариант маршрута. Наметить контрольные пункты, сроки их прохождения и запасные дни похода на случай непогоды или сильной утомляемости участников. Обеспечить проведение похода, экспедиции, экскурсии необходимым картографическим справочным материалом;

8) для оформления выхода в поход, туристскую экспедицию Руководитель обязан предоставить Администрации следующие документы:

маршрутный лист;

письменное разрешение родителей;

медицинский допуск на участие в походе продолжительностью свыше трех дней. Для проведения однодневных туристских прогулок, ближних экскурсий, практических занятий на местности, включенных в утвержденные образовательные программы объединений, оформление вышеуказанных документов не требуется.

Маршрутными документами являются:

для походов - маршрутный лист;

для туристских экспедиций - маршрутный лист, удостоверение экспедиционного отряда;

для экскурсий - экскурсионный маршрут, индивидуально-контрольный текст, технологическая карта, портфель экскурсовода;

9) организовать подготовку участников к походу, экспедиции, экскурсии, ознакомить обучающихся с соответствующими нормативными документами;

10) ознакомить участников похода со способами передвижения в труднопроходимых местах в зависимости от избранного вида туризма: пеший, лыжный, горный, водный, вело, спелео и при необходимости

отработать до похода все необходимые навыки преодоления препятствий до полного автоматизма действий;

11) ознакомить участников походов, экспедиций, экскурсий с правилами дорожного движения и транспортных перевозок на автомобильных, железных дорогах, на водных и воздушных трассах, с требованиями по соблюдению природоохранных мер и безопасности (личной, пожарной и др.);

12) спланировать воспитательную, общественно полезную, оздоровительную и познавательную работу на маршруте. Предусмотреть различные экскурсии, наблюдения, встречи, беседы, сбор образцов, фотографирование, ведение записей и другую работу по выполнению экспедиционных заданий, увязывая их с программой общего и среднего образования, вопросами охраны природы;

13) предусмотреть также специальные мероприятия по физической подготовке, проверке умения плавать, гигиене участников, их культурному досугу, практические занятия и тренировки по совершенствованию туристско-краеведческих умений и навыков, фото и видеосъемки;

14) организовать занятия медицинского работника с участниками похода, экспедиции, экскурсии по соблюдению правил личной гигиены и научить участников самоконтролю, оказанию первой доврачебной медицинской помощи, пользованию аптечкой.

Участников похода, экскурсий, экспедиций, имеющих специфические хронические заболевания (аллергия, астма и т.д.), необходимо информировать об обязательности наличия у них индивидуальной медицинской аптечки с лекарственными средствами;

15) организовать медицинский осмотр участников при подготовке многодневных походов, экспедиций, экскурсий.

Медицинский осмотр участников похода, экспедиций проводится дважды: первый раз - при комплектовании группы, отряда, второй – перед началом похода, экспедиции, экскурсии и обязательно получить справку о состоянии здоровья каждого, заверенную печатью медицинской организации;

16) установить контакт с родителями участников предстоящего похода, экспедиции, экскурсии: провести родительское собрание, привлечь родителей к подготовке похода, экспедиции, экскурсии;

17) подобрать и предоставить на утверждение Администрации кандидатуру заместителя руководителя (для походов продолжительностью до 4 дней включительно - помощника), привлечь его к конкретной работе по подготовке похода, экспедиции, экскурсии;

18) подать в МКК или РМКК заявочные документы на планируемый поход, экспедицию, экскурсию в двух экземплярах в сроки не позднее чем:

на походы второй и третьей степени сложности - за 2 недели до начала;

на дальние многодневные экскурсии и экспедиции - за 2 недели до начала;

на походы первой, второй и третьей категории сложности - за месяц до начала.

Пройти собеседование в МКК или РМКК, а при необходимости и практическую проверку готовности участников к походу, экспедиции, экскурсии;

19) после положительного заключения и отметки МКК или РМКК на заявочных документах оформить у Администрации, проводящей поход, экспедицию, экскурсию и оформить разрешение на их проведение (приказ, маршрутная документация, командировочные удостоверения);

20) подготовить финансовое, продовольственное и материальное обеспечение похода, экспедиций, экскурсии;

21) произвести расчет питания, закупку, расфасовку, раскладку и (при необходимости) заброску продуктов на маршрут; подготовить списки и обеспечить наличие группового, специального и личного снаряжения участников, а также походной медицинской аптечки и снаряжения для краеведческой и экспедиционной работы; оформить и приобрести проездные билеты.

80. Если планом самостоятельного туристского похода, экспедиции, экскурсии предусматривается остановка в городах и крупных населенных пунктах, руководитель заранее направляет запрос в местные органы управления образования, территориальные подразделения Комитета по чрезвычайным ситуациям Министерства внутренних дел Республики Казахстан (далее - КЧС), также в другие местные организации и получить официальные письменные подтверждения об обеспечении группы, отряда в намеченные сроки помещением для размещения и ночлегом. При подаче заявки в МКК или РМКК одновременно представить и указанное подтверждение о приеме группы, отряда.

81. При проведении туристских походов 2-3 степени и 1-3 категории сложности не позднее, чем за десять дней до выезда отправить в соответствующее территориальное подразделение КЧС сообщение о выходе на маршрут группы и сроках проведения.

82. До начала самостоятельных многодневных походов, экспедиций, экскурсий проводится общий контрольный сбор группы, отряда для окончательной практической проверки коллективной и личной подготовки участников.

83. Руководитель во время похода, экспедиции, экскурсии **обязан:**

1) строго придерживаться утвержденного календарного плана и маршрута похода, экспедиции, экскурсии. В случае необходимости изменения контрольных сроков похода, экспедиции, экскурсии или использования запасного варианта маршрута немедленно сообщать об этом Администрации, проводящей поход, экскурсию, экспедицию, подразделению КЧС, зарегистрировавшему выход группы, отряда на маршрут;

2) обратить особое внимание на:

туристско-краеведческую направленность похода, экспедиции, экскурсии;

на воспитание гражданственности и патриотизма, дружбы и товарищества;

на сплочение коллектива обучающихся;

на привитие навыков культурного поведения, уважения к людям и национальным обычаям;

на привитие трудовых навыков;

на строгое соблюдение норм морали, правил и требований дисциплины.

84. Руководитель соблюдает правила охраны памятников истории и культуры, положение о музейном и архивном фондах, воспитывает в детях чувство ответственности за сохранение природных богатств, бережливое их использование, соблюдение мер пожарной безопасности при следовании по маршруту, во время привалов и ночлегов, в населенных пунктах и полевых условиях.

85. Руководитель способствует интенсивной познавательной деятельности участников похода, экспедиции, экскурсии - проводит наблюдения, встречи, беседы путем специальной постановки вопросов проведения викторин, диспутов, ведения каждым туристом записей личных наблюдений, обращая внимание обучающихся на все окружающее их в пути, пробуждает любознательность, приучает их анализировать и обобщать увиденное.

86. В самостоятельных походах руководитель обеспечивает для всех участников практику самостоятельного ведения группы по участкам маршрута, практику в организации бивуачных работ разного профиля; практическое обучение кулинарным навыкам.

87. Руководитель организует планомерную работу по выполнению экспедиционного задания, обеспечивает участие в других видах общественно-полезной деятельности в пути - сбор материалов для изготовления учебно-наглядных пособий, проводит встречи и беседы с местным населением, выступления по обмену опытом туристско-краеведческой работы со школьниками; оказывает практическую помощь природным паркам и лесничествам; проводит

работу по подготовке письменного отчета, выставки, видеофильмов и слайдов о своем походе, экспедиции, экскурсии.

88. Руководитель организывает физическую подготовку, закаливание, оздоровление участников похода, экспедиции: соблюдение режима дня и движения по маршруту, проведение ежедневной гимнастики, преодоление естественных препятствий, подвижных игр, использование естественных факторов природы - воздуха, солнца, воды. Не допускает физической, интеллектуальной и эмоциональной перегрузки обучающихся.

89. Руководитель обязан строить жизнь и труд коллектива на основе принципов самоуправления в условиях похода, организовывать их культурный досуг - чтение газет, книг, проведение бесед, игр, викторин, конкурсов, выпуск газет, посещение театров, кинотеатров, выставок, написание писем родным, поздравления участников с днем рождения, организовать проведение торжественных линеек, костров, бесед по случаю праздников, участие в местных мероприятиях и т.п.

90. Руководитель обязан строго соблюдать правила предупреждения несчастных случаев, а в случаях, когда они произошли, принимать все необходимые меры по оказанию первой доврачебной медицинской помощи, в кратчайший срок обращаться в ближайшую медицинскую организацию.

91. Руководитель обязан сообщить о случившемся Администрации, проводящей поход, экспедицию, экскурсию и в местное подразделение КЧС. При обнаружении взрывоопасных предметов и оружия принять все меры предосторожности, не трогать, об их нахождении сообщить местным подразделениям КЧС.

92. Руководитель обязан предупреждать дежурных по посадке, водителей транспорта, проводников вагонов, капитанов судов (при поездке обучающихся в городском транспорте, поездах, теплоходах, самолетах) о посадке и высадке обучающихся.

93. Массовые перевозки организованных групп детей на дальние расстояния выполняются перевозчиком только при условии сопровождения детей преподавателями или специально назначенными взрослыми (один взрослый не более чем на 10 детей).

94. К перевозкам организованных групп детей допускаются дети не младше семи лет. Дети, не достигшие семилетнего возраста, могут быть допущены к поездке только при индивидуальном сопровождении работниками Организации, а также родителями.

95. Оформление проездных документов (билетов) организованным группам обучающихся на пассажирские виды транспорта (сухопутные, водные, воздушные) производится в количестве не менее 10 детей в сопровождении одного взрослого сопровождающего и медицинского работника.

96. Перевозка детей осуществляется только на рейсовых или специально оборудованных для перевозки людей видах транспорта с привлечением водителей 1 и 2 класса. Использование прочего транспорта категорически воспрещается.

97. При прохождении трудных и опасных мест строго соблюдать меры безопасности. Строго выполнять указания руководителю «Выбор места и организация купания обучающихся во время проведения похода, экспедиции и экскурсии» (приложение 1).

98. Соблюдать санитарно-эпидемиологические правила - не разрешать пить некипяченую воду, проверять качество употребляемых в пищу продуктов (мясо, рыбу, консервы, ягоды, грибы и т.д.), не допускать приготовление пищи в оцинкованной и полиэтиленовой посуде без надписи «Для пищевых продуктов», принимать меры профилактики травм и заболеваний.

99. Не допускать разделения группы, отставания от группы, самовольных отлучек, а также индивидуальных или групповых временных отъездов без сопровождения руководителя или его заместителя.

100. В установленные контрольные сроки уведомлять организацию, проводящую поход, экспедицию, подразделение МЧС, в районе которой проходит поход или экспедиция, о прохождении маршрута и состоянии здоровья участников.

101. Руководитель по возвращении из похода, экспедиции, экскурсии **обязан:**

1) привлечь обучающихся и организовать обработку материалов по итогам выполнения экспедиционного, туристско-краеведческого задания и сдачу их в организацию, от которой было получено задание и организацию, проводящее мероприятие. Подготовить и сдать в МКК или РМКК устный или письменный отчет о туристском мероприятии;

2) заполнить и оформить справки о зачете похода или экспедиции, заполнить и сдать протоколы о присвоении спортивных разрядов, заполнить личные карты и классификационные книжки туриста на участников похода;

3) По окончании многодневного туристского похода, экспедиции, путешествий провести итоговый вечер участников.

4) Провести награждение участников похода значками «Жас турист» или «Қазақстан саяхатшысы» или соответствующими значками спортивных разрядов. Наиболее отличившихся членов группы, отряда представить к поощрению.

102. Руководитель имеет право:

1) изменить маршрут в сторону упрощения или прекратить поход, экспедицию, экскурсию в связи с возникшими опасными для жизни и

здоровья участников природными явлениями и другими обстоятельствами;

2) передавать в случае необходимости руководство своему заместителю, имеющему соответствующую подготовку.

5. Права и обязанности участников похода, экспедиции и экскурсии

103. Участник туристского похода, экспедиции, экскурсии имеет **право:**

участвовать в подготовке и проведении похода, экспедиции, экскурсии, распределении обязанностей, заданий по видам работ и т.д.;

участвовать в обсуждении итогов по возвращении из похода, экспедиции, экскурсии;

быть награжденным значками «Жас турист», «Қазақстан саяхатшысы», спортивными разрядами после выполнения соответствующих требований и норм;

пользоваться туристским снаряжением и инвентарем организации, проводящей поход, экспедицию, экскурсию.

104. Участник туристского похода, экспедиции, экскурсии **обязан:**

соблюдать дисциплину, выполнять все указания руководителя и его заместителя, не допускать самовольных отлучек;

до начала мероприятия пройти соответствующую подготовку, инструктаж по вопросам соблюдения правопорядка, охраны памятников истории, культуры и природы, пожарной безопасности, предупреждения пожаров, предупреждение травматизма и заболеваний, постоянно совершенствовать свои туристские и краеведческие знания, умения и навыки;

пройти медицинский осмотр и представить справку о состоянии здоровья; соблюдать правила личной гигиены, своевременно информировать руководителя группы, отряда и его заместителя (помощника) об ухудшении состояния здоровья или травмах; заниматься физической подготовкой, обучиться плаванию, способам спасения утопающих и оказанию первой доврачебной помощи;

принимать активное участие в организационной, краеведческой, общественно-полезной, спортивной, культурной и хозяйственной работе группы, отряда в период его подготовки, во время проведения похода, экспедиции, экскурсии и после их окончания;

уважать местные традиции и обычаи; бережно относиться к природе, памятникам истории и культуры, к личному и групповому снаряжению. При обнаружении лесного пожара немедленно принять

меры к его тушению, а при невозможности потушить пожар своими силами, сообщить о нем работникам лесного хозяйства, органам пожарной охраны, полиции или местным органом власти;

при обнаружении взрывоопасных предметов и оружия не трогать их, о месте нахождения срочно сообщать руководителю или заместителю руководителя группы, отряда;

добросовестно выполнять возложенные на него обязанности и отдельные поручения.

сохранять окружающую среду, бережно относиться к памятникам природы, истории и культуры;

соблюдать правила въезда и пребывания в стране (месте) временного пребывания, а также выезда из страны (места) временного пребывания и в странах транзитного проезда;

соблюдать во время путешествия правила личной безопасности.

Иные обязанности туристов определяются законодательством страны пребывания.

105. За нарушение данной Инструкции к участникам могут быть применены (в зависимости от степени и характера нарушения) меры воздействия: незачет участия в данном походе, экспедиции, экскурсии; аннулирование зачета ранее пройденных походов с соответствующим понижением в спортивном разряде, недопуск к участию в походах, экспедициях, экскурсиях на определенное время.

6. Права и обязанности руководителя организации, проводящей туристский поход, экспедицию и экскурсию

106. Руководитель организации несет ответственность за подготовку и успешное проведение мероприятия (похода, экспедиции, экскурсии), за безопасность и педагогические результаты.

107. Руководитель организации **обязан:**

1) утвердить кандидатуры руководителя мероприятия, его заместителя (помощника); при организации многодневных, также дальних туристских походов, экспедиций и экскурсий, согласовать кандидатуры руководителей мероприятия и их заместителей (помощника) с МКК или РМКК;

2) рассмотреть и утвердить план подготовки похода, экспедиции, экскурсии, его основные характеристики;

3) согласовать район проведения дальних походов, экспедиций и самостоятельных экскурсий с местными органами государственного санитарно-эпидемиологического надзора;

4) обеспечить финансирование и материальное оснащение похода, экспедиции, экскурсии;

5) содействовать успешной работе группы, отряда по подготовке похода, экспедиции, экскурсии. Систематически контролировать ход подготовки;

6) по рекомендации МКК или РМКК внести совместно с руководителем мероприятия изменения в маршрут, сроки проведения, в состав группы, отряда и т.д.;

7) провести инструктаж с руководителем мероприятия и его заместителем о мерах безопасности участников, оформив проведение такого инструктажа в соответствующем журнале (приложение 3);

8) дать разрешение на проведение похода, экспедиции, экскурсии, издать приказ о его проведении, назначив руководителя мероприятия и его заместителя (помощника), утвердив персональный состав участников, имеющих медицинский допуск, маршрут, смету и сроки проведения, оговорив в приказе ответственность руководителя мероприятия и его заместителя (помощника) за жизнь и здоровье детей;

9) выдать руководителю мероприятия необходимые документы, подписав и заверив их печатью.

Выдается на проведение мероприятия:

копию приказа о его проведении;

маршрутный лист и удостоверение экспедиционного отряда;

командировочные удостоверения руководителя похода и его заместителя (помощника).

Выдается на проведение дальней экскурсии:

копию приказа о его проведении;

экскурсионную путевку и удостоверение экспедиционного отряда;

командировочные удостоверения руководителя похода и его заместителя (помощника);

10) при проведении самостоятельных многодневных походов и экспедиций по указанию МКК или РМКК проконтролировать отправку руководителем похода сообщения по установленной форме в соответствующие контрольно-спасательные службы не позднее, чем за 10 дней до выезда группы, отряда на маршрут;

11) контролировать соблюдение группой, отрядом сроков прохождения маршрута;

12) в случае нарушения группой, отрядом установленных контрольных сроков незамедлительно связаться с соответствующими подразделениями КЧС МВД Республики Казахстан для выяснения местонахождения группы, отряда и оказания необходимой помощи;

13) организовать отправку участников похода, экспедиции, экскурсии и их встречу по возвращении;

14) заслушать отчет руководителя похода на совещании, обеспечить оформление материалов похода, экспедиции, экскурсии для

использования в учебно-воспитательной и научно-исследовательской работах, в пропаганде туризма, краеведения, экскурсий.

108. За образцовое выполнение своих обязанностей, безупречную работу по организации и проведению туристских походов, экспедиций и экскурсий Руководитель организации применяет к руководителю и его заместителю (помощнику) виды поощрения, предусмотренные законодательством Республики Казахстан.

109. За особые заслуги руководитель мероприятия и его заместитель представляются к награждению в установленном порядке нагрудными знаками «Білім беру ісінің құрметті қызметкері», «Туризм саласына сіңірген еңбегі үшін» и др.

110. За нарушение Инструкции, не повлекшее за собой уголовной ответственности, либо за совершение поступка, недостойного педагога и гражданина, руководитель мероприятия и его заместитель (помощник) кроме мер дисциплинарного взыскания, по представлению Руководителя организации, проводящей мероприятие, подвергаются частичной или полной дисквалификации соответствующими организациями: понижение в инструкторском звании; лишение инструкторского звания; запрещение руководство походами и экспедициями с детьми.

7. Организация туристской, краеведческой и экскурсионной работы в общеобразовательной школе

111. Туризм, краеведение и экскурсии являются действенным средством патриотического воспитания обучающихся, служат целям всестороннего развития школьников, их подготовке к жизни, трудовой деятельности. В процессе занятий туризмом и краеведением развивается познавательная активность, совершенствуется патриотическое, физическое и эстетическое воспитание, укрепляется здоровье, рационально используется свободное время, воспитываются волевые и нравственные качества – коллективизм, инициатива и самостоятельность.

112. В походах, путешествиях и экскурсиях обучающиеся выполняют задания организаций образования, а также общественных организаций; проводят работу по охране природы, памятников природы и культуры.

113. Организация туристской, краеведческой и экскурсионной работы в организации образования осуществляется в соответствии с законодательством Республики Казахстан, приказами, инструктивно-

методическими и другими нормативными документами Министерства образования Республики Казахстан.

114. Систему обязательных взаимосвязанных форм организации туристской, краеведческой и экскурсионной работы с обучающимися составляют:

уроки с использованием учебного и краеведческого материала по предметам;

факультативные занятия и предметные кружки;

программные и внепрограммные экскурсии;

туристские прогулки и походы;

многодневные путешествия и экспедиции;

туристско-краеведческие кружки, секции, клубы, школьные музеи и другие;

туристско-краеведческие вечера, викторины, конкурсы, соревнования, слеты, конференции, выставки.

115. Туристская, краеведческая и экскурсионная работа осуществляется с учетом требований программ, возрастных и индивидуальных особенностей обучающихся. Маршруты туристских походов по протяженности и продолжительности планируют и организуют в соответствии с нормативными требованиями по туризму и значков «Жас турист» и «Қазақстан саяхатшысы».

116. В 4 классе ежегодно проводится не менее двух однодневных походов, 5 и 6 классах - не менее двух однодневных и одного двухдневного похода с ночлегом в полевых условиях, 7-11 (12) классах – не менее четырех походов, в том числе один поход продолжительностью не менее 2-х дней с ночлегом в полевых условиях.

117. Экскурсии, туристские походы, путешествия, экспедиции проводятся в течение учебного года, в выходные и каникулярное время в общеобразовательных школах, также в городских и загородных лагерях.

118. Для создания четкой системы туристско-краеведческой работы в школе в годовой план включается раздел «Туризм и краеведение».

119. Республиканская туристско-краеведческая экспедиция «Менің Отаным – Қазақстан» является составной частью учебно-воспитательного процесса школы.

120. Экспедиция «Менің Отаным – Қазақстан» ориентирована на развитие массового внутреннего туризма путем совершения походов на выполнение нормативов туристского значка «Жас турист» и «Қазақстан саяхатшысы», также на увеличение двигательной активности и овладения необходимыми умениями и навыками походной жизни (туристской технике).

121. Экспедиция «Менің Отаным – Қазақстан» ориентирована на выполнение краеведческих заданий по направлениям, в которых предусматриваются походы, экспедиции, поездки, посещения объектов.

122. В экспедициях участвуют школьники 1-11 классов, которые объединяются в экспедиционные отряды, работающие под руководством учителей (классных руководителей), вожатых, представителей общественности и командиров экспедиционных отрядов.

123. На станциях, центрах юных туристов отряды получают экспедиционные удостоверения и задания. Для руководства и контроля за туристско-краеведческой работой создается единый штаб экспедиции «Менің Отаным – Қазақстан», состав которого утверждается приказом руководителя организации образования.

124. В состав штаба входят: представитель педагогического совета школы, редакционной коллегии, заместитель директора школы по воспитательной работе, вожатые. Председателем школьного штаба экспедиции является руководитель организации образования. Экспедиционные отряды работают под руководством школьного штаба экспедиции.

125. Школьный штаб заседает не реже одного раза в месяц. На заседаниях штаба разрабатываются и утверждаются задания экспедиционным отрядам, маршруты, заслушиваются отчеты о ходе поиска и выполнения заданий, происходит обмен опытом поисковой работы в отряде, подводятся итоги работы отрядов по экспедиции, намечаются и заслушиваются итоги проведения походов. Материалы собранные в ходе выполнения поисковых задания в походах, путешествиях, экспедициях, экскурсиях помещаются в предметных кабинетах, уголках, залах и музеях.

126. Туристско-краеведческая работа обсуждается на педагогических советах, совещаниях при директоре, методических объединениях классных руководителей и семинарах.

127. Экспедиционный отряд комплектуется из обучающихся одного класса. Отряды подбирают название, девиз, эмблему, выбирают песню. Деятельность отряда отражается в классном уголке. Планируются походы, экскурсии, экспедиции, участие в слетах, соревнованиях по туризму, летний отдых.

128. Примерная документация по туризму и краеведению в школе:

- план туристско-краеведческой работы;
- план работы школьного штаба экспедиции;
- приказы по школе на совершение походов, экспедиций, экскурсий;
- маршрутные листы совершенных походов.

приказы на присвоение значков «Жас турист», «Қазақстан саяхатшысы»;

график походов, экскурсий и тематических экспедиций;

журнал учета работы экспедиционных отрядов с заданиями.

129. В методическом кабинете организации образования должны быть:

Правила проведения Республиканского слета туристско-краеведческих экспедиционных отрядов «Менің Отаным – Қазақстан» - «Ұлы Дала Елі»;

Инструкция по организации и проведению туристских походов, экспедиций и экскурсий на территории Казахстана с обучающимися школ;

Положение о школьном музее. Рекомендации по созданию школьных музеев;

Положение о туристско-краеведческой работе в школе;

Разрядные требования по видам туризма.

130. Методические рекомендации по организации походов, оформлению маршрутных документов, составлению отчетов о походах, проведению тематических вечеров.

131. В общешкольном уголке по туризму и краеведению должны быть:

состав и план школьного штаба экспедиции;

краткое содержание экспедиции;

задания для экспедиционных отрядов;

информация о ходе и выполнения заданий.

план массовых мероприятий по туризму и краеведению;

нормативы на туристские значки и разряды.

132. Основные показатели туристско-краеведческой и экскурсионной работы в школе:

работа экспедиционных отрядов по выполнению в походах, экспедициях и экскурсиях краеведческих и исследовательских заданий;

подготовка значкистов «Жас турист», «Қазақстан саяхатшысы», туристов разрядников;

проведение школьных массовых мероприятий по туризму: слетов, соревнований, вечеров, фестивалей, конкурсов и участие в городских и республиканских мероприятиях;

наличие туристского снаряжения в школе;

наличие школьного музея или музейного уголка.

133. Руководитель организации образования несет ответственность за организацию туристской, краеведческой и экскурсионной работы, обеспечивает необходимые условия для ее проведения; осуществляет контроль за исполнением нормативных

документов по организации туристской, краеведческой и экскурсионной работы.

134. В туристской, краеведческой и экскурсионной работе принимает участие весь коллектив организации образования и обучающиеся. В школе создается штаб туристско-краеведческой экспедиции школьников «Менің Отаным – Қазақстан».

135. Заместитель директора школы по учебно-воспитательной работе несет ответственность за осуществление краеведческого принципа преподавания предметов школьной программы; контролирует работу факультатива и предметных кружков, проведение программных экскурсий, выполнение практических работ во время экскурсий, туристских прогулок и походов; организует рассмотрение в методических объединениях вопросов педагогической эффективности туристско-краеведческой работы по предметам; контролирует наличие краеведческих материалов в учебных кабинетах, школьном музее и их использование в учебном процессе.

136. Назначенный приказом руководителя организации образования Педагог-организатор по туристско-краеведческой работе (с согласия педагога) несет ответственность за проведение туристской, краеведческой и экскурсионной работы во внеурочное время; контролирует работу туристских, краеведческих кружков, секций, клубов и других; организует занятия с педагогическими и другими работниками по подготовке их к руководству походами, путешествиями и экскурсиями, школьным музеем, привлекая работников Домов, Дворцов школьников, станций юных туристов, центров детско-юношеского туризма и краеведения и других; привлекает шефствующие организации, родителей, членов педагогических отрядов и других к проведению туристской, краеведческой и экскурсионной работы, как в школе, так и по месту жительства; организует пропаганду туризма и краеведения среди обучающихся, педагогического коллектива и родителей.

137. Педагог-организатор по туристско-краеведческой работе совместно с педагогическим коллективом школы, штабом туристско-краеведческой экспедиции «Менің Отаным – Қазақстан» составляет план туристской, краеведческой и экскурсионной работы; разрабатывает маршруты походов, определяет экскурсионные объекты, участвует в составлении заданий экспедиционным отрядам; проводит занятия с педагогическими работниками, руководителями экспедиционных отрядов, воспитателями групп продленного дня, а также туристским активом школьников по подготовке их к походам и экскурсиям; обеспечивает представление необходимых документов в маршрутно-квалификационную комиссию соответствующего органа образования; организует массовые школьные мероприятия: походы,

путешествия, туристские слеты и соревнования, краеведческие викторины, конференции; проводит инструктаж по правилам безопасности в туристских походах, путешествиях и экскурсиях; ведет учет туристской и экскурсионной работы, осуществляет регистрацию маршрутных листов и экскурсионных путевок; проводит туристские походы, путешествия и экскурсии.

138. Классный руководитель в плане воспитательной работы предусматривает проведение туристских походов и экскурсий; ведет подготовку обучающихся к походам, экспедициям, экскурсиям, сдаче норм на получение значков «Жас турист», «Қазақстан саяхатшысы», проводит туристские походы, экспедиции, путешествия, экскурсии, привлекая для этого учителей-предметников, школьного медицинского работника, работников шефствующих организаций, родительский актив.

139. Учитель физической культуры организует физическую подготовку юных туристов; обеспечивает прием нормативов по туризму; организует туристские соревнования, проводит туристские походы, путешествия, экскурсии.

140. Военный руководитель оказывает помощь в разработке заданий и маршрутов походов в соответствии с планом мероприятий по военно-патриотическому воспитанию школьников; участвует в подготовке и проведении специальной подготовки юных туристов по топографии и ориентированию на местности, туристских походов, путешествий и экскурсий.

141. Медицинский работник осуществляет медицинский контроль за школьниками, отправляющимися в поход, путешествие, на экскурсию, медицинское обслуживание туристских соревнований; организует инструктаж обучающихся, ответственных за санитарно-гигиеническую работу в туристских группах, учит их оказанию первой доврачебной помощи; комплектует походную аптечку.

142. Школьный библиотекарь комплектует библиотечку туристской, краеведческой литературы, описаний маршрутов, туристских карт, методических материалов; организует выставки туристской, краеведческой литературы.

143. Начальник туристского лагеря организует с обучающимися экскурсии и походы к памятникам истории, культуры и природы родного края, краеведческую работу, сбор материалов для школьного музея, туристские походы: однодневные, двух-трехдневные, многодневные с целью выполнения экспедиционных заданий, норм на значки «Жас турист», «Қазақстан саяхатшысы», общелагерные соревнования по туризму.

144. Инструктивно-методическая и организационная помощь организациям образования в проведении туристской, краеведческой и

экскурсионной работы обеспечивается отделами (управлениями) образования непосредственно через станции юных туристов, центры детско-юношеского туризма и краеведения, дома, дворцы школьников, методические кабинеты, институты повышения квалификации при активном участии НФСК РК, спортивных организаций, клубов туристов, музеев, обществ охраны памятников истории, культуры и природы и других.

145. Консультации по вопросам подготовки, организации и проведения походов, путешествий и экскурсий с группами школьников Республики Казахстан по их подготовленности, рассмотрение отчетов о проведенных туристских мероприятиях и материалов по присвоению спортивных разрядов по туризму осуществляют МКК или МКК НФСК РК.

8. Безопасность туристов

146. Безопасность туристов на территории нашей страны гарантируется законодательством Республики Казахстан. Республика Казахстан гарантирует туристам - гражданам Республики Казахстан защиту и покровительство за ее пределами.

147. Под безопасностью туристов понимаются личная безопасность туристов, сохранность их имущества и охрана окружающей среды во время походов, экспедиций, экскурсий и путешествий, также комплекс мер, направленных на предотвращение использования туризма в целях незаконной миграции и транзита в третьи страны, сексуальной, трудовой и иной эксплуатации граждан.

148. Инструктаж по технике безопасности при организации и проведении туристских походов, экспедиций и экскурсий с обучающимися на территории Республики Казахстан проводится индивидуально с руководителем и его заместителем (помощником) перед началом похода, экспедиции, экскурсии.

149. В журнале инструктажа (приложение 1) записываются дата и номер приказа о проведении похода, экспедиции, экскурсии и краткие сведения о них: вид мероприятия (поход, экспедиция, экскурсия), сроки проведения, маршрут (начальные и конечные пункты) или место выезда (город, адрес размещения группы, отряда); количество участников и класс обучения.

150. Руководитель мероприятия и его заместитель (помощник) расписываются за каждое конкретное мероприятие и только за себя.

151. При замене руководителя или его заместителя (помощника) запись и подпись в журнале инструктажа заполняется заново.

152. Журнал хранится у Руководителя организации, проводящей мероприятие, и предъявляться по требованию контролирующих организаций.

153. Основой профилактики несчастных случаев и травм является тщательная и планомерная подготовка к маршруту. Участникам похода необходимо знать возможные опасности, психологически и всесторонне подготовиться к походу, выработать навыки поведения в различных ситуациях. Причины возникновения аварийных или экстремальных ситуаций в походе можно разделить на три группы:

возникающие по вине руководителя мероприятия;

возникающие по вине детей-участников похода;

природные факторы и непредвиденные обстоятельства в походе.

154. Первые две группы - субъективные опасности, зависящие от поведения людей. Причиной возникновения экстремальной ситуации могут стать личные качества руководителя мероприятия, как неумение владеть собой, нетерпимость, раздражительность. Недостаточный контроль руководителя за физической и технической подготовкой детей, их психологическим состоянием, взаимоотношениями в группе. К непредвиденным последствиям может привести включение в группу нового участника накануне выезда по разным причинам: замена заболевшего участника, настойчивые просьбы родителей. Руководитель на маршруте обязан осознавать, что в походе, экспедиции, экскурсии благополучие группы зависит от него.

155. Руководитель мероприятия контролирует переезды с начальной точки маршрута и движение по населенному пункту. Обо всех недоразумениях и конфликтах дети обязаны немедленно ставить в известность руководителя. Неверная организация движения на маршруте - проявление слабой технической подготовки самого руководителя. Большие физические нагрузки, непосильные для некоторых участников ведут к быстрому утомлению, притуплению бдительности и травмам.

156. Руководитель мероприятия направляет на разведку не менее двух-трех опытных участников, четко оговаривая направление движения и контрольное время. Недопустимым является деление и разрывы группы, самовольное усложнение руководителем группы маршрута, ведущие к риску для жизни и здоровья детей, также преодоление незапланированных естественных препятствий (прохождение горных перевалов, переправ через реки и другие).

157. Экстремальные ситуации в походе могут возникнуть по причине нарушения дисциплины, например, самовольный уход юных туристов из расположения лагеря, отставание от группы на маршруте, безответственное лихачество или их недостаточная физическая,

волевая и техническая подготовка, неумение оперативно оказать первую доврачебную помощь пострадавшему.

158. При прохождении населенных пунктов, руководитель группы предотвращает необдуманные поступки и обидные высказывания в адрес местных жителей, которые провоцируют конфликтную ситуацию. В целях предотвращения нездорового интереса у местной молодежи к туристской группе, желательно обойти поселения стороной, привалы и ночлег устраивать в отдалении от населенных пунктов.

159. Серьезную опасность представляют резкие изменения погодных условий, возможные потери или поломка частей снаряжения, утрата продуктов питания.

9. Выбор места и организация купания обучающихся во время проведения похода, экспедиции и экскурсии

160. Купание в туристском походе, экспедиции, экскурсии является одним из наиболее ответственных моментов и требует от руководителя повышенного внимания. В походе, экспедиции, экскурсии купание преследует только гигиенические и оздоровительные, а не спортивные цели.

161. Купание в населенных пунктах или вблизи них проводится на имеющихся там пляжах, снабженных ограждениями, дежурными спасательными шлюпками. Во всех случаях, когда специально оборудованных пляжей нет, руководитель обязан лично проверить глубину и безопасность места, выбранного для купания, удобный спуск, песчаное или галечное дно, отсутствие старых свай, камней, ям и других опасных для жизни и здоровья предметов.

162. Во всех случаях, когда специально оборудованных пляжей нет, места купания определяются вне мест спуска канализационных вод, ливнеотоков и других источников загрязнения вод.

163. Места для купания в реках следует выбирать выше места спуска бытовых и промышленных сточных вод, участков, используемых для стойбищ и водопоя скота, купания животных.

164. Категорически запрещается купание:

в водоеме вблизи гидротехнических сооружений, плотин, шлюзов и дамб;

в границах первого пояса зоны санитарной охраны, источников хозяйственно-питьевого водоснабжения.

165. Глубина места купания при скорости течения не свыше 0,3 м в секунду должна быть не больше 1,2 м.

166. При измерении глубины места купания нельзя ограничиваться прохождением по прямой от берега, необходимо несколько раз пройти выбранный участок по всем направлениям. Границы купания необходимо показать всем купающимся.

167. Температура воды при купании должна быть не ниже 18⁰С.

168. При наличии у туристской группы плавательных средств, патрулирование участка, отведенного для купания, ведется с применением данных средств.

169. Купание проводится только с разрешения руководителя похода. Для наблюдения и своевременного оказания помощи руководитель похода или его заместитель находятся на берегу.

170. Если в группе, отряде имеются пловцы-разрядники, следует привлечь их к дежурству в помощь руководителю, но нельзя им перепоручать руководство купанием.

171. Одновременное купание разрешено до 8 человек и не свыше 10 минут.

172. Во время купания не допускать криков. Объяснять участникам, что крик есть сигнал о помощи.

173. **Категорически запрещается:**

ныряние в воду с мостиков, лодок, обрывистого берега, а также купание в сумерках и ночное время;

купание после принятия пищи в течение 45-50 минут.

Из опыта работы организаций дополнительного туристско-краеведческого образования детей

Примерная инструкция к проведению похода выходного дня

Жанайдаров Ж.Т., директор Городской станции юных туристов г. Актобе

Ногаева Б. К., заместитель директора Городской станции юных туристов г. Актобе

Походы выходного дня могут быть спортивными, оздоровительными и познавательными. Проводиться они должны с учетом динамики работоспособности туристов. Туристский поход должен иметь цель, для решения которой вырабатывается район путешествия и разрабатывается маршрут. При разработке маршрута путешествия необходимо установить начальные и конечные точки отчета маршрута и основные пункты через которые будет проходить маршрут, составить план-график похода. К плану-графику прилагается схема маршрута, которая служит основным документом.

Комплектование туристской группы лучше всего производить из ребят одного возраста, разница возраста не должна превышать 2 лет, количественный состав не должен превышать 15 человек.

При разработке маршрута походов выходного дня учитываются возраст, физическая подготовленность, интересы обучающихся. Желательно возвращаться из похода выходного дня транспортом. Если это невозможно, то программу похода следует построить с учетом затраты времени на обратный путь. При этом общая протяженность маршрута похода выходного дня включает и обратный путь. В программе походов выходного дня включаются массовые мероприятия: игры на местности, соревнования по туризму, спортивному ориентированию, приготовление еды на кострах. В снаряжение включается следующее:

- карта района похода;
- компас;
- аптечка;
- спички;
- фотоаппарат;
- костровое хозяйство;
- снаряжение для проведения соревнований по туризму.

Одежда участников похода состоит из тренировочного костюма, головного убора, спортивной обуви, шерстяных носков.

Документом, дающим право на проведение похода выходного дня, является маршрутный лист, к которому прилагается план-график и схема маршрута. По возвращению из похода представляется маршрутный лист с отметками на маршруте регистрации.

Примерный план-конспект по проведению инструктажа по технике безопасности с обучающимися во время экскурсии

Жанайдаров Ж.Т., директор Городской станции юных туристов
г. Актобе

Ногаева Б. К., заместитель директора Городской станции юных туристов г. Актобе

Соблюдение Правил дорожного движения

1. Где разрешается двигаться пешеходам:

- тротуар;
- обочины;
- пешеходные дорожки;
- велосипедные дорожки, если это не мешает движению велосипедистов.

Вне населенного пункта пешеходы должны идти навстречу

движению, а в населенном пункте – как навстречу, так и по ходу движения транспорта. Лица, ведущие велосипед, мопед, мотоцикл или передвигающиеся в инвалидных колясках, везущие санки, тележки, должны следовать по ходу транспортных средств.

2. Правила движения пешеходов в установленных местах:

идти надо, придерживаясь правой стороны;

обходить ремонтируемые участки с внешней стороны обочины;

В местах, предназначенных для движения пешеходов, **запрещается:**

играть;

ездить на велосипедах, роликовых коньках;

ходить, стоять и сидеть на бордюрных камнях и ограждениях дорог;

если какой-либо предмет упал на проезжую часть, то прежде чем его поднять, надо убедиться, что это не опасно для здоровья;

в темное время суток следует прикреплять к своей одежде светоотражающие элементы, позволяющие водителям распознавать пешеходов в свете фар.

3. Где разрешается переходить проезжую часть:

подземные переходы;

надземные переходы;

пешеходные переходы, обозначенные дорожными знаками.

Если на участках дорог отсутствуют обозначенные пешеходные переходы, переходить проезжую часть разрешается у перекрестков, по линии тротуаров или линии обочин.

На трамвайных остановках от тротуара к остановившемуся трамваю и от него со стороны дверей. После выхода из трамвая, находящегося посередине проезжей части, пешеходы должны убедиться в безопасности и только потом направиться к тротуару. Если пешеходу, вышедшему из трамвая, необходимо перейти на противоположную сторону дороги, ему следует выйти вначале на тротуар со стороны дверей трамвая, определить место, разрешенное для перехода проезжей части, и там перейти на другую сторону.

Когда пешеходные переходы и перекрестки в пределах видимости отсутствуют, а дорога не имеет разделительной полосы и ограждений, разрешается переходить дорогу под прямым углом проезжей части, только в местах, где она хорошо просматривается в обоих направлениях, и только после того, как пешеход оценит расстояние до приближающегося транспортного средства и его скорость.

На регулируемых перекрестках или пешеходных переходах пешеходы должны переходить проезжую часть только по разрешающим сигналам светофора или регулировщика.

4. Как безопасно переходить проезжую часть.

Определить на пересекаемой проезжей части одностороннее или

двустороннее движение.

Посмотреть налево, и не выходя на проезжую часть, посмотреть направо и убедиться в отсутствии транспортного средства (далее - ТС).

Пешеходу не следует начинать переход, если ему придется ожидать проезда приближающихся ТС вне зоны разделительной полосы или остановки безопасности, а непосредственно на середине проезжей части.

Переходя проезжую часть, пешеходы не должны без необходимости задерживаться или останавливаться на ней.

Следует постоянно наблюдать за ТС и не пытаться перебежать дорогу при их приближении.

Пересекать проезжую часть всегда следует под прямым углом, что улучшает обзорность с обеих сторон и сокращает расстояние.

При благоприятных условиях для перехода необходимо идти спокойным шагом, придерживаясь правой стороны перехода.

Пешеходы, не успевшие закончить переход всей проезжей части, должны пропустить ТС, ожидая возможности безопасного перехода на островке безопасности или разделительной полосе, а при их отсутствии – на линии, разделяющей транспортные потоки противоположных направлений.

Во время перехода самым опасным участком является стоящее ТС, ограничивающее обзорность.

5. Что запрещается.

Переходить проезжую часть дороги вне пешеходного перехода при наличии разделительной полосы.

Переходить проезжую часть в местах, где установлены пешеходные или дорожные ограждения.

Ходить по дорогам, обозначенным дорожным знаком «Автомагистраль».

Выходить на проезжую часть дороги, не убедившись в личной безопасности и возможности создания опасности или препятствия для других участников дорожного движения.

При приближении к пешеходному переходу ТС с включенным проблесковым маячком пешеходы не должны выходить на проезжую часть, а находящиеся на ней обязаны немедленно вернуться на тротуар или обочину. Начинать переход можно лишь после проезда этого ТС и всех ТС сопровождаемой им колонны.

Соблюдение правил поведения при проведении мероприятий с использованием поездов.

При передвижении группы участников выездного мероприятия на вокзале необходимо двигаться, слушаясь руководителя, поэтапно с остановками для сбора группы.

До выхода на платформу обучающиеся должны знать маршрут

следования от руководителя выездного мероприятия, а также порядок действий в случае отставания от группы.

Посадка в поезд осуществляется участником в один вагон через одну дверь.

В поездах дальнего следования передвигаться по вагону, **выходить** на кратковременных остановках **нельзя**.

После выхода из поезда все участники группы обязаны отойти от края платформы.

Не допускается: нахождение участников группы в период движения поезда в тамбуре вагона и на переходных площадках, а также хождение по другим вагонам.

Соблюдение правил поведения при проведении мероприятий с использованием заказных автобусов.

Обучающиеся должны соблюдать правила поведения в автобусе во время движения и при остановках: в автобусе нельзя ходить, бегать, стоять перед дверями, необходимо соблюдать личную гигиену, слушаться руководителя.

Экипировка участников поездки должна соответствовать погодным условиям (наличие головных уборов и т.д.).

Во всех случаях посадка в автобус может осуществляться через все двери, поэтому участникам экскурсии нельзя торопиться, толкаться, создавать панику, необходимо всячески помогать руководителю при уточнении численности участников мероприятия.

На остановках выход из автобуса осуществляется через переднюю дверь, при выходе нельзя толкаться, торопиться, нужно внимательно смотреть на проезжую часть дороги. При этом первым выходит руководитель выездного мероприятия, который не допускает выход участников на проезжую часть дороги; последним - заместитель руководителя, который контролирует в салоне автобуса порядок выхода.

Не допускается хождение участников выездного мероприятия по салону автобуса во время движения; выход на проезжую часть дороги во время санитарных стоянок; начало движения автобуса в случае отсутствия одного из участников выездного мероприятия.

Примерные рекомендации по выбору района путешествия и разработка маршрута

Журавлева В.Г., методист Туристского центра «Планета» г. Петропавловск Северо-Казахстанской области

Туристский поход любой направленности должен иметь цель, для решения которой выбирается район путешествия и разрабатывается

маршрут. Необходимо знать географические, экономические и другие особенности района путешествия. Детально изучив район будущего путешествия, группа может приступить к разработке маршрута. Разрабатывая маршрут путешествия, необходимо отметить возможные места ночевки и оговорить их места в крупных населенных пунктах. При разработке маршрута походов выходного дня учитывается возраст, физическая подготовленность, интересы обучающихся.

Общая протяженность маршрута похода выходного дня включает и обратный путь. Документом, дающим право на проведение похода выходного дня, является маршрутный лист, к которому прилагается план-график и схема маршрута. Разрешение на поход выходного дня дает руководитель выпускающей организации.

Маршруты многодневных походов начинающие туристы должны проходить по родному краю. Только после изучения своего края группа может выбирать для путешествия более отдаленные районы.

При разработке маршрута путешествия необходимо иметь топографические карты масштаба 1:100000, 1:200000 избранного района.

Маршрут должен быть интересным и познавательным, а также иметь удобные подъезды. Время на подъезды к маршруту и на обратную дорогу, а также транспортные расходы не должны превышать 20-30% затрат времени и средств на весь поход.

При разработке маршрута необходимо установить начальную и конечную точки, также основные пункты, через которые будет проходить маршрут. После того, как нитка маршрута готова, составляется план-график похода по схеме: день похода, дата, участники маршрута, способы передвижения, экспедиционный объем. При составлении графика движения необходимо помнить, что для учащихся 7-8 классов продолжительность путешествия до 20 дней, суточные переходы до 16 км, для учащихся 9-10 классов - до 30 дней, суточные переходы до 18 км.

При подготовке некатегорийного похода к плану-графику прилагается схема маршрута, которая служит основным документом для получения разрешения на совершение данного похода. Для категорийного похода план-график помещается в заявочной книжке.

Пешеходный маршрут выходного дня

Ауганбаев Б. М., руководитель кружка Станции юных туристов
г. Алматы

Ущелье Заилийского Алатау – селезащитное сооружение –
Плотина – Экопост – Яблоневые сады – река Карагайлы – ущелье

Березовая роща – река Карагайлы – переход через реку на Лунную поляну и обратно в г. Алматы через село Карагайлы – Наурызбайского района г. Алматы.

Продолжительность похода - 5-6 часов.

Маршрут действует с 1 июня по 30 сентября.

Продолжительность пути – 6-7 км.

Маршрут выходного дня.

Возраст детей – 6-10 классы.

Вид туризма – пешеходный.

Описание

Предлагаемый маршрут начинается от города на автобусе 312, остановка «Экспедиция» ул. Жандосова, угол улицы Яссауи, до села Карагайлы (конечная остановка).

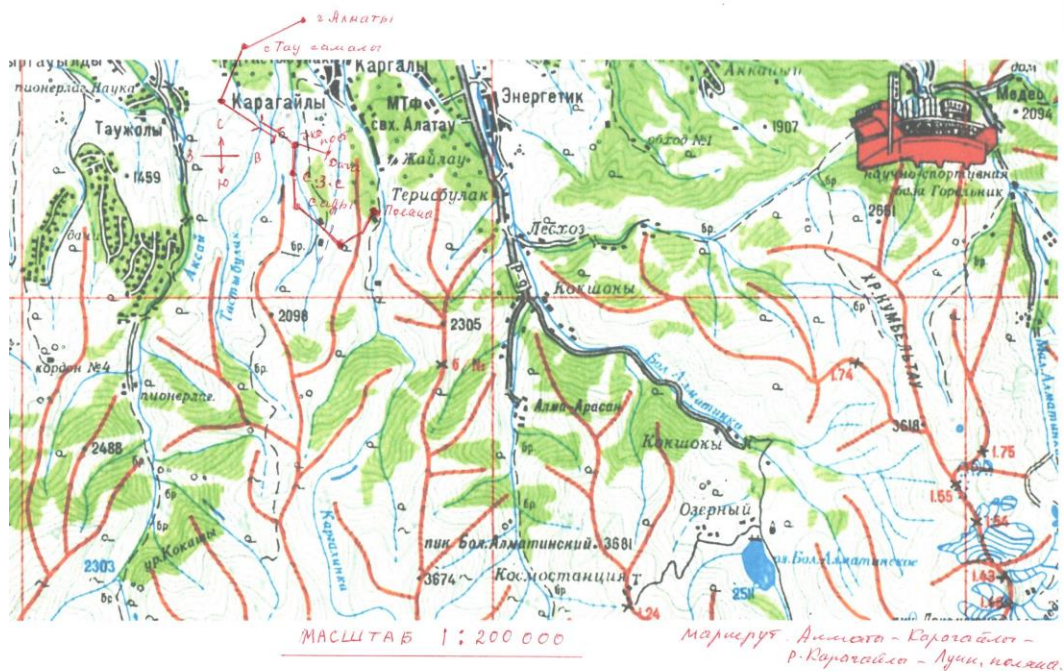
Проезд к пешей части маршрута начинается от конечной остановки с. Карагайлы. Проход через дачные массивы вдоль реки Карагайлы – до Экопоста – продолжение пути, переходя к западному берегу реки и выход на селезащитные сооружения и продвижение вдоль трубы, которая снабжает водой село Карагайлы. Вокруг холмы и Яблоневого сада.

После Яблоневых садов начинаются пастбища скотоводов, которые угощают молоком и кумысом.

Тропинка по поляне вдоль берега реки упирается на Прижимистое ущелье. Здесь мы проходим реку вброд и идем дальше по тропинке на восток. Перед нами открывается большая поляна и вид на Большое Алматинское ущелье (далее - БАУ). Местность очень красивая, поэтому она называется Лунной поляной, вокруг белые березы. Здесь мы остановились, и начали делать обзорные радиальные выходы вокруг поляны. После обеда мы пошли обратно по тропе через речку Карагайлы, Экопост и до остановки села Карагайлы.

Нитка маршрута

г. Алматы – у. Карагайлы – село Карагайлы - с/з сооружение – Экопост – Яблоневые сады – река Карагайлы – Лунная поляна и по тропе обратно в село Карагайлы.

Пешеходный маршрут выходного дня

Ауганбаев Б. М., руководитель кружка Станции юных туристов г. Алматы

Малое Алматинское ущелье (далее - МАУ) - дом отдыха «Просвещенец» - река Батарей - урочище Көкжайлау - спуск по реке Казачка - Большое Алматинское ущелье (далее - БАУ).

Продолжительность - 5-6 часов.

Маршрут действует с 15 мая по 30 октября.

Продолжительность пешего пути - 7-8 км.

Маршрут выходного дня.

Возраст детей - 7-9 классы.

Вид туризма - пешеходный.

Описание

Предлагаемый маршрут рассчитан на отдых выходного дня.

Подъезд к пешей части маршрута осуществляется из города Алматы, улицы Достық – ул. Құрманғазы. Маршрут выходного дня проходит по Малому Алматинскому ущелью (далее - МАУ), где сооружен целый комплекс селезащитных заграждений (остановка «Просвещенец»).

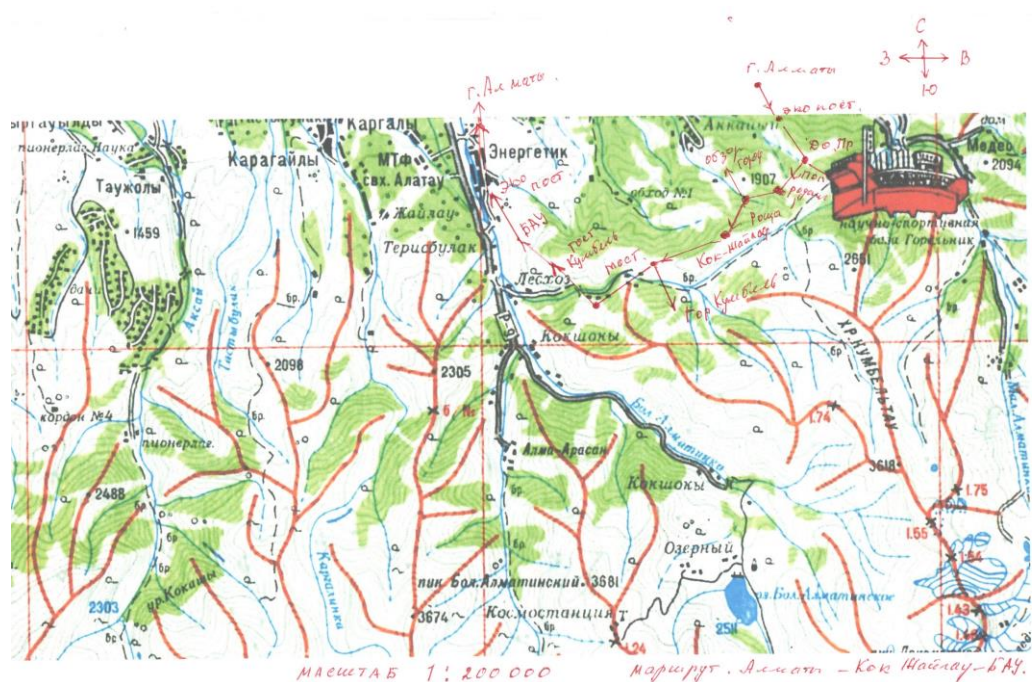
Дальнейший путь проложен по грунтовой дороге на юг по реке Батарея до подъема на плато Көкжайлау, вверх по лесной тропинке. Продолжительность подъема составляет 1,5-2 часа, в зависимости от подготовленности группы.

Поднявшись до плато Көкжайлау, группе можно отдохнуть, провести обзорную экскурсию с видом на город, сходиться на водопад, подняться на высоту. Отсюда видна гора Кумбель. С плато Көкжайлау на западе видно БАУ и пик Алматы.

Далее путь на запад от места отдыха, спускаемся вниз по тропе красивого ущелья. Далее по реке Казачка передвигаемся через мост, идем по альпийским лугам до Большого Алматинского ущелья. После обзорных экскурсий группа осуществляет спуск к экологическому посту. Остановка автобуса №28 - возвращаемся город.

Нитка маршрута

г. Алматы – МАУ – Просвещенец – Көкжайлау – река «Казачка» – Экопост – БАУ

Заключение

В Казахстане детско-юношеский туризм с целью познания окружающего мира и средств туризма, также краеведения становится массовым движением подрастающего поколения, родителей и педагогической общественности. За годы независимости в системе образования Республики Казахстан сложилась и действует система туристско-краеведческой работы. Ее развитие убедительно доказало педагогическую целесообразность туризма и краеведения как эффективного средства познания окружающего мира.

Учитывая приоритетное развитие внутреннего туризма в нашей стране в рамках поставленных государством задач по развитию туристской отрасли, одним из основных направлений является развитие детско-юношеского туризма путем широкого вовлечения подрастающего поколения в этот процесс. Проведение детско-юношеских походов, экспедиций и экскурсий на регулярной основе является мощным стимулом для роста внутреннего туризма.

Туристско-краеведческая деятельность представляет возможности активно-познавательной деятельности и осуществления сознательного выбора призвания. Условия в модели формирования нравственной личности средствами туристско-краеведческой деятельности: новая обстановка; занятость определенным трудом; системность и динамичность; движение к достижению цели; правильный режим жизни; совместная коллективная деятельность при соблюдении личностных интересов и мотивов.

Длительное общение с природой, активное передвижение, радость неформального дружеского общения, возможность прекрасно отдохнуть, получить отличный заряд бодрости и закалки делают туристские походы лучшим видом отдыха и физической реабилитации организма.

Исследования казахстанских ученых показали, что среди детей и учащейся молодежи, с одной стороны, наблюдается интенсивное стремление к объединению, признанию их роли в обществе, самостоятельному выбору путей и форм самовыражения, самореализации. С другой стороны, рост гражданской инициативы подростков зачастую сдерживает отсутствие в организациях образования реальных условий для самореализации.

Туристско-краеведческая работа осуществляется с учетом требований программ, возрастных и индивидуальных особенностей. Маршруты туристских походов, экспедиций и экскурсий с обучающимися по протяженности и продолжительности должны соответствовать нормам, разрядным требованиям.

Для решения задач развития детско-юношеского туризма требуются новые импульсы, способные не только вовлечь в эти процессы большее количество молодых людей, но активизировать поиск нереализованных резервов и возможностей молодежи. Важным инструментом в реализации целей, задач развития детско-юношеского туризма должны стать механизмы, позволяющие добиться необходимого результата: совершенствование нормативной правовой базы, регламентирующей туристско-краеведческую деятельность в Республике Казахстан.

Для создания нормативного правового и методического сопровождения детской туристско-краеведческой деятельности необходимо разработать следующие документы.

1. Инструкция по организации и проведению туристских походов, экспедиций и экскурсий с учащимися на территории Республики Казахстан.

2. Нормативы на прохождение туристских походов и спортивного ориентирования.

3. Методические рекомендации по организации туристско-краеведческой работы в организациях образования.

4. Методические рекомендации о деятельности туристских баз, проведении летнего отдыха в палаточном, туристском лагере.

5. Методические рекомендации о деятельности инструктора школьного туризма.

6. Методические рекомендации о проведении судейства школьных туристских соревнований.

7. Методические рекомендации по подготовке общественных туристских кадров.

8. Методические рекомендации по хранению туристского снаряжения и инвентаря.

Таким образом, для решения возникших трудностей в развитии детско-юношеского туризма требуется совершенствование нормативной правовой базы, регламентирующей туристско-краеведческую деятельность в Республике Казахстан. Для создания благоприятного туристского имиджа и условий ускоренного развития системы детско-юношеского туризма необходимо проведение последовательной политики, основанной на механизмах нормативного правового регулирования туристской деятельности. В этом мы видим современный механизм реализации государственной политики по устойчивому развитию детско-юношеского туризма в нашей стране.

**Журнал
проведения инструктажа по технике безопасности**

№	ФИО инструктируемого	Профессия, должность	Дата	Содержание инструктажа с указанием названия Инструкции	ФИО ответственного, проводившего инструктаж, должность	Подпись ответственного, проводившего инструктаж	Подпись получившего инструктаж	Примечание

Примерные нормы нагрузки для пешеходных и горных походов и путешествий

Таблица 1

Пеший туризм

Виды походов и путешествий	Носимый груз, километраж	Возраст				
		10	11-12	13-14	15-16	17
Однодневные	Носимый груз (девушки/юноши)	3	3/5	4/6	5/7	6/9
	км всего	10	12	12	20	24
Двухдневные	Носимый груз (девушки/юноши)	3	3/5	6/8	8/10	10/12
	км всего	20	24	30	30-35	40
Трехдневные	Носимый груз (девушки/юноши)	4	5/7	8/10	10/12	14/16
	км всего	30	36	45	45-50	50-60
Многодневные	Носимый груз (девушки/юноши)	5	6/8	10/12	12/14	14/16
	км в день	10	12	12-15	17-18	до 20
Продолжительность (ходовые дни)		6	20	24	24	30

1. В зависимости от возрастного состава и категории сложности похода (пеший, водный, лыжный, велосипедный и другие) после каждых трех-четырех дней пути планируется день отдыха. В этот день перехода нет. Группа занимается сбором образцов для коллекций, исследовательской работой, проводятся экскурсии, встречи и другие.

2. Переходы указанной протяженности ученикам 13-17 лет могут быть разрешены только при условии, если они тренированы и ранее участвовали в одно-, двух-, трехдневных походах, в остальных случаях норма снижается.

3. Для участников 7-8 классов, достигших 14 лет, при достаточной тренированности, регулярном занятии туризмом и выполнении норм на значок «Қазақстан саяхатшысы» допустимо увеличение протяженности походов - пеших, водных, лыжных - до 150 км, на велосипедах - до 250 км при продолжительности путешествия не более 20 дней.

4. Вышеперечисленные походы и путешествия совершаются с учетом индивидуальных особенностей и состояния здоровья обучающихся.

Таблица 2

Горный туризм

Виды походов и путешествий	Носимый груз, километраж, ходовое время	Возраст			
		10-12	12-13	14-15	16-17
Однодневные	Носимый груз (девушки/юноши)	5	6-7	7-8	8-10
	км – часы	10-3	12-4	15-5	18-6
Двухдневные	Носимый груз (девушки/юноши)	6	7	7-9	8-10
	км – часы	15-5	18-6	21-24-7-8	30-10
Трехдневные	Носимый груз (девушки/юноши)	5	8	8-10	10-12
	км – часы	20- 10	27-9	36-12	45-15
Многодневные некатегорийные путешествия	Носимый груз (девушки/юноши)	5	8-10	10-12	12-16
	Ходовые дни	3-8	3-8	8-12	до 15
Многодневные категорийные путешествия	Носимый груз (девушки/юноши)	7-9	10-14	12-16	20-25
	Ходовые дни	6-20	24	24	30

Особенности режима, темпа и порядок движения горных походов и путешествий

6. Распорядок дня в горном путешествии по сравнению с распорядком пешего путешествия сдвигается на час-два вперед в связи с неустойчивостью погоды в горах и некоторыми специфическими опасностями горного рельефа. В горном путешествии рекомендуется делать подъем в 5 часов утра, а выходы на маршрут в 6-7 часов. Большой обеденный привал иногда приходится заменять часовым отдыхом с небольшим приемом пищи, разбивать лагерь для ночлега следует не менее чем за два часа до темноты.

7. Режим движения на затяжных подъемах изменяется за счет более частых остановок на отдых: через каждые 20-25 минут подъема обязателен 10-ти минутный привал. На крутых участках через 10-15 минут подъема делаются одно-двухминутные остановки, не снимая рюкзака.

8. Темп движения в горах зависит от контрольного рельефа и уклонов: на подъемах темп замедленный, на спусках – ускоренный.

4. Порядок движения - строго в колонну по одному. При движении по крутым камнепадам, склонам, осыпям, морене не допускается нахождение одних туристов прямо выше по склону над другими. Если иной порядок движения не возможен, то следует двигаться вплотную друг к другу. Руководитель группы определяет схему движения через перевал в зависимости от конкретных условий, времени года, с учетом соблюдения всех мер безопасности.

5. Сложность горных путешествий определяется сложностью и протяженностью походов к перевалам, числом и характером переправ через реки, ночлегами выше снеговой линии, длительностью пребывания на высоте, максимальными высотами маршрута, наличием топлива на трассе. Учитывая особую сложность маршрута, требующего преодоления естественных препятствий в горах, к участникам и руководителям горных комбинированных горно-пешеходных путешествий, предъявляется ряд требований, связанных с необходимостью иметь знания и опыт.

Характеристики некатегорийных туристских походов и путешествий по степени сложности

Степень сложности	Виды походов	Протяженность км	Продолжительность дней
3	Пешеходные, лыжные	75	6-8
	Пешеходные в горах	60	6-8
	Велосипедные	120	6-8
	Водные	50	6-8
2	Пешеходные, лыжные	50	4-6
	Пешеходные в горах	40	4-6
	Велосипедные	80	4-6
	Водные	40	4-6
1	Пешеходные, лыжные	30	3-4
	Пешеходные в горах	25	3-4
	Велосипедные	50	3-4

Рекомендуемые условия допуска к некатегорийным походам

Походы		Минимальный возраст участников				Количество участников				Опыт участников и заместителя руководителя	Минимальный возраст руководителя и заместителя руководителя	Туристский опыт руководителя
		Пеший поход	Лыжный поход	Водный поход	Велопоход	Пеший поход	Лыжный поход	Водный поход	Велопоход			
Походы выходного дня	1-дневный	7	9	9	12	6-25	6-20	6-20	6-15		Не моложе 18 лет	Участие в походе продолжительностью более 1 дня
	2-3-дневный	8	10	10	12	6-25	6-20	6-20	6-15			
1-й степени сложности		9	11*	10	12	6-20	6-20	6-15	6-15			
2-й степени сложности		10	12	10	13	6-20	6-15	6-15	6-15	Участие в походах		

3-й степени сложности	12	12	11	13	6-20	6-15	6-15	6-15	выходного дня	Не моложе 19 лет	Руководство походом продолжительностью более 1 дня, участие в походе 1 категория сложности
-----------------------	----	----	----	----	------	------	------	------	---------------	------------------	--

Таблица 5

Местные и дальние походы (степенные и I категории сложности)

Походы	Минимальный возраст Участников				Количество участников				Опыт участников и заместителя руководителя	Минимальный возраст руководителя и заместителя руководителя	Туристский опыт руководителя
	Поход				Поход						
	пеший	лыжный	водный	велосипедный	пеший	лыжный	водный	велосипедный			

Походы выходного дня	1- дневный 2-3- дневные	7 9	9 10	12 12	12 12	6- 25 6- 20	6- 20 6- 20	6- 20 6- 20	6- 15 6- 15		Не моложе 18 лет	Участие в 1-3- дневном походе
1 степени сложности		10	11	12	12	6- 20	6- 20	6- 15	6- 15			
2 степени сложности		11	12	12	13	6- 20	6- 15	6- 15	6- 15	Участие в походах выходного дня		Руководство 1-3-дневным походом
3 степени сложности		12	12	12	13	6- 20	6- 15	6- 15	6- 15		Не моложе 19 лет	Участие в походе I категории сложности, руководство 2-3 дневным походом
I категории сложности		13	13	13	14	6- 15	6- 15	6- 15	6- 15		Не моложе 19 лет	Участие в походе I категория сложности и руководство степенным походом

Таблица 6

**Степенные и категорийные дальние походы
по районам повышенной сложности**

Походы	Минимальный возраст участников					Количество участников					Туристский опыт участников и заместителя руководителя	Минимальный возраст руководителя и его заместителя	Туристский опыт руководителя
	Поход					Поход							
	пеший	лыжный	горный	водный	велосипедный	пеший	лыжный	горный	водный	велосипедный			
Степенные	13	13	13	13	14	6-15	6-12	6-12	6-15	6-15	Участие в степенных походах	19	Участие в походе II категории сложности, руководство степенным походом

I категория сложности	13	13	13	13	14	6-15	6-12	6-12	6-15	6-15	Участие в степенных походах	19	Участие в походе II категории сложности, руководство степенным походом
II категория сложности	14	14	14	14	14	6-15	6-12	6-12	6-12	6-12	Участие в походах I категории сложности (30% - в степенных походах)	20	Участие в походе III категории сложности, руководство походом I категории сложности
III категория сложности	15	15	15	15	15	6-12	6-12	6-12	6-12	6-12	Участие в походах II категории сложности (30% - в I категории сложности)	21	Участие в походе IV категории сложности, руководство походом II категории сложности

IV категория сложности	16	16	16	16	16	6-10	6-10	6-10	6-10	6-10	Участие в походах III категории сложности (30% - во II категории сложности)	22	Участие в походе V категории сложности руководство походом III категории сложности
------------------------	----	----	----	----	----	------	------	------	------	------	---	----	--

Примечание: в водных походах 2-4 категории сложности группы, идущие только на 4-местных катамаранах, могут состоять из 6-14 участников.

Таблица 7

**Нормативы походов по степени сложности и требования к участникам походов по возрасту
(для юношеских разрядов)**

Степень сложности	Виды походов	Протяженность (в км.)	Продолжительность (в днях)	Допуск по минимальному возрасту (лет)
1-я степень	пешеходные	30	3-4	10
	лыжные	30	3-4	10
	пешеходные в горах	25	3-4	10
	велосипедные	50	3-4	14
	водные (на байдарках)	25	3-4	12
2-я степень	пешеходные	50	4-6	11
	лыжные	50	4-6	11
	пешеходные в горах	40	4-6	11
	велосипедные	80	4-6	14
	водные (на байдарках)	40	4-6	13
3-я степень	пешеходные	75	6-8	12
	лыжные	75	6-8	12
	пешеходные в горах	60	6-8	12
	велосипедные	120	6-8	14
	водные (на байдарках)	60	6-8	14

**Контрольные нормативы для определения уровня
физической подготовленности участников горных путешествий
1-3 категорий сложности**

Вид норматива	Для юношей		Для девушек	
	удовлетворительно	хорошо	удовлетворительно	хорошо
I-3 категория сложности				
8 Лазание по веревке без помощи ног (для девушек с помощью ног)	3 м	4 м	3 м	4 м
9 Подтягивание на перекладине	5 раз	6 раз	4 раза	5 раз
10 Приседание на одной ноге	5+5	8+8	3+3	5+5
11 Лежа в упоре сгибание и разгибание рук	7 раз	8 раз	4 раза	5 раз
12 Ходьба по бревну диаметром 20 см, на высоте 1-2 метра от земли	4 раза не уверенно	5 раз уверенно	не уверенно с остановками, руки в стороны	уверенно без остановок, руки в стороны
13 Кросс	для юношей 3 км.	13 мин. 30 сек.	13 мин.	
	для девушек 800 м.			3 мин. 41сек. 3 мин. 35 сек.
14 Удержание угла в висащем положении	3 сек.	4 сек.	2 сек.	3 сек.

**Требования к подготовке руководителей и заместителей
руководителей**

Степень, категория сложности	Возраст (не менее лет)	Теоретическая подготовка	Практический туристский опыт (по виду туризма)
1 степень сложности	18	В объеме программы начальной туристской подготовки (А), семинар руководителей походов выходного дня- 40 часов	Участие в походе 1 степени сложности, руководство двумя двухдневными походами
2 степень сложности	18	В объеме программы начальной туристской подготовки (Б), семинар руководителей походов выходного дня - 60 часов	Участие в походах 2,3 степени сложности, руководство походам 1 степени сложности
3 степень сложности	18	В объеме программы начальной туристской подготовки, семинар руководителей категорийных походов – 120 часов	Участие в походах 3 степени сложности и I категория сложности, руководство походом 2 степени сложности
I категория сложности	18	В объеме программы «Инструктор детско-юношеского туризма» – 160 часов и УТП – 80 часов	Участие в походах I, II категория сложности, руководство походом 3 степени сложности
II категория сложности	19	В объеме программы «Инструктор детско-юношеского туризма» и семинара по программе средней туристской или инструкторской подготовки (далее - СТП или СИП) по данному виду туризма	Участие в походах II, III категория сложности, руководство походом I категория сложности
III категория сложности	20	В объеме программы «Инструктор детско-юношеского туризма» и семинара по программе средней туристской или инструкторской подготовки (СТП или СИП) по данному виду туризма	Участие в походах III, IV категория сложности, руководство походом II категория сложности

**Рекомендуемый перечень туристского снаряжения
общеобразовательной организации
(из расчета на 30 человек)**

№ п/п	Наименование оборудования и снаряжения	Количество
1.	Рюкзак объемом не менее 60 литров	30
2.	Палатка с тентом	в зависимости от вместимости
3.	Спальный мешок	30
4.	Коврик теплоизоляционный	30
5.	Сидушка (коврик пенополиуретановый)	30
6.	Тент от дождя	3
7.	Ведра туристские (комплект)	3
8.	Оборудование для приготовления пищи (примуса, газовые плиты, горелки и т.д.)	в зависимости от необходимости
9.	Компас жидкостной	30
10.	Лопата саперная	3
11.	Костровое оборудование	3
12.	Пила	3
13.	Комплект для ремонта	3
14.	Радиостанции портативные	5-7
15.	Курвиметр	3
16.	Электронный навигатор	1
17.	Электрогенератор	1
18.	Аптечка медицинская	3
19.	Карты спортивные, физические, туристские, административные, атласы, схемы	3
20.	Топор	3
21.	Фонарик	30
22.	Свисток	2
23.	Карабины страховочные	60
24.	Пояс альпинистский	30
25.	Веревка основная	120
26.	Веревка вспомогательная	200
27.	Лыжи туристские с ботинками	30

Таблица 2

**Рекомендуемый перечень снаряжения и оборудования полевого
туристско-краеведческого лагеря**
(из расчета на 50 человек)

№ п/п	Наименование оборудования и снаряжения	Количество
1.	Рюкзак объемом не менее 60 литров	50
2.	Палатка с тентом	в зависимости от вместимости
3.	Палатка хозяйственная	3
4.	Набор туристской мебели	15
5.	Коврик теплоизоляционный	50
6.	Спальный мешок	50
7.	Тент от дождя	7
8.	Веревка основная (40м)	7
9.	Веревка вспомогательная (40м)	7
10.	Карабины	30
11.	Ведро туристские (комплект)	5
12.	Оборудование для приготовления пищи (примуса, газовые плиты, горелки и т.д.)	в зависимости от необходимости
13.	Компас жидкостной	50
14.	Радиостанции портативные	5-7
15.	Курвиметр	3
16.	Электронный навигатор	1
17.	Электрогенератор	1
18.	Комплект для ремонта	3
19.	Бинокль	1
20.	Электромегатон	1
21.	Рулетка металлическая, измерительная	1
22.	Фонарь электрический	10
23.	Канистра (10 л)	10
24.	Топор большой	5
25.	Пила	5
26.	Лопата	5
27.	Мяч футбольный	3
28.	Мяч волейбольный	3
29.	Шахматы	5
30.	Шашки	5
31.	Бадминтон	3
32.	Настольный теннис	2

33.	Аптечка медицинская	3
34.	Карты спортивные, физические, туристские, административные, атласы, схемы	3
35.	Походная баня	2

Для работы детских туристско-краеведческих объединений по видам туризма (водного, горного, велотуризма и других) и направлениям краеведения (геологический, экологический, археологический и другие) в данный список добавляется соответствующее специальное снаряжение и оборудование: плавательные средства, альпинистское снаряжение, микроскопы, определители и так далее.

Приложение 4

ПРОЕКТ

**Правила
проведения Республиканского слета туристско-краеведческих
экспедиционных отрядов «Менің Отаным – Қазақстан» -
«Ұлы Дала Елі»**

1. Общие положения

1. Настоящие Правила проведения Республиканского слета туристско-краеведческих экспедиционных отрядов **«Менің Отаным – Қазақстан» - «Ұлы Дала Елі»** (далее – Слет) определяют цель, задачи, порядок его проведения.

2. Цель Слета: создание условий для творческого развития личности, профессионального самоопределения обучающихся, раскрытия их способностей, адаптации к жизни в обществе, формирования гражданского самосознания, общей культуры, здорового образа жизни, организации содержательного досуга.

3. Задачи Слета:

1) воспитание поликультурной личности, формирование позитивного интереса к традициям и обычаям других национальностей, воспитание доброжелательности и открытости;

2) приобщение детей к историческому, культурному и духовному наследию родного края, изучение Малой Родины;

3) совершенствование навыков поисково-исследовательской деятельности у обучающихся;

4) определение лучших туристско-краеведческих экспедиционных отрядов республики;

5) сохранение и совершенствование традиционных, поиск инновационных форм и методов туристско-краеведческой работы с обучающимися.

4. Слет проводится по заказу Министерства образования и науки Республики Казахстан за счет средств республиканского бюджета.

5. Организаторы Слета формируют состав организационного комитета.

2. Время и место проведения Слета

6. Время и место проведения слета ежегодно определяет МОН РК.

7. Заявки и списки участников Слета направляются за подписью руководителей управлений образования областей, городов Астана и Алматы оргкомитету в определенные сроки.

В заявке указываются: фамилии, имена участников, класс, организация образования, фамилия, имя, отчество и должность руководителя команды.

3. Участники Слета

8. На Слет направляются команды-победители региональных соревнований туристско-краеведческих экспедиционных отрядов.

9. Численный состав делегации от каждой области, городов Астана и Алматы – 10 человек: 9 участников и 1 руководитель.

Возраст участников: 13-15 лет на момент участия в Слете.

10. Руководитель команды несет полную ответственность за безопасность жизни и здоровья участников Слета в пути следования к месту проведения Слета, во время его проведения и обратного пути к месту жительства.

11. Руководитель команды предоставляет в оргкомитет следующие документы:

1) копию приказа руководителя Управления образования об участии в Слете;

2) сведения об участниках (Ф.И.О., дата рождения, класс, место учебы и адрес организации образования, домашний адрес, телефон, номинация, название работы, Ф.И.О. руководителя команды, место работы, должность, сотовый телефон);

3) медицинскую справку на каждого участника;

4) удостоверение (паспорт) или свидетельство о рождении;

5) доверенности от родителей участников;

6) командировочное удостоверение руководителя команды;

7) справку с места учёбы с фотографией, заверенной печатью;

8) страховой полис команды.

12. Каждой делегации области необходимо иметь единую форму и эмблему.

4. Порядок проведения Слета

13. Слет проводится в три этапа.

Первый этап (отборочный) – районный (городской). Принимают участие обучающиеся организаций общего среднего и дополнительного образования.

Второй этап (отборочный) – областной, городов Астана и Алматы. Во втором этапе участвуют победители районных (городских) соревнований. По результатам второго этапа определяются команды-победители региональных слетов, направляемых на третий этап Слета.

Третий этап (заключительный) – республиканский.

14. Сроки проведения первого и второго (отборочного) этапов Слета определяются приказами руководителей районных (городских) отделов и управлений образования областей, городов Астана и Алматы.

5. Условия проведения Слета

15. Слет проводится по следующим номинациям, определяемым министерством (возможны изменения).

1. Презентация туристских экспедиционных маршрутов «Туған өлке соқпақтары».

Каждая команда представляет презентацию туристского маршрута. Команда предоставляет видеоматериал совершенного туристского путешествия (до 5 минут).

2. Защита краеведческих исследовательских проектов.

Участники защищают исследовательские краеведческие проекты «Ұлы дала перзенттері». 2 участника представляют презентацию проекта, регламент – 5 минут.

3. Практический этап «Қазақстан жері - туристік өлке».

1) «Контрольно-туристский маршрут». Состав команды - 6 участников (4 мальчика + 2 девочки). Контрольно-туристский маршрут проводится как туристский поход. На маршруте команда преодолевает различные препятствия, самостоятельно выбирая тактику и способ безопасного прохождения.

Контрольно-туристский маршрут проводится по системе набора баллов. Если ребята не готовы к прохождению какого-либо этапа, они могут его пропустить, лишившись соответствующего количества баллов. На прохождении каждого этапа устанавливается контрольное время. Если команда преодолевает этап быстрее, преимущества она от этого не получает.

2) «Ориентирование на местности». Состав команды - 2 участника (1 мальчик + 1 девочка). Команда определяет и находит контрольные пункты (КП) по заданному направлению по карте и ставит отметку.

3) «Скалолазание». Состав команды - 2 участника (1 мальчик + 1 девочка). Соревнования по скалолазанию проводятся по виду «скорость» в соответствии с правилами проведения соревнований по скалолазанию. Команда проходит трассу на естественном рельефе.

4) «Топографические знаки». Состав команды - 3 участника. В конкурсе каждый участник рисует и определяет по 10 топографических знаков по карточке.

5) «Полоса препятствий». Состав команды - 6 участников (4 мальчика + 2 девочки). Команда должна преодолеть искусственные и естественные препятствия. Возможные этапы: параллельные перила, навесная переправа, переправа в брод, кочки, маятник, траверс, подъем-спуск по крутому склону.

6. Подсчет результатов Слета

16. Общекомандные места определяются по сумме мест с учётом коэффициента. Контрольно-туристский маршрут – 1:1, краеведческие конкурсы – 1:1, ориентирование на местности – 1:2, скалолазание – 1:2, топографические знаки – 1:4, полоса препятствий – 1:2. В случае равенства баллов преимущественное предпочтение отдается команде, набравшей высокий балл в Контрольно-туристском маршруте.

7. Обеспечение участников Слета туристским снаряжением

17. Направляющая сторона обеспечивает необходимым групповым и личным снаряжением команду, принимающую участие в Слете. У команды должна быть единая форма одежды с эмблемой своего коллектива, у участников на дистанциях – спортивная форма, сменная обувь. Паспорт команды: размер таблички 600x150 мм (с указанием названия команды области, города).

18. Направляющая сторона обеспечивает необходимым групповым и личным снаряжением команду в соответствии с номинациями Слета (перечень будет определен дополнительно).

8. Финансирование Слета

19. Оплату расходов на проезд участников Слета от места проживания до места проведения Слета и обратно, суточные (питание) расходы в пути обеспечивает направляющая сторона.

20. Расходы на организацию и проведение Слета, проживание и питание участников во время проведения Слета обеспечиваются из республиканского бюджета.

9. Награждение участников Слета

21. Команды-победители и участники-победители Слета награждаются дипломами I, II, III степени и ценными призами. Педагоги, подготовившие победителей, награждаются

благодарственными письмами, всем участникам Слета вручаются сертификаты.

Приложение 5

Разрядные требования по спортивному туризму на 2013-2016 годы

Разряды и звания в спортивном туризме присваиваются в двух видах туристско-спортивных соревнований:

*спортивные походы;
соревнования на технических дистанциях (туристское многоборье).*

1. Разрядные требования по спортивным походам

Для выполнения нормативов на звание Мастера спорта Республики Казахстан международного класса (далее - МСМК), звание Мастер спорта Республики Казахстан (далее - МС), разрядов кандидата в мастера спорта (далее - КМС), I, II, III и юношеский необходимо совершить спортивные походы в соответствии с таблицей 1.

2. Условия выполнения разрядных требований

1. Звания и разряды присваиваются за походы, совершенные в соответствии с «Правилами проведения туристских спортивных походов Республики Казахстан» и «Единой спортивной классификацией маршрутов», также другими нормативными правовыми актами по спортивному туризму, утвержденными Туристским союзом Казахстана (далее – ТСК).

2. Для присвоения всех вышеуказанных разрядов и званий (кроме звания МСМК), допускается замена руководства походом участием в двух походах той же категории сложности или одним участием в походе на категорию выше.

3. Документы на спортивный разряд или звание рассматриваются только после присвоения предыдущего разряда или звания.

4. Походы, совершенные по одному и тому же маршруту, засчитываются на разряд или звание, если они в первый раз были пройдены в качестве участника, а второй - руководителя.

5. Походы засчитываются на разряд или звание независимо от того, по каким видам туризма они были совершены.

6. При оформлении званий МС и МСМК, необходимо представить в НФСТ РК:

а) копии оригиналов справок о походах выше третьей категории сложности, идущих в зачет на звание;

б) отчеты о зачетных походах, совершенных в качестве руководителя или все отчеты о походах 5-6 категории сложности, совершенных в качестве участника (для участника допускается указать место их нахождения, если они находятся в Туристском союзе Казахстана).

7. Срок оформления разрядов и званий в течение одного года с момента утверждения последнего зачетного похода.

Таблица 1

Требования к руководителям спортивных походов

РАЗРЯДЫ	Категории сложности спортивных походов												
	I		II		III		IV		V		VI		
	У	Р	У	Р	У	Р	У	Р	У	Р	У	Р	
МСМК (мужской)													2
МСМК (женский)										1	1		
МС (мужской)									2*	1			
МС (женский)								1	1				
КМС (мужской)								1	1				
КМС (женский)						1	1						
I					1	1							
II		1	1										
III	1												
I юн. II юн. III юн.	Совершить один поход III степени сложности Совершить один поход II степени сложности Совершить один поход I степени сложности												

Примечания:

* - в разных регионах;

** - в таблице использованы сокращения: У-участник; Р-руководитель.

Разрядные требования по туристскому многоборью

1. Соревнования по туристскому многоборью (далее – ТМ) могут проводиться как на естественном, так и на искусственном рельефе.

2. Для получения звания МСМК и МС необходимо выполнить требования в соответствии с таблицами 2, 3 на 2-х разных дистанциях.

Таблица 2

**Требования для выполнения норматива
«Мастер спорта Республики Казахстан международного
класса»**

Ранг соревнований	Занятое место на дистанциях			Квалификационный ранг дистанции, в баллах	Класс дистанции
	Командная	Связки (двойки)	Личная		
Международные соревнования	1	1	1-3	1200 и более	Шестой

Таблица 3

**Требования для выполнения норматива
«Мастер спорта Республики Казахстан»**

Ранг соревнований	Занятое место на дистанциях			Квалификационный ранг дистанции в баллах	Класс дистанции	Процент отставания от результата победителя
	Командная	Связки (двойки)	Личная			
Международные	1	1	1-3	700-800	пятый	не более норматива КМС
Чемпионат Республики Казахстан	1-2	1-2	1-4	801-900		
	1-3	1-3	1-5	901-1000		
Кубок Республики Казахстан	1-4	1-4	1-6	1001 и более	пятый	не более норматива КМС
	1	1	1-2	700-1000		
	1-2	1-3	1-4	1001 и более		
	Занять 1-2 место по Кубку Республики Казахстан, выиграть не менее 50% всех зачетных дистанций, из них не менее 4-х дистанций V класса (одна из которых личная).					

3. Выполнение требований спортивных разрядов КМС, 1, 2, 3 и юношеских спортивных разрядов производится согласно таблицы 4.

4. Звание мастера спорта (далее – МС) по туристскому многоборью присваивается при выполнении требований к классу дистанций и рангу соревнований. Класс дистанции определяется в соответствии с «Правилами соревнований по туристскому многоборью».

5. Нормативы для присвоения звания МС и разряда КМС по туристскому многоборью выполняются на двух разных дистанциях (для МС обязательны: одна - командная, одна - личная). Для МС и КМС, одна из зачетных дистанций, должна быть обязательно проведена на естественном рельефе. Допускается выполнение требований нормативов на разных соревнованиях в течение года (со дня выполнения норматива на первой дистанции). Для 1-3 и 1-3 юношеских разрядов – нормативы выполняются на одной дистанции.

К личным дистанциям относятся «личные», «связки», «двойки» и другие по видам туризма.

6. Звания и разряды в соревнованиях по туристскому многоборью присваиваются в том случае, если в соревнованиях принимали участие не менее 4 команд, 4 связок. Если участники соревнований одной возрастной группы делятся на подгруппы по спортивной квалификации или результатам, разрядные требования МС засчитываются только высшей группе.

7. Квалификационный ранг дистанции определяется следующим образом:

на командной дистанции: квалификационный ранг дистанции определяется среди команд, занявших первые 4 места, по сумме баллов, в соответствии с разрядом (званием) спортсменов, умноженным на 1,5. Квалификационный ранг дистанции определяется из расчета 4 человека в команде. Если в команде другое количество участников, то для определения суммы баллов команды определяется средний балл и умножается на 4;

на дистанции связок (двоек): квалификационный ранг дистанции определяется среди связок (экипажей) - двоек, занявших первые 4 места, по сумме баллов, в соответствии с разрядом (званием) спортсменов умноженной на 3;

на личных дистанциях: квалификационный ранг дистанции определяется среди спортсменов, занявших первые 8 мест среди юношей или 4 мест среди девушек, по сумме баллов, в соответствии с разрядом (званием) спортсменов, умноженной на 3 среди юношей или 6 среди девушек.

Квалификационный ранг дистанции определяется на каждой дистанции.

8. Баллы начисляются за действующие разряды и звания (для МС и КМС) при условии выполнения соответствующих нормативов за последние два года. В случае отсутствия документального подтверждения звания или разряда у спортсмена, в целях подсчета квалификационного уровня соревнований, его разряд (звание) понижается на один уровень (разряд) за каждые два неподтвержденных года.

9. Юношеские разряды присваиваются в соревнованиях в возрастных группах не старше 14 лет.

Таблица 4

Нормативы выполнения разрядов по спортивному туризму

Класс дистанции	Квалификационный ранг дистанции	% от результата победителя				
		КМС	1	2	3-1-ю	2-ю
1	менее 1	-	-	-	100	111
	1	-	-	-	102	114
	2	-	-	-	105	117
	3	-	-	-	108	120
	4	-	-	-	111	123
	5	-	-	-	114	129
	6	-	-	-	117	132
	8	-	-	-	120	135
	10	-	-	-	123	138
	13	-	-	-	126	142
2	16	-	-	100	129	146
	20	-	-	102	132	150
	25	-	-	105	135	154
	32	-	-	108	138	158
	40	-	-	111	142	162
	50	-	-	114	146	166
3	63	-	100	117	150	-
	80	-	102	120	154	-
	100	-	105	123	158	-
	125	-	108	126	162	-
	160	-	111	129	166	-
4	200	100	114	132	-	-
	250	102	117	135	-	-
	320	105	120	138	-	-
	400	108	123	142	-	-
	500	111	126	146	-	-
	630	114	129	150	-	-
5	700	115	130	-	-	-
	800	117	132	-	-	-
	900	119	134	-	-	-

	1000	120	135	-	-	-
	1250	123	138	-	-	-
	1500	125	140	-	-	-
	1600	126	142	-	-	-
	2000	129	146	-	-	-
	2400	132	150	-	-	-

Примечания: для промежуточных значений процент (%) от результатов победителя определяется интерполяцией.

Таблица 5

Оценка спортивных разрядов (в баллах)

МС	КМС	1	2	3, 1-ю	2-ю	3-ю
100	30	10	3	1	0,3	0,1

Участники соревнований спортивного туризма

15. К соревнованиям допускаются участники, включенные в заявочный лист, имеющие медицинский допуск и необходимое снаряжение.

16. Минимальные возраст и спортивная квалификация участников соревнований определяются в соответствии с нормативными требованиями, указанными в таблице 6. Минимальный возраст участников определяется годом рождения, если иное не указано в Положении (при участии на дистанции 5-6 класса - датой рождения).

Таблица 6

Минимальный возраст и квалификация участников соревнований по спортивному туризму

Класс дистанции	Минимальный возраст участников (лет)	Разряд по ТМ
1	10	Без разряда
2	13	2 юношеский
	14	Без разряда
3	14	2 взрослый
	15	3 взрослый

4	15	1 взрослый
	16	2 взрослый
5	16	КМС
	17	1 взрослый
6	18	КМС

1. Соревнования по спортивному туризму проводятся в возрастных группах (таблица 7). Принадлежность спортсмена к той или иной возрастной группе определяется календарным годом, в котором он достигает соответствующего возраста. На соревнованиях возможны и другие варианты возрастных групп.

Таблица 7

Соревнования в возрастных группах по спортивному туризму

Возрастная группа	Возраст (лет)
Мальчики/девочки	младше 14
Юноши/девушки	14-15
Юниоры/юниорки	16-21
Мужчины/женщины	старше 18
Ветераны	старше 35

2. Состав команд (связок, экипажей) может быть мужским, женским или смешанным.

3. На каждого участника соревнований предъявляется паспорт спортсмена. Если паспорт спортсмена не оформлен по независящим от спортсмена причинам, то предъявляются следующие документы:

- документ, удостоверяющий личность и возраст спортсмена;
- медицинский допуск к соревнованиям, или отметку в заявке о допуске к данным соревнованиям;
- квалификационная книжка спортсмена.

4. Для обеспечения безопасности участников в Положении о соревнованиях могут быть дополнительные требования, предъявляемые к участникам.

5. К соревнованиям не допускаются дисквалифицированные участники в течение срока действия дисквалификации.

6. Участники или команды могут быть сняты с соревнований или дистанции за:

- грубые нарушения правил, условий или положения по определению ГСК;
- невыполнение требований судей;

использование посторонней помощи (за исключением медицинской) или действия, которые помешали участникам другой команды во время их выступления;

явную неподготовленность к соревнованиям или неведение борьбы за лучший результат;

умышленное изменение препятствий или их ограничений на дистанции;

несвоевременную явку на старт;

потерю снаряжения, необходимого по условиям безопасности;

неспортивное или неэтичное поведение;

действия, вызывающие опасность для участников, судей и зрителей;

получение участником травмы, требующей оказания серьезной медицинской помощи (по требованию врача соревнований или службы безопасности);

превышение контрольного времени;

использование неисправного или некачественного снаряжения, не обеспечивающего безопасности;

нарушение правил охраны природы, памятников истории и т.п.

7. Участники соревнований обязаны:

соблюдать общепринятые нормы поведения спортсмена, быть дисциплинированным и вежливым;

знать и выполнять Правила, Положение и Условия. Незнание нормативных документов не освобождает участников от ответственности за нарушения;

соблюдать меры безопасности;

при необходимости оказывать помощь участникам, получившим травмы, и сообщать о случившемся на финише;

соблюдать очередность стартов и своевременно являться на старт;

стартовать с номером, определенным жеребьевкой;

выбирать и реализовывать свой путь движения в соответствии со своей физической и технической подготовкой, используя безопасные приемы преодоления препятствий.

8. Участники (команды), сошедшие с дистанции немедленно сообщают об этом старшему судье на финише лично или через своего представителя, а в случае, если это невозможно, судье на дистанции.

9. Участникам соревнований запрещено:

принимать допинг в любой форме;

предпринимать попытки заранее ознакомиться с местностью в планируемом районе соревнований, если это не разрешено оргкомитетом или ГСК;

входить в стартовую зону без разрешения судей на старте;

после финиша выходить в район соревнований без разрешения Главного судьи;

применять какое-либо специальное снаряжение или технические средства передвижения, кроме предусмотренных условиями соревнований или запрещенные технической комиссией (судьями при участниках);

изменять устройство и оборудование дистанции;

вмешиваться в работу судейской коллегии;

пересекать запрещенные для движения и опасные участки местности;

пользоваться какой-либо посторонней помощью, кроме медицинской (в случае необходимости).

12. Вопросы по проведению и результатам соревнований участники могут получить только через представителя своей команды.

13. Все участники соревнований обязаны быть застрахованы от несчастного случая.

Обеспечение безопасности выполнения разрядных требований по спортивному туризму

14. При проведении соревнований необходимо предусмотреть мероприятия и меры, обеспечивающие безопасность участников, судей, зрителей:

1) оповещение в технической информации о наличии опасных мест в районе соревнований;

2) соответствующие меры безопасности на автодорогах, проходящих через район соревнований, если не представляется возможным спланировать дистанцию так, чтобы участники не пересекали такие дороги;

3) предупреждение представителей команд и участников о неблагоприятной экологической обстановке: непригодности водоемов для питья и купания, наличии опасных насекомых и т.п.;

4) оповещение участников о необходимости соблюдения тех или иных мер предосторожности при прохождении отдельных участков дистанции;

5) оповещение участников о действиях в случае потери ориентировки;

6) поддержание порядка и дисциплины во время проведения;

7) организация надежной связи судей на дистанции;

8) организация санитарно-гигиенических мероприятий во время соревнований: профилактика заболеваний, правильная организация быта в полевых условиях, питания участников соревнований и судей,

наличие медицинского персонала;

9) организация противопожарных мероприятий;

10) соответствие технической и физической подготовки участников классу дистанции;

11) наличие страховочных (спасательных) средств, обеспечение страховки и подготовленности каждого страхующего (спасателя);

12) прохождение дистанции с качественным снаряжением, обеспечивающим безопасность участникам;

13) дополнительные мероприятия, которые сочтут нужным провести организаторы соревнований, исходя из конкретной обстановки.

15. Для начинающих спортсменов при проведении соревнований необходимо четко ограничить район заметными ориентирами или маркировкой, а участников - проинформировать.

16. Судьи, находящиеся в районе соревнований, вправе указывать явно заблудившимся участникам дорогу на финиш.

17. Обеспечение безопасности при проведении соревнований возлагается на Главную судейскую коллегия (далее – ГСК) и представителей, капитанов и участников команд, в пределах своих обязанностей.

18. При возникновении угрозы безопасности участников или условий, при которых невозможно проведение соревнований, необходимо срочно отложить соревнования, а начатые - прервать. Если соревнования в тот день провести невозможно, то решение об их дальнейшем проведении и зачете результатов принимает ГСК совместно с инспектором соревнований.

19. При исключительно неблагоприятных погодных условиях и в случае иных непредвиденных форс-мажорных обстоятельств, угрожающих безопасности участников, Главный судья имеет право вносить изменения в программу соревнований: перенести время старта, отменить старт или исключить из программы элемент дистанции. В этом случае заявочные взносы не возвращаются.

20. На дистанции, где это необходимо, следует организовать судейскую страховку.

21. Подготовку дистанции к соревнованиям проводит специальная бригада под руководством начальника дистанции. Начальник дистанции обязан лично проверить надежность оборудования всей дистанции, постоянно контролировать ее состояние в процессе соревнований, а также принять меры к устранению причин, которые могут привести к несчастному случаю.

22. Организационный комитет соревнований обязан обеспечить медицинское обслуживание соревнований и транспортные средства для эвакуации пострадавших. Оргкомитет обязан проконтролировать,

чтобы к местам старта и финиша был обеспечен проезд машины «скорой помощи».

23. Медицинский персонал с необходимым оборудованием обязан присутствовать на дистанции.

24. При проведении соревнований на сложных дистанциях по решению Главного судьи могут быть предусмотрены пункты медицинской помощи на дистанции. О местах расположения пунктов медицинской помощи необходимо информировать службы дистанции, представителей команд, участников.

25. Для обеспечения безопасности проведения соревнований рекомендуется организовать взаимодействие с подразделениями КЧС.

Особенности проведения соревнований по туристскому многоборью в системе детско-юношеского туризма

1. При проведении массовых, детско-юношеских соревнований возможны упрощения в применении правил, не искажающих смысл, содержание, содержание вида спорта и сохраняющие все атрибуты спортивной справедливости и безопасности. Все применяемые упрощения, изменения и особенности при проведении соревнований необходимо информировать участников соревнований.

2. Соревнования в основном проводятся по возрастным группам, также возможно комплектование по разным многовозрастным группам: среди кружков, по туристскому опыту и т.д.

3. Участники допускаются к соревнованиям только по своей возрастной группе. Участники младших возрастов разрешается участвовать в соревнованиях смежной, старшей группы, если класс дистанции находится в пределах установленных для младшего возраста и при наличии медицинского заключения о соответствии состояния здоровья и тренера спортивной квалификации к данным соревнованиям.

4. На отдельных сложных дистанциях представитель, его заместитель или тренер может быть участником команды, если его квалификация соответствует классу дистанции и есть медицинский допуск.

5. Соревнования среди школьников могут проводиться по видам туризма или быть комплексными. К комплексным соревнованиям относятся слеты (фестивали), в программу которых, могут включаться отдельные дистанции по видам туризма, а также по различным видам соревнований: туристские навыки, тактика, конкурсы, в том числе и краеведческие. Специальные задания и конкурсы могут проводиться,

как в рамках дистанций по технике (тактико-технической дистанции), так и самостоятельно с отдельным зачетом.

6. В программу слета (фестиваля) могут быть включены соревнования по туристскому и спортивному ориентированию, топографической съемке, скалолазанию и т.п., проводящихся в соответствии с Правилами.

7. Необходимо обеспечивать полную безопасность проведения соревнований. Обязательно проверены соответствие полигона и дистанции на безопасность проведения соревнований. Запрещена прокладка дистанций с пересечением действующих железных дорог, крупных автомобильных магистралей и шоссе с интенсивным движением, строительных площадок, крупных населенных пунктов, участков непроходимых болот. Обязательно проверена пригодность воды в источниках, где организуется привал и питание участников.

8. Соревнования по ТМ могут проводиться как на естественном, так и на искусственном рельефе.

9. Для получения звания «Мастер спорта Республики Казахстан» необходимо выполнить требования в соответствии с таблицей 3.

10. Выполнение требований спортивных разрядов КМС, 1, 2, 3 и юношеских спортивных разрядов производится согласно таблицы 4.

11. Звание МС по туристскому многоборью присваивается при выполнении требований к классу дистанций и рангу соревнований на международных, республиканских, региональных соревнованиях, а также на Чемпионате, Кубке, Первенстве Республики Казахстан среди юниоров по определению федерации спортивного туризма Республики Казахстан. Класс дистанции соответствует 5 классу и определяется в соответствии с «Правилами соревнований по туристскому многоборью».

12. Нормативы для присвоения звания МС и разряда КМС по туристскому многоборью выполняются на двух разных дистанциях, одна из которых может быть личной, а для I-III и I юношеского - III юношеского разрядов - выполняются на одной дистанции.

Примечание: допускается выполнение требований нормативов на разных соревнованиях в течении года.

13. Звания и разряды в соревнованиях по туристскому многоборью присваиваются в том случае, если в соревнованиях закончили дистанцию не менее 6 команд (12 участников для личных соревнований) на дистанциях 4-5 класса и не менее 4 команд (8 участников) на дистанциях 1-3 класса. Если участники соревнований одной возрастной группы делятся на подгруппы по спортивной квалификации или результатам, разрядные требования МС засчитываются только высшей группе.

14. Класс и ранг соревнований определяются для каждой отдельной дистанции.

15. Ранг дистанции соревнований определяется суммой баллов участников команд первых 6 мест (для дистанций 4-5 класса) и первых 4 мест с коэффициентом 1,5 (для дистанций 1-3 класса). Ранг определяется из расчета 4-х человек в команде. Если в команде другое количество участников, то для определения суммы баллов команды определяется средний балл и умножается на 4. Для личных дистанций соревнований берется сумма баллов первых 12 участников и умножается на 2 (для дистанций 4-5 класса) и первых 8 участников и умножается на 3 (для дистанций 1-3 класса) Оценка спортивных разрядов в баллах приведена в таблице 5.

16. Допускается изменение протяженности дистанций проводимых на искусственном рельефе в сторону уменьшения (не более 30%) с соответствующим увеличением технической сложности (пропорционально).

Условия допуска к категорийным походам детско-юношеского туризма

Примечания:

1. В лыжных походах 1 степени сложности, допускается участие детей с 11 лет только при условии ночлегов в отапливаемых помещениях. В остальных случаях допускается участие детей в лыжных походах с 12 лет.

2. С учетом сложности маршрута, подготовленности всей группы, квалификации руководителя МКК может в некатегорийных походах и походах 1-3 категории сложности включить в состав группы до 25 % участников на 1-2 года младше рекомендованного в приложении 6.

3. В водных походах 2-4 категории сложности группы, идущие только на 4-х местных катамаранах, могут состоять из 6-14 участников.

4. МКК может предъявить повышенные или дополнительные требования к маршруту, снаряжению, возрасту и (или) туристскому опыту участников и руководителей (таблицы 7, 12-15) исходя из безусловного обеспечения безопасности при проведении походов в межсезонье, прохождении маршрута через классифицированные перевалы, включении в маршрут участков более высоких категорий сложности, проведении комбинированных походов, включающих несколько видов туризма.

5. В некатегорийных походах и походах 1-3 категории сложности возможно участие детей и руководителей моложе возраста, указанного в приложении 6.

6. Возраст определяется календарным годом, в котором участнику или руководителю исполняется соответствующее число лет, указанных в приложении 6.

7. Не рекомендуется включение в маршрут походов с обучающимися участков первопрохождения.

Таблица 8

**Дальние походы в межсезонье
по районам повышенной сложности**

Категория сложности похода	Минимальный возраст участника	Туристский опыт участников и зам. руководителя	Минимальный возраст рук-ля и зам. рук-ля	Туристский опыт руководителя
Некатегорированный	14	Участие в походе I к.с. или походе 3-й степени сл. в межсезонье	20	Участие в походе II к.с. и рук-во походом I к.с. или 3-ст. сл. в межсезонье
I к.с.	14	Участие в походе I к.с. или походе 3-й степени сл. в межсезонье	21	Участие в походе II к.с. и рук-во походом I к.с. или 3 ст. в межсезонье
II к.с.	15	Участие в походе II к.с. или I к.с. в межсезонье	22	Участие в походе III к.с. и рук-во походом II к.с. или I к.с. в межсезонье
III к.с.	16	Участие в походе III к.с. или II к.с. в межсезонье	23	Участие в походе IV к.с. и рук-во походом III к.с. или II к.с. в межсезонье

Примечание: определены оптимальные сроки проведения походов по различным районам страны. Иное время проведения походов считается межсезоньем.

Таблица 9

Классификация походов

	Категория сложности походов					
	I	II	III	IV	V	VI
Продолжительность походов (в днях) не	6	8	10	13	16	20

менее						
Протяженность походов в км не менее - пешеходных	120	150	190	220	250	300
- лыжных	130	160	200	220	250	300
- горных	100	120	140	150	160	160
- велосипедных	250	400	600	750	900	1000
- водных (на гребных судах)	150	160	170	180	190	190
-конных (продолжительность в днях)	7	10	14-16	19-20	24-26	25-30
- протяженность в км	300	420	750	750	1000	15000

Таблица 10

Разрядные требования по спортивным походам

		Категории сложности спортивных походов											
		I		II		III		IV		V		VI	
		У	Р	У	Р	У	Р	У	Р	У	Р	У	Р
МС	Муж	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2		
	Жен	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-		
КМС	Муж	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-		
	Жен	-	-	-	-	-	1	1	-	1	-		
I		-	-	-	-	-	1	1	-	-	-		
II		-	1	1	-	-	-	-	-	-	-		
III		1	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
I юн.		Совершить один поход III степени сложности											
II юн.		Совершить один поход II степени сложности											
III юн.		Совершить один поход I степени сложности											

Расшифровка аббревиатур

1. ЕСК РК – Единая спортивная классификация Республики Казахстан.
2. ЕСКТМ – Единая спортивная классификация по туристскому многоборью Республики Казахстан.
3. ГСК – Главная судейская коллегия.
4. МКК – Маршрутно-квалификационная комиссия.
5. КЧС – Комитет по чрезвычайным ситуациям Министерства внутренних дел Республики Казахстан.

6. НФСК РК – Национальная федерация спортивного туризма Республики Казахстан.

7. ДЧС КЧС МВД РК – Департамент по чрезвычайным ситуациям Комитета по чрезвычайным ситуациям Министерства внутренних дел Республики Казахстан.

8. ОСС КЧС МВД РК – оперативно-спасательный отряд Комитета по чрезвычайным ситуациям Министерства внутренних дел Республики Казахстан.

9. КЧС МВД РК – Поисково-спасательная служба Комитета по чрезвычайным ситуациям Министерства внутренних дел Республики Казахстан.

10. РМКК – Республиканская маршрутно-квалификационная комиссия Национальной федерации спортивного туризма РК.

11. СЭС – Санитарно-эпидемиологическая станция.

12. СТП – Средняя туристская подготовка по виду туризма.

13. СИП – Средняя инструкторская подготовка по виду туризма.

14. ТМ – туристское многоборье.

15. ТС – транспортное средство.

16. ТСК – Туристский союз Казахстана.

Список использованных источников

1. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319 – III.
2. Закон Республики Казахстан «О правах ребенка в Республике Казахстан» от 8 августа 2002 года № 345, статья 19.
3. Закон Республики Казахстан «О туристской деятельности в Республике Казахстан» от 13 июня 2001 года N 211
4. Правила перевозок пассажиров и багажа автомобильным транспортом, утвержденных Приказом Министра транспорта и коммуникаций Республики Казахстан от 10 марта 2004 г. за N 113-I «Об утверждении Правил перевозок пассажиров и багажа автомобильным транспортом»).
5. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 14.06.2013 года № 228 «Типовые правила деятельности видов организаций дополнительного образования для детей».
6. Концептуальные подходы к развитию детско-юношеского туризма в Республике Казахстан на 2015 -2018 годы. Утверждены приказом Министра образования и науки Республики Казахстан от 10 февраля 2015 года № 60
7. Алешин В.М. Карта в спортивном ориентировании/Алешин В. М.– М.: Физкультура и спорт, 2013. – 152 с.
8. Биржаков М.Б., Казаков Н.П. Безопасность в туризме: учебно-методическое пособие / М. Б. Биржаков, Н. П. Казаков. – СПб.: Герда, 2008. – 208 с.
9. Вяткин Л.А. Туризм и спортивное ориентирование: учебное пособие для вузов / Л.А.Вяткин, Е.В.Сидорчук. – 3-е изд., стер. – М.: Академия, 2008. – 208 с.
10. Вуколов В.Н., Никитинский Е.С. Приоритеты активного туризма (современные и прикладные аспекты развития активных видов туризма) // Республиканский научно-познавательный журнал «Мир путешествий».- 2010.- № 2 (7).- С. 18-21.
11. Горшков И.Д. Спортивно-оздоровительный туризм: Яросл. гос. ун-т им. П. Г. Демидова. – Ярославль :ЯрГУ, 2014. – 60 с.
12. Долженко, Г. П. История туризма /Под редакцией Долженко Г.П., Путрик Ю. С. – Ростов н/Д.: МарТ; Феникс, 2010. – 304 с.
13. Никитинский Е.С. Туристiк қызметтiң құқықтық негiздерi, Правовые основы туристской деятельности, Казахстанское туристское право // Туризм саласындағы нормативтiк құқықтық жинағы, (Сборник нормативных правовых актов в сфере туризма).- Астана, 2009.- С. 255.
14. Нормативные документы Республиканской федерации

спортивного туризма и туристского многоборья РК № 12 от «17» декабря 2012 года утверждены Постановлением Президиума ТСК Агентство Республики Казахстан по делам спорта и физической культуры

15. Об утверждении Правил присвоения спортивных званий, разрядов и квалификационных категорий Приказ Председателя Агентства Республики Казахстан по делам спорта и физической культуры от 29 июля 2014 года № 300.

16. Государственная система сертификации Республики Казахстан. ГОСТ РК «Туристско-экскурсионное обслуживание. Требования по обеспечению безопасности туристов и экскурсантов» СТ РК 1195-2004.

17. Единая спортивная классификация туристских маршрутов Нормативные документы Национальной федерации спортивного туризма Республики Казахстан <http://fetur.kz/normat1/>

18. Инструкция по организации и проведению туристских походов, экспедиций и экскурсий (путешествий) с учащимися, воспитанниками и студентами Российской Федерации» - приказ Министерства образования РСФМР от 13 июля 1992 года № 293

19. Сборник нормативных документов для организаторов летнего отдыха детей и подростков: учебно-методическое пособие. – Алматы: РУМЦДО МОН РК, 2007. – 51 с.

20. Сборник конспектов к учебной программе «Юный турист»: учебно-методическое пособие. – Брянск: ЦДиЮТиЭ, 2010. – 238 с.

21. Курилова В.И. Справочник для начинающего туриста/ Курилова В. И., Сермеев Б. В.. – Одесса: Маяк, 2010. – 184 с.

22. Маслов А.Г. Полевые туристские лагеря: учебно-методические пособия / А. Г. Маслов, Ю. С. Константинов, И. А. Дорогов. – М.: Владос, 2010. – 160 с.

23. Методические рекомендации по организации и проведению туристских походов с обучающимися /под общ. ред. М.М. Бостанджогло. – ФГБОУ ДОД «Федеральный центр детско-юношеского туризма и краеведения Российской Федерации». – М.: Изд-во «Канцлер», 2015, - 24 с.

24. Никишин Л.Ф. Туризм и здоровье / Л. Ф. Никишин, А. А. Коструб. – Киев: Здоровья, 1991. – 224 с.

25. Положение о маршрутно-квалификационных комиссиях образовательных учреждений (МКК)», приказ Министерства образования Российской Федерации от 28 апреля 1995 года № 223.

26. Правила оформления маршрутов образовательно-туристских походов. Методические рекомендации / Сост. М.В. Кацупий. – Хабаровск: КГБОУ ДО ХКЦРТДиЮ, 2016. – 12 с.

27. Соловьев С.С. Безопасный отдых и туризм: учебное

пособие для вузов / С. С. Соловьев. – М.: Академия, 2008. – 284 с.

28. Спортивно-оздоровительный туризм: Учебник / Под общ. ред. Ю.Н.Федорова. – М.: Советский спорт, 2012. – 364 с.

29. Тыкул В.И. Спортивное ориентирование: Пособие для руководителей кружков и внешкольных организации образования /Тыкул В.И. – М.: Просвещение, 2010. – 159 с.

30. Уилсон Н. Руководство по ориентированию на местности. Выбор маршрута и планирование путешествия. Навигация с помощью карт, компаса и природных объектов: пер. с англ. / Н. Уилсон. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 345 с.

31. Шиянов Л.П. Походы выходного дня / Шиянов Л. П., Рогаткин А. В. – М. : Профиздат, 1992. – 79 с.

32. Штюрмер Ю. А. Опасности в туризме, мнимые и действительные. – М.: Физкультура и спорт, 2008. – 100 с.

33. <http://fetur.kz>

34. <http://kzbydocs.com>

35. <http://rudocs.exdat.com>

36. <http://podelise.ru>

37. <https://ru.wikipedia.org>

38. <http://russia-in-us.com>